

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

RÄTA VINKLAR OCH ETT STÄNK AV ROMANTIK

– en trädgårdshistorisk undersökning av
miljonprogrammets småhusträdgårdar

Malin Augustsson

Uppsats för avläggande av filosofie masterexamen med huvudområdet kulturvård
2017, 60 hp
Avancerad nivå
28

RÄTA VINKLAR OCH ETT STÄNK AV ROMANTIK

– en trädgårdshistorisk undersökning
av miljonprogrammets småhusträdgårdar

Malin Augustsson

Handledare: Katarina Saltzman

Uppsats för avläggande av filosofie masterexamen
i Kulturvård, 120 hp

Göteborgs universitet
Institutionen för kulturvård
2017

ISSN 1101-3303
ISRN GU/KUV-17/28-SE

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
Box 100
SE-405 30 Göteborg, Sweden

www.conservation.gu.se
Tel +46 31 7860000

Degree project for Master of Science (Two Year) in Conservation
60 HEC

By: Malin Augustsson
Supervisor: Katarina Saltzman

Straight Angles With a Dash of Romance
– A Garden Historical Survey of the Residential Gardens of the Million Programme

ABSTRACT

The purpose of this study is to do a garden-historical survey of the residential gardens of the Swedish million program to complement the Swedish garden history. They are in both a time and knowledge gap where it is neither new nor very old. In order to understand these gardens, we also need to understand the single-family houses and the housing and social situation at the time.

The study focuses on the garden's color, form and spatiality. The source material studied consists of self-created empiricism using field studies of six objects and literature from the million program era.

The common denominator of the gardens is that there is a lawn, a patio, a surrounding hedge or plank, a perennial border, a fruit tree and some evergreen plants in the front garden. These are not unique for this period, they are elements that have been found both earlier and later in the garden history. It lays more in the details of the elements and how they have been combined that tells you that it is a residential garden of the Swedish million program.

Title in original language: Rätta vinklar och ett stänk av romantik – en trädgårdshistorisk undersökning av miljonprogrammets småhusträdgårdar.

Language of text: Swedish

Number of pages: 158

Keywords: garden history, garden design, residential gardens, the million program, Sweden, 1960-ies, 1970-ies

Nyckelord: trädgårdshistoria, trädgårdsgestaltning, villaträdgårdar, miljonprogrammet, Sverige, 1960-tal, 1970-tal

FÖRORD

Grundfrågan i mina efterforskningar har sedan jag påbörjade min kandidatuppsats hösten 2014 rört sig kring *Vad är svensk trädgård?* I min kandidatuppsats undersökte jag *Svensk trädgård utanför Sveriges gränser* genom en rums-, färg- och formanalys av två gröna miljöer. I denna masteruppsats – mitt nästa steg – har jag velat undersöka min barndoms trädgård; de vanliga svenska småhusträdgårdar som skapades under miljonprogrammet.

TACK TILL

Trädgårdsinnehavarna för generositet och tålamod under fältstudierna.

Katarina Saltzman för goda råd, uppmuntran och handledning.

Maria Nyström och *Andreas Lindblad* för synpunkter och korrekturläsning.

Korsåsgatan 119 och *Svalvägen 73* för inspirationen.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	11
1.1. Problemformulering.....	11
1.2. Mål och syfte	12
1.3. Frågeställning.....	12
1.4. Avgränsningar.....	12
1.5. Studiens bidrag till forskningsläget	13
1.6. Teoretiska perspektiv och begrepp	13
1.6.1. Trädgården som kulturarv	13
1.6.2. Trädgården som konst- och kulturuttryck	15
1.6.3. Folkliga trädgårdar.....	15
1.6.4. Definitioner av kulturarv.....	17
1.7. Tidigare forskning om miljonprogrammet och dess småhusträdgårdar .	18
1.7.1. Annan trädgårdsforskning.....	18
1.8. Disposition	20
2. METOD OCH MATERIAL	21
2.1. Metodbeskrivning	21
2.2. Fältstudier	22
2.2.1. Urvalsmetod	22
2.2.2. Källmaterial: trädgårdarna i sig, fotografier, intervju, arkiv	23
2.2.3. Tillvägagångssätt	23
2.2.4. Intervjuer	23
2.3. Litteraturstudier	24
2.3.1. Källmaterial: tidskrifter, böcker mm	24
2.3.2. Tillvägagångssätt.....	24
2.4. Analysmetod	24
2.5. Källkritik	25
3. MILJONPROGRAMMETS SMÅHUSTRÄDGÅRDAR	26
3.1. Rekordåren och miljonprogrammet.....	26
3.2. Byggnad och bostad	28
3.3. Trädgårdens estetik	28
3.4. Stil och estetik	28
3.5. Trädgårdskonst vid tiden	29
3.6. Funktionalismen tolkad i folkliga trädgårdar	30
3.7. Flerbostadsområdenas utemiljö	31
4. FÄLTSTUDIER	32
4.1. Objekt 1: Livbåtsgatan 5, Västra Frölunda	33
4.1.1. Geografiskt läge, omgivning, typ av hus, fakta.....	33
4.1.2. Trädgårdens historia	34

4.1.3.	Trädgården idag	34
4.1.4.	Fältobjektets formelement, rumslighet och växtlighet.....	35
4.1.5.	Uppmätning och fotodokumentation	36
4.1.6.	Inventering, växtmaterial	41
4.1.7.	Inventering, övriga material	44
4.1.8.	Sammanfattning	45
4.2.	Objekt 2: Gråskärsgatan 56, Västra Frölunda.....	46
4.2.1.	Geografiskt läge, omgivning, typ av hus, fakta.....	46
4.2.2.	Trädgårdens historia	47
4.2.3.	Trädgården idag	48
4.2.4.	Fältobjektets formelement, rumslighet och växtlighet.....	48
4.2.5.	Uppmätning och fotodokumentation	49
4.2.6.	Inventering, växtmaterial	54
4.2.7.	Inventering, övriga material	57
4.2.8.	Sammanfattning	58
4.3.	Objekt 3: Lövviksvägen 20, Hovås.....	59
4.3.1.	Geografiskt läge, omgivning, typ av hus, fakta.....	59
4.3.2.	Trädgårdens historia	60
4.3.3.	Trädgården idag	62
4.3.4.	Fältobjektets formelement, rumslighet och växtlighet.....	63
4.3.5.	Uppmätning och fotodokumentation	64
4.3.6.	Inventering, växtmaterial	71
4.3.7.	Inventering, övriga material	74
4.3.8.	Sammanfattning	75
4.4.	Objekt 4: Riggatan 8, Västra Frölunda.....	76
4.4.1.	Geografiskt läge, omgivning, typ av hus, fakta.....	76
4.4.2.	Trädgårdens historia	77
4.4.3.	Trädgården idag	78
4.4.4.	Fältobjektets formelement, rumslighet och växtlighet.....	79
4.4.5.	Uppmätning och fotodokumentation	80
4.4.6.	Inventering, växtmaterial	85
4.4.7.	Inventering, övriga material	87
4.4.8.	Sammanfattning	88
4.5.	Objekt 5: Mungårdsgatan 22, Västra Frölunda	89
4.5.1.	Geografiskt läge, omgivning, typ av hus, fakta.....	89
4.5.2.	Trädgårdens historia	91
4.5.3.	Trädgården idag	91
4.5.4.	Fältobjektets formelement, rumslighet och växtlighet.....	91
4.5.5.	Uppmätning och fotodokumentation	93
4.5.6.	Inventering, växtmaterial	97
4.5.7.	Inventering, övriga material	99
4.5.8.	Sammanfattning	100
4.6.	Objekt 6: Korsåsgatan 87, Västra Frölunda.....	101
4.6.1.	Geografiskt läge, omgivning, typ av hus, fakta.....	101
4.6.2.	Trädgårdens historia	102

4.6.3.	<i>Trädgården idag</i>	103
4.6.4.	<i>Fältobjektets formelement, rumslighet och växtlighet</i>	103
4.6.5.	<i>Uppmätning och fotodokumentation</i>	105
4.6.6.	<i>Inventering, växtmaterial</i>	110
4.6.7.	<i>Inventering, övriga material</i>	112
4.6.8.	<i>Sammanfattning</i>	112
5.	PUBLIKATIONER SOM BEHANDLAR SMÅHUSTRÄDGÅRDAR UTGIVNA UNDER MILJONPROGRAMSTIDEN	115
5.1.	Syner på omvärld, bostads- och småhussituationen	115
5.2.	Huset	117
5.3.	Trädgårdens betydelse för husfabrikanterna	118
5.4.	Trädgårdens betydelse för husägarna	118
5.5.	Trädgårdsbranchen	120
5.6.	Trädgårdsarkitekten	120
5.7.	Från tomt till trädgård	123
5.7.1.	<i>Tomten</i>	124
5.7.2.	<i>Planering</i>	124
5.7.3.	<i>Anläggning och plantering</i>	125
5.8.	Färg, form och rumslighet	127
5.9.	Växtmaterial	130
5.9.1.	<i>Anskaffning av växter</i>	131
5.9.2.	<i>Plantskolor</i>	132
5.10.	Trädgårdens övriga material	134
5.10.1.	<i>Utemöbler och artefakter</i>	134
5.11.	Trädgårdens funktioner	136
5.12.	Trädgårdsexempel	136
5.12.1.	<i>Exempel 1</i>	136
5.12.2.	<i>Exempel 2</i>	137
5.12.3.	<i>Exempel 3</i>	137
5.13.	Sammanfattning	139
6.	DISKUSSION OCH SLUTSATS	140
6.1.	Trädgårdshistorisk undersökning	140
6.2.	Trädgårdsskaparna	140
6.3.	Trädgårdarnas ideal och verklighet	141
6.4.	Trädgårdarnas funktioner	142
6.5.	Trädgårdarnas värde	142
6.6.	Metod och material	142
6.7.	Slutsats	143
7.	SAMMANFATTNING	144
	FIGURFÖRTECKNING	147

KÄLLFÖRTECKNING	149
BILAGOR	156
Bilaga 1: Efterlysningsark	157
Bilaga 2: Intervjufrågor	158

1. INLEDNING

Hur väljer vi vilka delar av vårt kulturarv som är värda att undersöka? Som kulturvårdare med trädgårdsinriktning ser jag om och om igen exempel på hur trädgårdar och andra gröna miljöer inte behandlas på samma sätt som vårt byggda kulturarv. Där byggnader beskrivs i detalj både exteriört och interiört, beskrivs de gröna miljöerna kortfattat om de nämns överhuvudtaget, ibland med bara ett övergripande ord som *trädgård* eller *park*.

Andra delar av vårt kulturarv som inte uppmärksammas lika mycket som andra är dels de händelser och företeelser som ligger nära i tid och dels de som gäller de många människorna. Inom de flesta områden är det de tidsperioder som har undersökts minst och det gäller även den svenska trädgårdshistorien. Där finns främst studier av offentliga trädgårdsanläggningar samt slott och herresätens trädgårdar som skapats före 1960-talet. Var finns de vanliga privata trädgårdarna som tillhört den stora majoriteten trädgårdsinnehavare under andra halvan av 1900-talet? Under tiden vi undersöker äldre perioder förlorar vi möjligheten att undersöka senare perioder. Som museichefen Linda Svensson kommenterade vid ett seminarium på Institutionen för kulturvård: "1900-talet passerar oss utan att vi klarar av att ta hand om det" (2017).

Jag har tidigare fördjupat mig i den svenska trädgården – i min kandidatuppsats undersökte jag hur svensk trädgård gestaltats utanför Sveriges gränser (AUGUSTSSON 2015) – och en typ av svensk trädgård som passar in på båda ovanstående kriterier är de trädgårdar som skapades i Sverige under miljonprogrammet. Enligt Statistiska centralbyrån (1992) och deras *Statistisk årsbok* byggdes 337 347 småhus¹ med tillhörande trädgårdar under miljonprogrammet mellan åren 1965–1974². År 2016 fanns det 2 053 665 småhus i Sverige, vilket innebär att 16,4 procent av dagens småhusbebyggelse har sitt ursprung i den tioårsperiod som var miljonprogrammet. Miljonprogramsperioden kan jämföras med till exempel perioden 1995–2004 då 56 633 småhus uppfördes, vilket är 2,8 procent av den totala mängden (STATISTISKA CENTRALBYRÅN 2017A).

Knappt femtio år har passerat sedan alla de här vanliga, privata trädgårdar skapades och det är det här åsidosatta kulturarvet jag vill undersöka, dokumentera och analysera. Bland *miljonprogrammets småhusträdgårdar* finns en kunskapslucka att fylla.

1.1. Problemformulering

Att vara förutseende och uppmärksamma något som är på väg att försvinna är viktigt inom kulturvården. Miljonprogrammets småhusträdgårdar befinner sig i ett sorts tidsmässigt och kunskapsmässigt glapp där det inte längre är nytt men ännu inte särskilt gammalt. Ett problem med de här trädgårdarna är att det saknas forskning. Kan det bero på att det är förhållandevis *nyss* och på grund av att det är *folkliga* trädgårdar?

Kanske kan det låga intresset för miljonprogrammets småhusträdgårdar vara att de idag betraktas som fula (FLINCK 2013, s. 172)? Inte av de som fortfarande bor i dem och har gjort så länge, utan av utomstående betraktare. Nu sker ett generationsskifte där många av bostäderna får nya ägare. Husen säljs till nya ägare som främst renoverar kök och badrum innan de gör om trädgården. Till följd av generationsskiftet riskerar trädgårdarna att försvinna eller förändras radikalt då nya ägare har nya behov och estetiska åsikter. Plan- och bygglagen (SVERIGES RIKSDAG 2010:900) gör att det finns dokumentation över byggnaderna, både hur de såg ut när de byggdes

1 Med småhus menar Statistiska centralbyrån "friliggande en- och tvåbostadshus samt par-, rad- och kedjehus (exklusive fritidshus)" (2107a).

2 Det totala antalet bostäder som uppfördes under denna tid var 1 005 578 bostäder (Reppen & Vidén 2006).

och vid eventuella förändringar därefter, men eftersom inte trädgårdarna behöver bygglov finns det oftast inte heller några arkiv med bevarade ritningar över dem.

Förgängligheten ingår i trädgårdens natur. Den består av både levande och döda³ material i en flerdimensionell form och alla tider existerar samtidigt. ”I ett rum som rymmer alla ögonblick” som poeten Tomas Tranströmer skriver i *Hemligheter på vägen* (1958). I en trädgård finns alla händelser och ögonblick samlade som lett fram till nu. Träden växer, blommor slår ut och vissnar ner, stenar beväxs av mossa och utemöblerna slits. Förgängligheten i trädgårdarna gör dem sårbara för glömska och brist på skötsel. Utan en pågående förändring i form av underhåll och skötsel kan en trädgård inte bevaras. Möjliga undersökningsobjekt förändras eller försvinner med tidens gång och utan källmaterial blir det svårt att beforska en svunnen tidsperiod.

Historiskt sett har varje tidsperiod i trädgårdshistorien präglats av sin tids ideologi och praktiska förutsättningar. Trädgårdsinnehavarna och trädgårdsskaparna får sällan själva komma till tals (LONDOS 1996).

1.2. Mål och syfte

Målet med studien är att utveckla kunskap om och förståelse för miljonprogrammets småhus-trädgårdars fysiska kvaliteter utifrån ett kulturarvsperspektiv genom att analysera dess tillblivelse och samtid. Genom att undersöka hur de formgavs och konstruerades kan karaktärsdrag och kvaliteter belysas som kan vara såväl unika som typiska. Med kulturarv menas här alla materiella och immateriella spår, föremål, material, konstruktioner, strukturer, traditioner, kunskaper et cetera som utsatts för mänsklig påverkan.

Syftet är att göra en trädgårdshistorisk undersökning av miljonprogrammets småhusträdgårdar som kan komplettera den svenska trädgårdshistorien. De här historiska trädgårdsanläggningarna i form av arkitektoniska och hortikulturella kompositioner skall uppmärksammas på samma sätt som resten av den bebyggda kulturmiljön. En målsättning är att studien ska kunna användas som referens för denna tidsperiods svenska småhusträdgårdar, vid jämförelser med trädgårdar från andra länder och andra tidsperioder eller som underlag om någon vill återskapa en svensk småhusträdgård från miljonprogramstiden. Jag vill komplettera trädgårdshistorien och dokumentera trädgårdarna medan de fortfarande är relativt intakta och det fortfarande går att hitta människor som var med och kan berätta.

1.3. Frågeställning

Huvudfrågeställningen i denna studie är: *Hur har småhusträdgårdar gestaltats i Sverige under miljonprogrammet?*

Som vägledning till huvudfrågan har ett antal subfrågor ställts: *Vem har formgivit och konstruerat trädgårdarna och på vilket sätt? Vilka faktorer och influenser har bidragit till planeringen och skapandet av miljonprogrammets småhusträdgårdar? Vilka stildrag och materialval är framträdande i trädgårdarna?* Till hjälp vid beskrivningen av miljonprogrammets småhusträdgårdar har jag ställt mig frågorna *Hur såg de ut när de byggdes?* och *Hur ser de ut nu?* och studerat skillnaden däremellan.

1.4. Avgränsningar

Studien är avgränsad till att omfatta trädgårdar tillhörande småhus byggda under miljonprogrammet, åren 1965–1974 i Sverige. Småhus innebär kedjehus, radhus och friliggande villor.

³ Med döda material menas här material som trä, sten, betong, plast och järn som återfinns i markbeläggningar, väggar, möbler och artefakter i trädgården.

Litteratur- och arkivstudierna speglar trädgårdar i hela Sverige men fältstudierna är begränsade till Göteborg. Studien fokuserar på trädgårdarnas färg, form och rumslighet – och de material som bidrar till färg, form och rumslighet – och inte på markteknik och skötsel.

1.5. Studiens bidrag till forskningsläget

Jag vill uppmärksamma denna tidsperiods trädgårdsgestaltning som tidigare inte har uppmärksammats inom akademisk forskning. Jag vill också uppmärksamma det faktum att trädgårdar och andra gröna miljöer har en lika viktig del i kulturmiljön som byggnader och artefakter i enlighet med International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) *Florensdeklarationen – Internationell deklaration för bevarande och restaurering av historiska trädgårdsanläggningar, parker och landskap* (2016), *Kulturmiljölagen* (1988:950) och Riksantikvarieämbetets *Plattform för kulturhistorisk värdering och urval* (GÉNÉTAY & LINDBERG 2014).

1.6. Teoretiska perspektiv och begrepp

Uppsatsen ämne befinner sig i det tvärvetenskapliga forskningsfält som kan relateras till ordet *trädgård*. Här ingår bland många andra, områden som trädgårdshistoria, trädgårdskonst, landskapsarkitektur, trädgårdsodling och trädgårdshantverk. Det finns ingen entydig beskrivning av respektive område men så som jag ser på dem är att de senare nämnda, kan alla ingå i *trädgårdshistoria*. Trädgårdskonst kan vara landskapsarkitektur och landskapsarkitektur kan vara trädgårdskonst – men idag ligger skillnaden främst i skalan: storskaliga landskapsarkitekturprojekt och trädgårdsprojekt i mindre skala.

När det gäller diskussionen om vad som är konst eller ej, tycker jag att Nationalencyklopedins beskrivning av konst som en ”kulturyttring vars utförande kräver särskild kunskap och förmåga att bruka denna med personlig behärskning och individuell anpassning till situation och avsikter. Ordet konst står i vidare mening för färdighet av något slag; i snävare mening betecknar det skilda slag av estetisk verksamhet ...” ligger nära min egen uppfattning (2017A). Något behöver inte vara estetiskt tilltalande för att betraktas som konst, och även där finns det lika många åsikter om vad som till exempel är *vackert* som det finns betraktare.

Trädgårdsodling, *hortikultur* – det vill säga odling av växter till mat, medicin, industri eller prydnad – är en av delarna i trädgårdskonsten, växterna är ett av flera material i skapandet av trädgård och skötseln, ett av många *trädgårdshantverk* är viktigt både för att upprätthålla det estetiska uttrycket och för att bevara materialen i den.

1.6.1. Trädgården som kulturarv

Historiskt har trädgårdens kulturarv oftast jämförts med byggnader, för att de brukar ingå i samma miljö. Trädgård består av levande och döda material kombinerade i en flerdimensionell form, och berör alla våra sinnen liksom scenkonsterna dans, teater och musik. Synen, lukten, smaken, hörseln och känslan berörs såväl som balanssinnet. Vi uppfattar färgerna och formerna hos blommor och buskage, doften från en nyutslagen ros, gödsel och ett närliggande hav. Vi kan känna både det sträva och mjuka hos gräsen och smaken från mogna bär och bittra ogräs. Balanssinnet prövas av att gå på mjukt gräs och ojämna kullerstenar (FLINCK 2013).

En trädgård förändras varje sekund, minut, timme, dag, månad och år. Dels förändras den av externa faktorer som det lokala klimatet, vattenförhållanden, geologi, mark, omgivande vegetation, luft, djurliv och mikroorganismer (DEE 2001) – dels av människans påverkan i form av användning, skötsel och underhåll. Tiden påverkar trädgårdens material och förändrar trädgården under dagen, månaden, årstiderna och året. Förändringarna kommer snabbt och långsamt: sömntutan

slår ut på dagen och stänger sig på natten – små mjuka granplantor blir en tät häck under en generation. Vissa förändringar återkommer varje dag eller år, andra sker långsamt under tiotals eller hundratals år. Trädgårdens levande material kan bara bevaras genom förändring, en skötsel, där även hantverket i skötseln är en bidragande del. Trädgårdar går inte att bevara på något annat sätt eller på någon annan plats, ändras de omgivande faktorerna är trädgården inte den samma (FLINCK 2013).

1982 antog ICOMOS *Florensdeklarationen – Internationell deklaration för bevarande och restaurering av historiska trädgårdsanläggningar, parker och landskap* (ICOMOS 2016). Där fastslås att historiska trädgårdsanläggningar, parker och landskap skall jämföras med övriga historiska minnesmärken i *Venedigdeklarationens* anda (MATELL & BLOMÉ 1990). De ska också bevaras på samma sätt men eftersom de är levande minnesmärken, fordras särskilda regler, vilket är det huvudsakliga syftet med *Florensdeklarationen*. På grund av trädgårdens inneboende förgänglighet blir bevarandet en kompromiss mellan att låta årstidernas växlingar, naturens gång och växtlighetens föränderlighet ha sin gång och mellan en strävan efter att bevara anläggningen oförändrad konstnärligt. Skötselåtgärder måste utföras kontinuerligt, genom förändring bevaras det levande materialet (ICOMOS 2016).

Riksantikvarieämbetet har inkluderat trädgårdar och gröna miljöer i begreppet kulturmiljö sen 1989 med hjälp av *Kulturmiljölagen* (1988:950) och *Plattform för kulturhistorisk värdering och urval* från 2014 (GÉNÉTAY & LINDBERG). Men trots detta så beskrevs det så sent som 2012 på följande vis i publikationen *Fem pelare* (ROBERTSSON):

I detta sammanhang definieras därför bebyggelsemiljö som att miljöns viktigaste beståndsdelar ska utgöras av en enskild byggnad eller en grupp av byggnader. Även mark, trädgårdar och anläggningar som är en naturlig del av bebyggelsemiljön ingår – men inte mer självständiga parker, trädgårdar eller kulturpåverkade naturmiljöer med ett eget värde; och inte heller ruiner eller fornminnen, om de inte utgör en integrerad del av bebyggelsemiljön. (s. 16)

Denna syn – som kan tolkas som att trädgårdar inte har ett likaberättigande i kulturmiljön – är fortfarande vanlig. 2015 skickade Göteborgs stad ut del III av *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse: Moderna Göteborg* på remiss. Den behandlar åren 1955–1980 och har sammanställts under åren 2010–2014 och är ett förslag till komplettering av stadens befintliga kulturmiljöprogram för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Den har tagits fram tillsammans med Länsstyrelsen Västra Götaland och Göteborgs stadsmuseum och även om ord som *kulturmiljö* och *bebyggelse* används så är det nästan uteslutande byggnader som beskrivs och diskuteras.

Florensdeklarationen är den enda av ICOMOS dokument som uttryckligen behandlar trädgårdar. I dokumentet definieras vad som är en *historisk trädgård* och dess syften samt skötselåtgärder, bevarande, restaurering, rekonstruktion och användning (ICOMOS 2016). Ett sätt att avgöra om trädgårdar kvalificerar sig som kulturarv är att göra en värdering. Tidigare har det inte funnits någon vedertagen modell för värdering av trädgårdar i Sverige, men 2013 gav trädgårdshistorikern Maria Flinck ut boken *Historiska trädgårdar: Att bevara ett föränderligt kulturarv* i samarbete med Riksantikvarieämbetet (RAÄ) och i början av 2015 släppte RAÄ sin rapport *Plattform för kulturhistorisk värdering och urval* (GÉNÉTAY & LINDBERG) och trädgårdar, parker och andra gröna miljöer behandlas i denna rapport på liknande sätt som bebyggd miljö.

Det gröna kulturarvets främsta delvärden är enligt Flinck följande: *markhistoria, samhällshistoria, parkarkitektur, kontinuitet, tradition, personhistoria* och *symbolvärde*. Förstärkande delvärden är: *autenticitet, pedagogiskt värde, sällsynthet, representativitet, upplevelse* och *kvalitet*. All värdering är subjektiv beroende på vem som utför den. På samma sätt som inom värderingsmodeller för bebyggelse får det inte handla om löst tyckande (FLINCK 2013, ss. 152–153).

1.6.2. Trädgården som konst- och kulturuttryck

Med utgångspunkt från Nationalencyklopedins (2017B) definition av trädgårdskonst, som lyder:

”**Trädgårdskonst**, ett medvetet och konstnärligt ordnande av mark, växter, vatten och artefakter till helheter anpassade för olika typer av mänskligt ianspråktagande. I trädgårdskonsten möts aspekter av såväl praktiskt bruk som sinnlig njutning ...” kan miljonprogrammets småhusträdgårdar trädgårdsgestaltningar mycket väl betraktas som trädgårdskonst, ibland i delar, ibland i sin helhet. Hit räknar jag inte de yttre gemensamma delarna i områdena runt själva småhusträdgårdarna.

Trädgårdskonsten är en konstform som stimulerar och engagerar både intellektet och sinnen. Sinnesupplevelserna från syn, hörsel, smak, lukt, känsel och balans bidrar alla till att tolka upplevelsen av trädgården (FLINCK 2013). I *Florensdeklarationen*, artikel 5 beskrivs det enligt följande (ICOMOS 2016):

Som bekräftelse på den intima relationen mellan natur och kultur, och som en plats för njutning, meditation eller vila, blir trädgården också till en idealiserad bild av världen, med en allomfattande innebörd; ett paradisi i ordets etymologiska bemärkelse; ändock tydligt vittnande om en kultur, en stil, en epok – ofta även om en skapande konstnärsvilja.

Att anlägga en trädgård är att uttrycka sin och sin samtids tolkning av relationen mellan natur och kultur. Landskapshistorikern John Dixon Hunt beskriver det som ett slags tredje natur, i betydelsen där *den första naturen* är vildmarken, *den orörda naturen*, *den andra naturen* är det skapade kulturlandskapet, med infrastruktur, jordbruk och städer och *den tredje naturen* är trädgården där människan har en önskan eller ett behov av att göra en plats vacker (2000). Det handlar om ett samarbete mellan människan/kulturen och naturen för att få ett bra resultat.

Den geografiska platsen bidrar också till trädgårdens uttryck. En målning eller skulptur kan flyttas utan att det inverkar så mycket på det konstnärliga objektet. En trädgård kan inte flyttas, då platsen är av avgörande betydelse. Detta är innebörden av *genius loci* – platsens själ (DUNÉR & DUNÉR 2001, s. 379).

En trädgård kan aldrig kopieras helt och hållet hur mycket man än försöker och den kan aldrig mångfaldigas. Det går inte att åstadkomma två fullständigt likadana trädgårdar eftersom en trädgård i stor omfattning består av levande material. Klimat, jordbeskaffenhet, ljusförhållanden, växtsortiment et cetera ger dessutom varje trädgård dess speciella karaktär och förutsättningar. (DUNÉR & DUNÉR 2001, s. 379)

1.6.3. Folkliga trädgårdar

Trädgårdarna som undersöks i denna uppsats är vanligtvis anlagda av trädgårdsägarna själva. Begreppet *folkliga trädgårdar* har diskuterats bland annat vid symposiet *The Vernacular Garden* som har sammanställts av John Dixon Hunt och Joachim Wolschke-Bulmahn (1993). Hunt och Wolschke-Bulmahn beskriver folkliga trädgårdar som (s. 3):

... trädgårdar som inte kom till på grund av någon rik patron eller av någon namnkunnig designer. De kommer sannolikt att vara småskaliga, inte monumentala; de kan också i senare tid vara massproducerade, produkter från trädgårdscenter eller av en ny teknik som gräsklipparen ...

Folkliga trädgårdar kan också vara de där underhåll och förvaltning var prioriterade över skapandet, och där estetik aldrig var ett primärt intresse. Eftersom den folkliga trädgården tillhör en viss grupp eller en undergrupp som förändras när det större samhället kring det ändras, så måste de folkliga trädgårdarna förstås – ännu mer än elitiska exempel – som en process.

Vidare skriver de om hur *gör-det-självt*-trädgårdsskaparen kan hävda att de får sina idéer ”ur sitt

eget huvud” men att det mer troligt är kanaliserade från andra källor runt omkring dem. Gör-det-själ-v-böcker har länge varit goda källor för forskare av folkliga trädgårdar, en av de äldsta är till exempel *Il libro della agricultura* av Pietro de Crescenzi från 1495.

Maria Flincks beskrivning av folkliga trädgårdar i en artikel i *Bulletin för trädgårdshistorisk forskning* (2012, s. 22) lyder:

... folkliga trädgårdar har funnits i alla tider, i alla delar av världen, i alla kulturer. De är en överväldigande majoritet av världens trädgårdar. De syns dock sällan i forskningen om trädgårds-historia, där ett fåtal typer av trädgårdar dominerar. Folkliga trädgårdar är lika sällsynta bland de trädgårdar som utpekats som vårt kulturarv.

Flinck har hittat två huvudvarianter av definitioner av de här *folkliga*, *vanliga* eller *allmänna* trädgårdarna. Första definitionen var negativa definitioner, genom att beskriva vad det *inte* var eller genom att definiera de som *motsats* till andra (icke-folkliga) trädgårdar. Den andra definitionen är de antropologiska definitioner där de folkliga trädgårdarna ses som kulturella, sociala och ekonomiska uttryck. Definitionerna blev oftast så breda att alla slags trädgårdar kunde räknas dit. När en grupp beskrivs framträder samtidigt skuggan av grupper som inte syns eller definieras. Den rådande sociala normen är oftast osynlig och det som är avvikande blir synligt. Inom området trädgårdsforskning kan den osynliga normen vara trädgårdar som anlagts av människor inom eliten – i motsats till trädgårdar som anlagts av en amatör (FLINCK 2012, s. 22).

Beskrivning av folkliga trädgårdars egenskaper:

- a) vanliga, ordinära
- b) måttlig storlek, småskalig, lågmäld
- c) ägare i lägre samhällsklass
- d) utförd och skött av ägaren själv
- e) tillkomsten är en process
- f) kopplad till platsen, lokala material, lokalt tillgängliga växter
- g) kortlivade material, även kortlivade växter (perenner och annueller)
- h) bygger på lokal eller etnisk estetik
- i) plockar upp delar av idéer och tekniker från elitkulturen (FLINCK 2012, s. 22)

Av de nio punkterna passar samtliga in på miljonprogrammets småhusträdgårdar med viss reservation för punkt *c) ägare i lägre samhällsklass*: de första ägarna som anlade trädgårdarna var troligtvis snarare medelklass än lägre samhällsklass och punkt *f) kopplad till platsen, lokala material, lokalt tillgängliga växter* handlar snarare om material och växter som är tillgängliga på en lokal marknad (ett lokalt material kan till exempel vara natursten som bryts i närområdet och det antar jag inte var ekonomiskt tillgängligt för alla). Punkterna som fokuserar på storlek och ägare talar om att det är privata, folkliga trädgårdar som avses.

Den antropologiska definitionen är som sagt bredare och tar även med icke privata parker och trädgårdar:

Antropologisk definition av folklig trädgård

1. artefakt
2. av människan anlagt ekologiskt system
3. formad av odling och av människan arrangerad ordning
4. formen utvecklad inom en (sub)grupp i samhället
5. formen förvaltas och sprids av gruppens efterlevande (tradition)
6. resultat av praktik, inte teori
7. privat plats beroende av lokala förhållanden
8. plats för privat produktion (även immateriell)
9. odling och ordnande ger platsen betydelse för innehavaren
10. allmän plats genom utnyttjande av delade kulturella referenser” (FLINCK 2012, s. 23)

När den antropologiska definitionen används som utgångspunkt (trädgården som kulturuttryck) behöver trädgården beskrivas. Hur den ser ut; innehåll, funktioner, skötsel och dekorationer, dess grupp av människor som har anlagt trädgårdarna och vilken socialgrupp de tillhör, vilken utbildning, odlingskunskaper och odlingstekniker de har och vilka växtval de har gjort (FLINCK 2012).

Angelynn Bryant Zimmer skrev i *The new vernacular garden: An examination of self-expression in the residential landscape* (1996) om att ett av de folkliga trädgårdarnas kännetecken är att trädgårdarna inte är formgivna, utan de har tillkommit organiskt ”det bara blev så”. De små, enkla, vanligaste trädgårdarna är svåra att hitta i forskningen. Folkliga trädgårdar är viktiga att dokumentera och bevara då alla slags trädgårdar behöver studeras i ett historiskt perspektiv (HUNT & WOLSCHKE-BULMAHN 1993). Historiebilden riskerar att bli skev om bara de rikas trädgårdar eller de unika, ovanliga trädgårdarna synliggörs. De trädgårdar som syns i forskningen är även de som ingår i urvalet när representationen av kulturarvet görs (FLINCK 2012).

1.6.4. Definitioner av kulturarv

Riksantikvarieämbetet har i sin *Plattform för kulturhistorisk värdering och urval* definierat kulturarv enligt följande (GÉNÉTAY & LINDBERG 2014, s. 12):

Kulturarv – avser alla materiella och immateriella uttryck (spår, lämningar, föremål, konstruktioner, miljöer, system, strukturer, verksamheter, traditioner, namnskick, kunskaper etc.) för mänsklig påverkan. Oavsett om det skrivs i obestämd eller bestämd form – kulturarv eller kulturarvet – innefattar det en mångfald av kulturarv. Ibland kan begreppet preciseras för att belysa särskilda delar av samhällsutvecklingen, t.ex. det biologiska kulturarvet, det industriella kulturarvet eller modernismens kulturarv.

Kulturarv som begrepp är mångtydigt. Ett begrepp som är relaterat till vad som anses vara kulturarv är kulturarvsforskaren Laurajane Smiths *Authorized Heritage Discourse* (AHD) som hon beskrev i boken *Uses Of Heritage* från 2006. Det är en diskussion om att en erkänd och etablerad västerländsk expertis har tolkningsföreträde angående vad som är kulturarv eller ej. Smith menar att det är expertisen som främst uppmärksammar estetiskt tilltalande föremål som representerar allt det goda och viktiga från det förgångna. Det har bidragit till en snävare tolkning av kulturarvet då inte alla olika röster och åsikter får komma till tals (SMITH, 2006). I miljonprogrammets småhusträdgårdar är det just *icke-expert* eller *amatörer* som har skapat och innehar folkliga trädgårdar, vilket kan vara en bidragande orsak till det låga intresset från auktoriteter inom kulturvårdsfältet.

Etnologen Orvar Löfgren skriver om vårt svenska kulturarv och om den officiella historiesynen som idyllisk och optimistisk, hur element efter element fogas in i *Vårt Svenska Arv*. Det förflutna framstår som idylliskt och i inventeringen av kulturarvet finns en aptitlig provkarta av händelser från historiens gång. Det som inte syns är det bortvalda, bakom varje val finns alternativ som inte valts. Det är nödvändigt med ett urval men det måste vara gjort medvetet (LÖFGREN 1997).

I 1960-talets rivningsvåg revs miljöer och minnen från fattigsverige och 1960-talets bebyggelse med Domus-varuhus och miljonprogram är nu på väg att gå samma väg. Löfgren ger exempel på hur han själv arbetade inom kulturvården och hur det där fanns ett ”högst förstrött intresse” (1997, s. 9) för de halvgamla kulturarvsspåren, det var det gamla, det som vi redan visste mycket om som prioriterades i undersökningarna. Dynamiken mellan det valda och ickevalda illustreras tydligt med det halvgamla. I skiftet mellan nutid och historia finns begreppen *omodern*, *töntig*, *kitch*, *nostalgi* och *retro*. Löfgren talar om 1990-talets K-märkning och K-spanare som skapade en vurm för efterkrigstidens kulturarv, dock med bestämda åsikter om vilket av det halvgamla som

var attraktivt eller inte (LÖFGREN 1997). Miljonprogrammets småhus och dess trädgårdar är något halvgammalt – i glappet mellan nutid och historia – som kan beskrivas med alla ovanstående begrepp, beroende på vem som beskriver det.

1.7. Tidigare forskning om miljonprogrammet och dess småhusträdgårdar

Bostäderna inom miljonprogrammet har undersökts noggrant, både när det gäller själva byggnaderna och dess konstruktion, uppvärmning, reparationer, ekonomi et cetera samt politiken och den sociala aspekten (HALL & BOVERKET 1999) – men inte när det gäller trädgårdarna med undantag för forskningsprojektet *Arbete och redskap i villaträdgården mellan dröm och förverkligande* av etnologerna Katarina Saltzman och Carina Sjöholm och landskapsarkitekt Allan Gunnarsson (GUNNARSSON ET AL 2017). Inte heller den stora mängden populärvetenskapliga trädgårdsböcker som publicerats behandlar ämnet och tidsperioden, med undantag för landskapsarkitekten Åsa Wilkes *Villaträdgårdens historia: Ett 150-årigt perspektiv* (2006). Det är en populärvetenskaplig bok om svenska privata villaträdgårdar mellan åren 1850 och 2005. Boken har en referenslista, men utan hänvisningar i texten (endast bilderna har tydliga hänvisningar). Kapitlet *Trädgårdar i långa rader: Den praktiska villaträdgården ca 1965–1980* berör ämnet och tidsperioden. Wilke avhandlar många aspekter i trädgårdarna; stadsplanering, målgrupp, växtlistor, använda material och så vidare.

Två kandidatuppsatser berör ämnet miljonprogrammets småhusträdgårdar: en av Suzanne Lindqvist *En 70-talsträdgård idag – att gestalta en trädgård för museibesökare* som publicerades 17 januari 2011⁴ och en av Lisa Edman Hellberg *Den svenska grupphusträdgården under 1970-talet: faktorer och idéer som varit centrala för dess utformning och användning* som publicerades 11 juli 2016⁵.

Syftet med Lindqvists uppsats är att utforma ett förslag till den planerade mexitegelvillan vid friluftsmuseet Jamtlis 1970-talsområde. Källorna till hennes bakgrund består av nästan uteslutande Wilkes bok samt fältstudier i ett grupphusområde anlagt 1971. Uppsatsens resultat har en tydlig inriktning på en trädgård anpassad för Östersund som region och för en offentlig museal miljö och är inte en bred skildring av miljonprogrammets småhusträdgårdar.

Även Hellbergs uppsats utgår mycket från Wilkes *Villaträdgårdens historia: Ett 150-årigt perspektiv*. Hon har även baserat sina undersökningar på intervjuer och på viss litteratur utgiven under tiden som undersöktes. Fokus har främst varit på vilka faktorer som påverkat trädgårdarna, stadsplanering och hur den svenska trädgården har utvecklats över tid fram till och med 1970-talet.

Övrig litteratur om miljonprogrammet och dess tid presenteras i KAPITEL 3.

1.7.1. Annan trädgårdsforskning

Det finns ett antal vetenskapliga avhandlingar, uppsatser och artiklar inom det tvärvetenskapliga ämnet svensk trädgård⁶. Inom trädgårdsarkitektur och hortikultur finns det flera områden som beforskats som har betydelse för miljonprogrammets småhusträdgårdar. Några exempel på områden är växtförädling, växtförökning, plantskolor, plantskoleproduktion, köksväxtodling, trädgårdsanläggning, trädgårdsskötsel, rabattkomposition och rumslighet. Dock finns det ingen studie som koncentrerat sig på just *miljonprogrammets småhusträdgårdar*. Det finns även ett antal

4 Vid kandidatprogrammet *Trädgårdsmästarprogrammet med inriktning mot hälsa och design* vid Högskolan i Gävle.

5 Vid kandidatprogrammet *Trädgårdsingenjör design* vid Sveriges lantbruksuniversitet i Alnarp.

6 Fältet är brett och några exempel på spridningen av olika ämnen är: Åsa Ahrlands *Den osynliga handen: trädgårdsmästaren i 1700-talets Sverige* från 2006, Catharina Nolins *Till stadsbornas nytta och förlustande: den offentliga parken i Sverige under 1800-talet* från 1999 och Inger Olaussons *En blomstrand marknad: handelsträdgårdar i Sverige 1900-1950 med fyra fallstudier i Stockholms län* från 2014.

populärvetenskapliga böcker och artiklar⁷. De flesta är i biografiform fokuserade på upphovsmännen med exempel på deras verk, eller presenterade efter stilinriktning i kronologisk ordning. Verken handlar nästan uteslutande om offentliga trädgårdar eller trädgårdar som tillhör slott och herresäten uppförda före 1960-talet. Ett pågående projekt som kan komma att behandla ämnet miljonprogrammets småhusträdgårdar är det översiktsverk om svensk trädgårdshistoria som hortonomen Åsa Ahrland och konstvetaren Catharina Nolin är redaktörer för. En av ansatserna med denna bok är att inkludera både elitkultur så väl som folk- och populärkultur och tolka hur det får uttryck i trädgårdssammanhang (OPUBLICERAT).

Catharina Nolin skriver i sin artikel *Den trädgårdshistoriska forskningens metodologi – utmaningar och möjligheter* om komplexiteten i den trädgårdshistoriska forskningen. Ämnet benämns till exempel både som trädgårdshistoria, trädgårdsarkitektur, landskapsarkitektur och trädgårdskonst. Forskningen är spridd mellan ett antal olika institutioner och bedrivs med en mängd olika metoder. Nolin menar att det inte är självklart vad som skiljer de olika benämningarna åt, eller om resultaten av forskningen beror på vad en anser sig ägna sig åt eller vilken institution en tillhör. John Dixon Hunt brukar hävda att trädgårdskonsten är en egen konstform och bör studeras med egna metoder och egen terminologi för att tolka och kategorisera trädgårdar. Vidare diskuterar Nolin om vad som kan vinnas eller förloras på att samla trädgårdsforskningen till ett eget forskningsfält istället för att som nu bedriva undervisning och forskning vid många institutioner? Skulle det ge ämnet styrka eller skulle det förlora i mångfald och uppfinningsrikedom (NOLIN 2008)?

Den trädgårdshistoriska forskningens popularitet i forskarkåren har varierat under årens lopp. Under 1920–1940-talen var den ganska omfattande, men tiden efter var den i princip obefintlig. Förklaringar kan vara att det blev omodernt att forska om parker och trädgårdar och att de landskapsarkitekter som var akademiskt utbildade på 1960-talet och senare ville blicka framåt och ägna sig åt att gestalta själva hellre än att söka sig bakåt i historien. Detta har bidragit till mängden av insamlat material; från vissa perioder finns det mycket material och från andra finns det lite. Trädgårdarnas förgänglighet gör att de perioder när ämnet inte var populärt går källmaterialet inte att beforska i efterhand. Många möjliga undersökningsobjekt har förändrats eller försvunnit helt under årens lopp. Men avbrottet har även öppnat upp synen på trädgårdsforskning, hur den skall eller bör bedrivas är friare och det finns både stora utmaningar och möjligheter rörande källmaterialet, samt teoretiskt och metodologiskt (NOLIN 2008).

Maria Flinck beskriver samma bild i artiklen *Trädgårdshistorisk forskning i Sverige* i RIG kulturhistorisk tidskrift nummer 1–2 1997. Hon skriver om hur trädgårdsforskningen i Sverige nu har kommit igång igen efter att ha stått still i årtionden och att även landskapsarkitekterna och inte bara konstvetarna har börjat ägna sig åt trädgårdshistorisk forskning.

Nolin (2008) ger exempel på olika sorters trädgårdsforskning (inom arkitekturforskningen): *Den stora breda undersökningen* (med exemplet 1800-talets stora parker), *Den kända arkitekten som också har en annan karriär* (exemplet Lars Israel Wahlman), *De exkluderade* (kvinnlige trädgårdsarkitekter), *Samtida landskapsarkitektur* (jämfört med andra samtida konstater) och så vidare. Denna uppsats ämne och metodologi kan tänkas hamna både inom *Den stora breda undersökningen* (miljonprogrammet) och inom *De exkluderade* (folkliga trädgårdar, amatörer som skapare).

⁷ Till exempel Anna-Maria Blennows *Europas trädgårdar: från antiken till nutiden* från 2002, Andersson, Jonstoj & Lundquists *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år* från 2000, Emma Lundberg & Erik Lundberg *Svensk trädgård: dess förutsättningar i tradition och natur* från 1941 och Maria Flincks *Tusen år i trädgården: från sörmålandska herrgårdar och bakgårdar* från 1994.

1.8. Disposition

Uppsatsen är indelad i sju kapitel. Efter detta inledande KAPITEL 1 beskrivs metod och material i KAPITEL 2. Resultat av efterforskningarna finns i KAPITEL 3-5, där KAPITEL 3 beskriver bakgrunden och kontexten i samhället vid tiden, från vetenskapligt material framställt under senare tid. KAPITEL 4 är en sammanställning av fältstudierna, där även tillhörande ritningar, fotografier och illustrationer placerats för att underlätta läsningen och KAPITEL 5 är en redovisning av olika former av arkivmaterial; litteratur, tidningsartiklar och broschyrer som fanns att tillgå för trädgårdsägarna vid tiden. Avslutningsvis återfinns diskussion och slutsats i KAPITEL 6 och sammanfattning i KAPITEL 7. Begreppsförklaringar av vissa ord och uttryck ligger löpande som fotnoter.

2. METOD OCH MATERIAL

Min familj flyttade till *Korsåsgatan 119* i Västra Frölunda när området var nybyggt 1974⁸ och det är även där bilden på omslaget är tagen. Mina föräldrar skapade trädgården själva efter min mammas idéer. Hon säger att hon hade fått inspiration från ”någon tidning”. 1977 flyttade vi vidare till *Svalvägen 73* i Bjärred där vi bodde tills 1981. Huset i Bjärred var byggt 1972 och trädgården var gjord av de tidigare ägarna, FIGUR 1. Mina föräldrar upprätthöll skötseln av hur det redan såg ut och det enda som gjordes utöver det var att plantera utplanteringsväxter i rosenrabatterna varje sommar. Trädgården var inte prioriterad, den ”var som den var” (INFORMANT 1, 2016).

Figur 1. Trädgården på Svalvägen 73 i Bjärred.

2.1. Metodbeskrivning

Denna studie har undersökt ämnet med en mixad metod. Kvantitativa och kvalitativa data om miljonprogrammets småhusträdgårdars olika aspekter har samlats in och studien är uppdelad i två delar: en teoretisk del med arkiv- och litteraturstudier och en empirisk del med fältstudier och kvalitativa semistrukturerade intervjuer.

8 Samma område som fältstudieobjekt 6 – Korsåsgatan 87.

Utgångspunkten för att studera miljonprogrammets småhusträdgårdar har varit att närma sig ämnet på ett subjektivt sätt utifrån forskarens egen förförståelse, som Patel & Davidson kallar en hermeneutisk utgångspunkt (2001, ss. 28–30). Förförståelsen grundar sig både i minnen från de trädgårdar jag besökt genom åren som skapades mellan 1965–1974 och i att jag växt upp i två trädgårdar som tillkommit under miljonprogrammet (se inledningen på detta kapitel) och från en trädgårdshistorisk kunskap som tillskanskats både under kandidatprogrammet *Trädgårdens hantverk och design* och i egenskap av att arbeta som kulturvårdande trädgårdsmästare och trädgårdsformgivare.

Förförståelsen ses inom hermeneutiken som en tillgång för att förstå och tolka forskningsämnet. Komplexiteten hos trädgårdsämnet undersöks på detta sätt i sin helhet – *holism* – där helheten är mer än summan av delarna. Förförståelsen används som ett verktyg för tolkningen, som exempel kan min kunskap om skötsel av växtmaterial användas för att förstå vilken nivå av skötsel trädgårdarna i fältstudierna kräver (PATEL & DAVIDSON 2001, ss. 28–30).

2.2. Fältstudier

Syftet med fältstudierna är att beskriva småhusträdgårdarnas innehåll, utseende och funktion vid en viss tidpunkt och att skapa en egen empiri.

2.2.1. Urvalsmetod

För att hitta småhusträdgårdar som passade in i studien gjordes först en sökning på Hemnet⁹ med sökkriterierna *Göteborgs kommun* och *villa + radhus*. Detta gjordes för att få en överblick av var i Göteborg dessa småhusträdgårdar fanns och för att få en generell kännedom av bostadsbeståndet. Eftersom det inte går att söka på byggår använde jag mig av min förförståelse för hur hus från tiden ser ut som vidare avgränsning. I faktadelen för bostäderna på Hemnet står byggår angivet (HEMNET SERVICE HNS AB 2016).

Nästa steg var att efterlysa trädgårdar att undersöka. Här användes flera olika metoder och platser. En efterlysning gjordes i tidningen *Göteborgs-Posten* i samband med en intervju. Reportaget publicerades både i den tryckta upplagan och i nätupplagan den 13 juli 2016 (EKSTRAND 2016). I artikeln fanns en länk till en blogg med mer information om studien (SMÅHUSTRÄDGÅRDAR 1965–1974 2016). Länken till bloggen i kombination med bild och text publicerades också på plattformen *Instagram*. Dels på min privata profil *instagram.com/malinowich* (INSTAGRAM 2016A) samt på trädgårdshandeln Växtverkets profil *instagram.com/vaxtverket* (INSTAGRAM 2016B), FIGUR 2.

Samma efterlysning gjordes i form av en A5-ark som delades ut till intresserade, lades i brevlådor vid intressanta objekt och sattes upp på anslagstavlor runt om i Göteborg, BILAGA I. De platser som valdes ut hade antingen något med *trädgård* eller *forskning* att göra.

Trädgårdarna i fältstudierna skall vara så lika ursprungsträdgården som möjligt, det vill säga ha haft en upprätthållande skötsel under åren som gått och inte genomgått några större förändringar men när nästan femtio år passerat är det klart att de undersökta trädgårdarna har förändrats. De är inte längre i *originalskick*, och fältstudien har därför fler angreppsvinklar än att bara studera själva trädgården.

Figur 2. Skärmbild på efterlysning upplagd på Växtverkets Instagramkonto 16 september 2016.

2.2.2. Källmaterial: trädgårdarna i sig, fotografier, intervju, arkiv

De delar som undersöks i fältstudien är både själva trädgårdsytan och dess material men även privata och offentliga arkiv och litteratur som berör objekten i kombination med ett samtal med trädgårdsinnehavaren.

2.2.3. Tillvägagångssätt

Enligt *Florensdeklarationen* ingår de här delarna i en trädgårdsanläggning (2016):

- Dess yta och topografi
- Dess vegetation; artsammansättning, färgskalor, planteringsavstånd och storlekar
- Dess strukturella element och utsmyckning
- Dess vatten; stilla eller rinnande, speglande himlen

Information om delarna samlades in genom uppmätning och inventering. Utgångspunkt har varit ett ritningsunderlag från Stadsbyggnadskontorets arkiv (2016) och på detta underlag har trädgårdsanläggningens delar ritats in. Vissa kontrollmått har tagits och dokumentation har skett med hjälp av fotografi. Fotografiernas syfte är att vara rent beskrivande. Avslutningsvis har trädgårdens material inventerats; både växter och övriga. Resultatet presenteras i KAPITEL 4.

2.2.4. Intervjuer

Syftet med intervjuerna är att undersöka huruvida det som syns i trädgårdarna är det som fanns där från början och att se om ägarna kunde förmedla någon information om hur trädgården såg

ut vid anläggandet och om de visste hur trädgården använts. Intervjuerna har skett i samtalsform och var semi-strukturerade och baserades på intervjufrågorna i BILAGA 2. Alla frågorna var inte relevanta i alla fältstudier. Intervjun strukturerades efter hur den artade sig, efterhand ställdes de frågor som kunde resultera i bästa tänkbara data.

2.3. Litteraturstudier

Litteraturstudien syftar både till att sätta miljonprogrammets småhusträdgårdar i en kontext och till att få en bild av vilken litteratur trädgårdsinnehavarna själva hade till sitt förfogande. Gör-det-själv-böcker har av tradition använts som källor för forskare av folkliga trädgårdar (HUNT & WOLSCHKE-BULMAHN 1993).

2.3.1. Källmaterial: tidskrifter, böcker mm

En grundlig genomgång har gjorts av tidskriften *Allt i Hemmet*, årgångarna 1964–1974¹⁰. En ytlig genomgång har gjorts av *Viola – Trädgårdsvärlden*, årgångarna 1963–1974. Andra publikationer som kan vara aktuella men som inte gått igenom är: *Arkitekten*, *Damernas Värld*, *Femina*, *Hem & Fritid*, *Hemmets Journal*, *Husmodern*, *Ica-Kuriren*, *Saxons Veckotidning*, *Se, Svensk Damtidning*, *Vi i villa* och *Villa och hem i Sverige* (utan inbördes ordning). Titlarna har omnämnts eller annonserats för i antingen *Allt i Hemmet* eller *Viola – Trädgårdsvärlden*. Årgångarna valdes ut för att täcka in perioden för miljonprogrammet (1965–1974) och även en tid innan för att kunna se tidningarnas bild av utvecklingen före och under tidsperioden.

Viola – Trädgårdsvärlden grundades 1895 och är en tidning för svensk trädgårdsnäring och Organ för Sveriges Handelsträdgårdsmästareförbund. Under den undersökta tidsperioden bestod tidningen till stor del av annonser (*VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN*). Skillnaden på de två tidningarna är att *Allt i Hemmet* influerar och spår hur det kommer att bli, medan *Viola – Trädgårdsvärlden* berättar hur det är/har varit.

Gör-det-själv-böcker och annan litteratur från miljonprogramstiden har valts dels genom att de har annonserats om dem i *Allt i Hemmet* och/eller *Viola – Trädgårdsvärlden* och dels genom sökningar på loppmarknader och antikvariat. Övrig litteratur har hittats genom sökningar på keywords i databaser och genom källförteckningar till andra artiklar, uppsatser och böcker.

2.3.2. Tillvägagångsätt

Varje nummer av *Allt i Hemmet* från 1964–1974 bläddrades igenom (ett nummer per månad). Allt som handlade om småhusträdgårdar fotograferades av, både redationellt material och annonser. Sista numret varje år av *VIOLA – Trädgårdsvärlden* innehåller ett register över det gågna årets innehåll (utkommer varje vecka). Den lästes igenom för att få en överblick av vad som var aktuellt under året och det som stod under rubrikerna *Trädgårdskonst*, *Trädgårdsanläggning* och *Utställningar* studerades närmare och fotograferades av om det var relevant. Ett slumpmässigt utvalt nummer från vår respektive höst per år studerades mer noggrant, främst annonsmaterialet där en kan se vilka växter och annat material som salufördes och vilka typer av arbeten och tjänster som fanns inom trädgårdsnäringen.

2.4. Analysmetod

En kvantitativ innehållsanalys och en kvalitativ textanalys har gjorts genomgående i studien, inspirerade av så som de beskrivs i Peter Esaiasson *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad* (2002).

10 Se mer om *Allt i Hemmet* i stycke 5.1.

Med en kvantitativ innehållsanalys menar Esaiasson att ett innehåll i någon skriftlig, muntlig eller bildmässig form undersöks. Med kvantitativ menas att analysen baseras på likvärdiga, jämförbara uppgifter av så många enheter att de kan uttryckas med siffror. Denna analys är mycket användbar när en vill undersöka frekvenser hos olika förekomster i källmaterialet. I studien har metoden använts för att undersöka hur *vanliga* eller *ofta förekommande* olika material och stildrag et cetera är. Resultatet har inte redovisats i sifferform utan legat till grund för en analyserande text (2002, s. 219).

Med en kvalitativ textanalys menar Esaiasson att en får fram helheten i texten, den holistiska helheten som är större än summan av delarna. Ett sätt att göra detta är att som läsare ställa frågor till texten av typen *Vad säger författaren faktiskt?* och *Stöds poängen av det som sägs?* Denna analys har även använts på bilder och bilder i kombination med text, som exempelvis att analysera om det som bildtexten säger om bilden verkligen stämmer med det som syns på bilden (2002, s. 233–234). Resultatet av analysmetoderna har sedan ordnats logiskt med utgångspunkt i följande kategorier:

- bostadsituationen
- grupp- och typhusområden
- anläggningsprocessen
- trädgårdskonst (samtida ideal och trender)
- trädgårdens formelement och rumslighet
- trädgårdens material (både växter och övriga material)
- trädgårdens användning och funktioner
- trädgårdens värde och betydelse

Dessa analysmetoder har använts genomgående på allt bild och textmaterial i studien; planritningar; tidningar, gör-det-själv-böcker, växtlistor, annan litteratur och arkivmaterial.

2.5. Källkritik

Ett problem med de nutida källor som skriver om småhusträdgårdar från miljonprogramstiden är att en övervägande majoritet hämtat sitt material från samma källa: Åsa Wilkes bok *Villaträdgårdens historia: Ett 150-årigt perspektiv* (2006). Och eftersom den i sin tur inte hänvisar till källor är det svårt att avgöra var informationen härstammar ifrån.

Litteraturstudien gör av utrymmesskäl inga anspråk på att vara komplett. Ett problem med fältstudierna var svårigheten att hitta undersökningsobjekt.

3. MILJONPROGRAMMETS SMÅHUSTRÄDGÅRDAR

Detta kapitel beskriver bakgrunden till uppsatsens ämnesområde och kontexten i samhället vid tiden, med utgångspunkt från vetenskapligt material framställt under senare tid. För att förstå miljonprogrammets småhusträdgårdar behöver vi även förstå miljonprogrammets småhus och den rådande bostads- och samhällssituationen vid denna tid.

3.1. Rekordåren och miljonprogrammet

Under det som kallas *Rekordåren* (1961–1975) genomgick Sverige en period av ekonomisk tillväxt och ett ökande välstånd. Bostadsbyggandet påverkades av en rad nya regler för byggande och planering som började införas 1961. Industrialiseringen av bostadsbyggandet som hade börjat på 1950-talet fick ett allt större genomslag på 1960-talet. Denna byggboom minskade drastiskt efter 1975 då nya influenser inom arkitektur och planering slog igenom och målet med en miljon bostäder var uppfyllt (REPPEN & VIDÉN 2006).

Sveriges riksdag beslutade genom *Proposition 1965:1* om ett statligt program som innebar att det skulle byggas en miljon bostäder under en tioårsperiod för att lösa den mest akuta bostadsbristen i Sverige (FRYKHOLM 1965). Miljonprogrammet var väl förberett och innebar inte någon drastisk ökning av byggandet utan fortsatte det stadigt ökande byggande som pågått sen mitten av 1940-talet (CALDENBY 1998). Den stora förändringen i samband med miljonprogrammet var en kraftig standardhöjning av bostäderna. Hälften av landets bostäder 1960 saknade bad/dusch och en tredjedel av hushållen var trångbodda¹¹ och många familjer bodde inackorderade eller hos föräldrar (REPPEN & VIDÉN 2006).

Rationaliseringen av byggbranschen var som flera andra samhällsreformer vid den här tiden inspirerade av den amerikanska försvarsmaktens ”radikala rationalism”. Denna teknik användes på många håll i världen men just Sverige var vid den här tiden ett av de mest amerikaniserade länderna i Europa. Denna modernistiska modell passade bra i ett land som var uppbyggt med en storskalig industri och Sverige blev något av ett nybyggarland. Nu tog byggföretagen initiativet och införde totalentreprenad. Arkitekterna som tidigare hade haft en stark ställning fick finna sig i att arbeta åt byggföretagen istället för tvärtom. Småhusbyggandet fick inte något särskilt statligt stöd, men gynnades av stigande inflation och avdrag för låneräntor. Gruppbyggen och monteringsfärdiga kataloghus blev populära som ett sätt att minska på de stigande byggkostnaderna (CALDENBY 1998).

Funktionalismen slog igenom i svenskt bostadsbyggande på 1930-talet. Arkitekturhistoriker Henrik O Andersson frågar sig i boken *Funktionalismens genombrott och kris: svenskt bostadsbyggande 1930–80* om de positiva tankarna på framtiden från 1930-talet förvaltades väl under den stora byggboomen under miljonprogrammet? Eller var det snarare de autoritära mönster som senare kritiserats i 1960-talets väldiga, industriellt massproducerade bostadsområden som är de starkaste spåren (ANDERSSON 1980)?

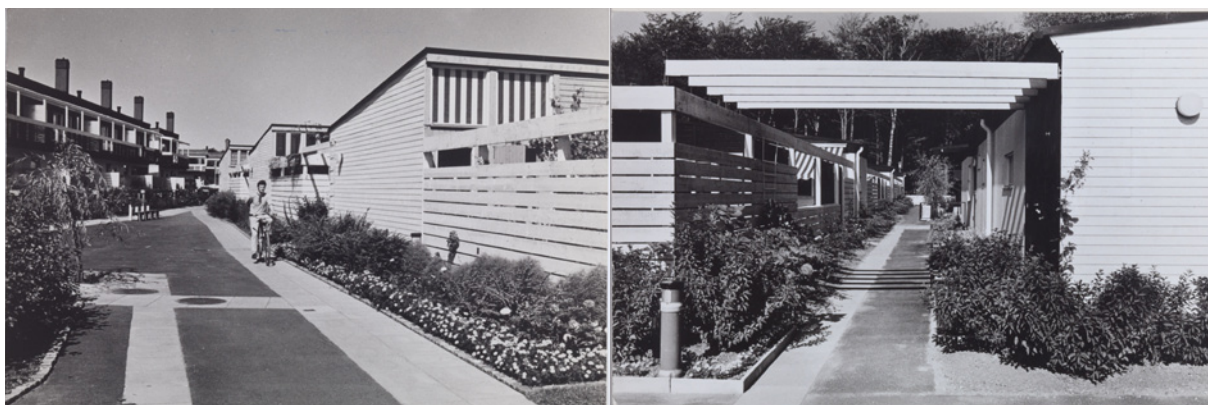
Vid 1950-talets slut stod man inför det största bostadsbyggande som något land någonsin givit sig i kast med sett till antal invånare. En enorm byggapparat låg i startgroparna. Uno Åhrén¹² hade i *bostadssociala utredningen* lagt fram att det var viktigt med en bra start under åren 1945–1955, för att åstadkomma rätt riktning för samhälls- och bostadsbyggandet. Han förutspådde att det mesta skulle vara byggt framåt 1970–1980-talen. Åhrén ansåg att samhällena inte skulle

11 Trångbodd definierades som *fler än två personer per rum, kök och ett rum oräknat* (Reppen & Vidén 2006).

12 Uno Åhren var en av funktionalismens främsta företrädare i Sverige (Rudberg 1980).

byggas utifrån hur trafiken expanderade och hur arbetskraften flyttade sig. Han förordade *grannskapsenheter* där mindre enheter i en större stad hade ett självständigt liv och bestod av bostäder runt ett centrum där allt för det dagliga livet fanns, såsom skolor, kyrkor, butiker, parker och så vidare. Staden kan sedan växa genom att nya grannskapsenheter läggs till befintliga. Ett annat alternativ fanns i decentraliseringen; att satsa på det medelstora tätorterna istället för på storstädernas tillväxt. Uno Åhrén fick rätt angående Sveriges nya bebyggelsestruktur, som var så gott som färdig vid mitten av 1970-talet. Men varningarna om arbetskraftens rörlighet och trafikens expansion hade inte nått fram. Under mitten av 1950-talet och under hela 1960-talet fick det en avgörande betydelse för byggandet vilket resulterade i att de planerade ABC-samhällena¹³ blev BC-samhällena – utan arbetstillfällena – och handel och bilism dominerade (RUDBERG 1980).

I sin avhandling *Från egnahem till villa – enfamiljshuset i Sverige 1950–1980* skriver bostadsforskaren Leif Johanson om hur en oemotsagd byggmästare kring 1960 lanserade slagordet ”produktionsanpassad projektering” nu skulle hustyper och stadsplaner anpassas efter byggnadsindustrins effektivitetskriterier istället för efter arkitekternas funktionsstudier. Kring 1970 dök ordet *nyslum* upp i bostadsdebatten och här syftades på de nya storskaliga bostadsområdena i städernas ytterkanter. Från att ha fått kritik mot att byggandet inte gick fort nog fick de nu kritik mot att det gick för fort. Det var främst arkitekterna som fick skulden för de nya samhällenas brister (JOHANSSON 1980).

Figur 3. Trädgårdar runt enplanshusen Esperanza ritat av arkitekt Ralph Erskine i Landskona (utförandeår 1966–1972). Foto: Lars Mongs, Arkitektur- och designcentrum.

Byggnadsantikvarie Anni Bergström konstaterar i *1900-talet runt busknuten: vår moderna historia : tidsbilder 1930-2010* att det gick bra för industrierna under denna tid och det var lätt att få jobb. Det var lättare på vissa orter än andra och många valde att flytta till de orter där det fanns arbete. Det bidrog till bostadsbrist i de inflyttade orterna och byggandet av nya lägenheter och villor satte fart. Fler kvinnor började arbeta och hemmafruarna blev allt färre. 1971 fick arbetarna lediga lördagar och därmed mer fritid. Fritiden blev också en allt viktigare del av livet. Fritidsgårdar började växa fram i städer och större orter för ungdomar, som en möjlighet till aktivitet och att vara mötesplats på eftermiddagarna. Semestern blev dubbelt så lång – fyra veckor – och den användes främst till umgänge med hela familjen i sommarstugan eller i form av en bilsemester. De som hade råd kunde ta med familjen på charterresa till varmare länder som till exempel Spanien (BERGSTRÖM 2011).

13 ABC-samhällena stod för Arbete-Bostad-Centrum-samhällena (Rudberg 1980).

3.2. Byggnad och bostad

”Det kan kännas främmande idag hur homogent samhället planerades att vara” skriver bostadsforskaren Erik Stenberg i boken *Urbanismer* (2016, s. 26). Under miljonprogramsåren byggde allmännyttiga bostadsbolag många nya hyreshus och hela nya stora bostadsområden. Flerfamiljshus och större hus byggdes bland annat i tegel, gjuten betong eller färdigtillverkade betongmoduler som kläs med tegel, trä eller eternit (BERGSTRÖM 2011). Småhusområdena under miljonprogramstiden bestod av allt från platsbyggda fristående villor till prefabricerade radhus. Trävillor i byggsats från småhustillverkare runt om i landet blev allt populärare (BJÖRK & REPPEN 2000). Vid denna tid byggdes också många nya villor i tegel eller betong, klädda med träpanel eller tegel. En sorts vit tegelsten som kallas *mexisten* var en nyhet (BERGSTRÖM 2011).

Boendestandarden i småhusen innebar nu rostfri diskbänk, elspis, separat frysbox, badrum med badkar och toalett samt tvättstuga med elektrisk tvättmaskin. Ett regelverk med standardisering av främst kök och badrum lanserades av myndigheterna (BJÖRK & REPPEN 2000). De som ritade småhusen hos husfabrikanterna beskriver i boken *Kataloghuset* (ANDERSSON & EDLUND 2004) hur de monteringsfärdiga husen inte hade någon hög status men att ”Kataloghusen är Sveriges vardagsansikte” och ”Man ville inte förhäva sig” (EKLUND 2004). Både husens utformning och husinnehavarnas livstil påverkade trädgårdarnas utformning.

3.3. Trädgårdens estetik

Trädgården är, tillsammans med husets exteriör, mer utsatt för omvärldens smakomdömen än interiören på grund av sin vanligtvis öppna struktur. Den är alltid en potentiell källa för estetik då trädgårdsinnehavaren väljer vad som ska visas upp eller inte. Den är även en arena för att visa upp kulturell tillhörighet och personliga ambitioner med estetikens hjälp (LONDOS 1996). Etnologen Eva Londos citerar landskapsarkitekten Sven-Ingvar Andersson som under ett invigningstal sa: ”Varje trädgårdsodlare, som gör något utöver det praktiskt nödvändiga, håller på med ett trädgårdskonstnärligt experiment” (1996, s. 48).

Efter andra världskriget fick modernismen sitt genombrott i trädgårdarna med sol, ljus, öppenhet och funktionell struktur. Det berodde till stor del på att hemmafruarna började arbeta utanför hemmet, brist på billig trädgårdshjälp och en ökning av maskinella hjälpmedel. Trädgårdarnas användning förflyttades från att både odla nytto- och prydnadsväxter till att mer bli en plats för avkoppling med prydnadsväxtodling. Ökad import av billiga grönsaker bidrog till det minskade intresset för egen köksväxtodling. Den rationella och funktionalistiska trädgården slog igenom som ideal under 1960-talet och i dess estetik ingick städsegröna barrväxter (LONDOS 1996).

3.4. Stil och estetik

I antologin *Kultur och erfarenhet* (1993) skriver etnologen Maja Jacobsson i kapitlet *Att klä sig – stil, smak och symbolik* om estetisk smak i de etnologiska dimensionerna tid, rum och social miljö. Hon skriver om 1968-rörelsen och ”Nu skulle kläderna vara enkla, praktiska och bekväma. Elegans och god smak var helt ute” (1993, ss. 96). Jacobsson avser här plagg och klädsel, men motsvarande resonemang kan även appliceras på hemmet och trädgården, något en visar upp, en yttre framtoning där vi presenterar oss själva för omvärlden. Här visar vi vilken grupp vi tillhör, vår identitet och livsstil. Vårat yttre kan både särskilja och förena, skapa en gemenskap med eller ett avstånd till andra grupper. Kulturella koder ger mening i vissa sammanhang och för vissa människor. De existerar alltid i en kontext, dvs i en social situation (1993).

Ordet *unik* har haft en central plats i estetikens historia. Under romantikens sena 1700-tal slog uniciteten igenom och originalitet blev ett avgörande estetiskt kriterium. Så även under den

svenska modernismen, där trädgårdsskapare ville befästa trädgårdens unika karaktär som konstverk (DUNÉR & DUNÉR 2001).

Jacobsson skriver vidare om smak och estetik, och om de två grundläggande uppfattningarna att smaken är gruppbounden och att den estetiska känslan är helt socialt bestämd. Uppfostran och utbildning bidrar till att en lär sig vad som är god smak inom den sociala och kulturella krets en tillhör. En annan riktning menar att en objektivt kan komma fram till vad som är vackert eller fult. Estetiken var ett ordningssystem där oordning betydde fulhet (1993).

I estetikens utveckling under historien trodde grekerna på en objektiv måttstock uppbyggt kring matematiska relationer som till exempel det gyllene snittet. Under 1700-talet växte *läran om det sköna* fram. De övre samhällskikten ansågs ha denna förmåga – *skönhetssinne* – men inte de lägre skikten, då de omgav sig av tarvliga, enkla och fula föremål och hade dålig smak. I mitten av 1800-talet ansåg John Ruskin och William Morris att god smak var en moralisk egenskap som innebar respekt för materialets egenvärde och ett avståndstagande mot imitation. Det var en reaktion mot de nyrika borgarna och deras överbelamrade hem fyllda med stilimitationer. I Sverige gavs vid den här tiden ut ett antal tongivande böcker där detta utvecklades: Carl Larssons *Ett hem* (1899), Ellen Keys *Skönhet för alla* (1899), och Gregor Paulsons *Vackrare vardagsvara* (1919). De hade samma moraliska inställning som Morris och Ruskin med krav på sanning, enkla rena former, respekt för material och förakt för imitation och överflödig dekoration. De ville få svenska folket delaktiga av skönheten och förstå vad som var vackrare vardagsvaror och sköna hemmiljöer, vilket även var grunden för Bauhaus-rörelsen och funktionalismen på 1930-talet. Där fanns en övertygelse om en kollektiv känsla för estetik och inte bara en individuell smak. Föremål som blir vackra om de utformas efter praktisk funktion, material och tillverknings-teknik. Med 1950-talet kom smakfostran i skolan. Känsla för kvalitet och god smak var något som kunde tränas upp och läras in genom uppfostran. Cirkeln sluts, men med skillnaden att nu skulle alla grupper i samhället vara delaktiga av den goda smaken. Med 1960-talet kom revolten mot gamla borgerliga normer och de unga gjorde uppror mot den goda smaken. Det var fult att tala om estetik. God smak var något som tillhörde elitsamhället och var liktydigt med snobbighet och borgerliga konventioner. Nu skulle allt i livet vara enkelt, flärdfritt och praktiskt.

Jacobssons (1993, s. 105) rubrik ”Inget är så fult som det nyss moderna” passar väl in på miljonprogrammets småhusträdgårdar. Det finns även ett mode i trädgårdsgestaltning och Jacobsson beskriver hur begreppet definieras. Ett *mode* är en periodisk förändring av stil eller en utpräglad tidsbestämd smak där en betoning av nuet och tiden ingår i modets karaktär. Tidsaspekten och föränderligheten är väsentliga inslag, men även ett tvång att följa och imitera denna förändring. Modet är ett tidsbundet normsystem och ett modes förändring är en process där innovation, urval, acceptering och försvinnande ingår. Modet försvinner när det blivit omodernt då inget anses så tontigt och löjligt som det som just har varit modernt. Växlingar i modet är beroende av förändring och ifrågasättande av det som varit och det sker allt snabbare.

3.5. Trädgårdskonst vid tiden

I det 13:e bandet av *Signums svenska konsthistoria. Konsten 1950–1975* skriver författaren Marie Hansson kapitlet *Trädgårdskonsten*. Under det sena 1940-talet och tidiga 1950-talet ägnade sig resten av Europa åt återuppbyggnad. Nya stadsdelar planerades i de stora europeiska städerna och många minnesmonument för krigets offer planerades. I Sverige, som hade stått utanför kriget, var det en annan situation. Här började uppbyggnaden av det svenska folkhemmet. Den ekonomiska tillväxten gick stadigt framåt och både den offentliga sektorn, industri och näringsliv expanderade stort. Trädgårds- och landskapsarkitekterna hade en hektisk tid. Efter International

Federation of Landscape Architects (IFLA) kongress i Stockholm 1952 skrev den engelska landskapsarkitekten och trädgårdsdesignern Sylvia Crowe att den svenska landskapsarkitekturen inte direkt var att betrakta som trädgårdskonst, utan mer en del av ett sammanhang för det goda samhället (HANSSON 2005). Trädgårdsarkitekten Walter Bauer sammanfattade det även med: ”Det skall erkännas att en viss osäkerhet ofta präglar våra arbeten, vår vacklan mellan det ’naturalistiska’ och det ’arkitektoniska’, mellan det tillfälliga och det fast komponerade, men samtidigt också att just dessa motsättningar bidrar till en oro, som gör varje uppgift ny och stimulerande” (HANSSON 2005).

Några verk hade genomslagskraft i resten av världen, till exempel Skogskyrkogården av Gunnar Asplund och Holger Bloms nya parker i Stockholm. I USA växte den abstrakta stilen fram mer och mer på 1950-talet inom trädgård- och landskapsdesign med inspiration från *de Stilj-rörelsen* och *Mies van der Rohes* paviljong på världsutställningen i Barcelona 1929. Här fanns tydliga rutnåtsplaner och en ville integrera inomhus och utomhus samt skapa mjuka övergångar från trädgården till den omgivande naturen. Ett skandinaviskt exempel är det danska konstmuseet Louisiana från 1958 som integrerade arkitekturen med landskapet enligt principerna för abstrakt design (TURNER 2005).

I Sverige vacklade trädgårdsarkitekterna mer mellan det naturalistiska och de arkitektoniska och i efterhand har stilen kallats *nordisk romantisk funktionalism*, men även *Stockholmsstilen* då de flesta tongivande trädgårdsarkitekterna arbetade i mellansverige, som till exempel Sven A Hermelin. Han sa själv om stilen att:

Den låter till exempel karaktäristiska vilda träd stå kvar i en starkt funktionsbetonad trädgård, eller man låter en bergsklack sticka upp utan förmedling i en putsad gräsmatta. Man förenar här kravet på romantik med funktionalismens krav på absolut ärlighet i materialens behandling (HANSSON 2005).

Ordet romantik härstammar från det franska *romantique* som betyder naturskön eller pittoresk. Romantikens trädgårdsarkitekter dyrkade den sköna och okonstlade naturen och ville återskapa den i sina trädgårdar. Motsatser har stor betydelse: natur–kultur, känsla–tanke och dröm–verklighet (DUNÉR & DUNÉR 2001, ss. 319–322).

I södra Sverige påverkade de två danska förgrundsfigurerna inom trädgårdskonsten: Gudmund Nyeland Brandt och Carl Theodor Sørensen som till skillnad från Stockholmsstilen mer var inriktade på form och rumslighet (HANSSON 2005).

I villaträdgården blev den tidigare nyttoträdgården med stora köksväxtodlingar, fruktträd och bärbuskar omoderna. Nu slog *den lättskött villaträdgården* igenom: anpassad för vila, rekreation och ytterst lite trädgårdsarbete. Förgrundsfigur var Ulla Molin som var chefredaktör 1944–1967 för tidningen *Hem i Sverige*. Hon var en stark förspråkare för att sudda ut gränserna mellan ute och inne, att trädgården och huset skulle vara en enhet. Hon tyckte även att en skulle ta till professionell hjälp även för de små trädgårdarna och som uppmuntran anordnade hon flera tävlingar om villaträdgårdar i tidningens regi. Bidragen kom från tidens främsta trädgårdsarkitekter i Sverige och Danmark som till exempel Gunnar Martinsson, Sven-Ingvar Andersson och Per Friberg. Deras små trädgårdsprojekt eller trädgårdsrum var föregångare till de många grupphusområdenas trädgårdar på 1960-talet (HANSSON 2005).

3.6. Funktionalismen tolkad i folkliga trädgårdar

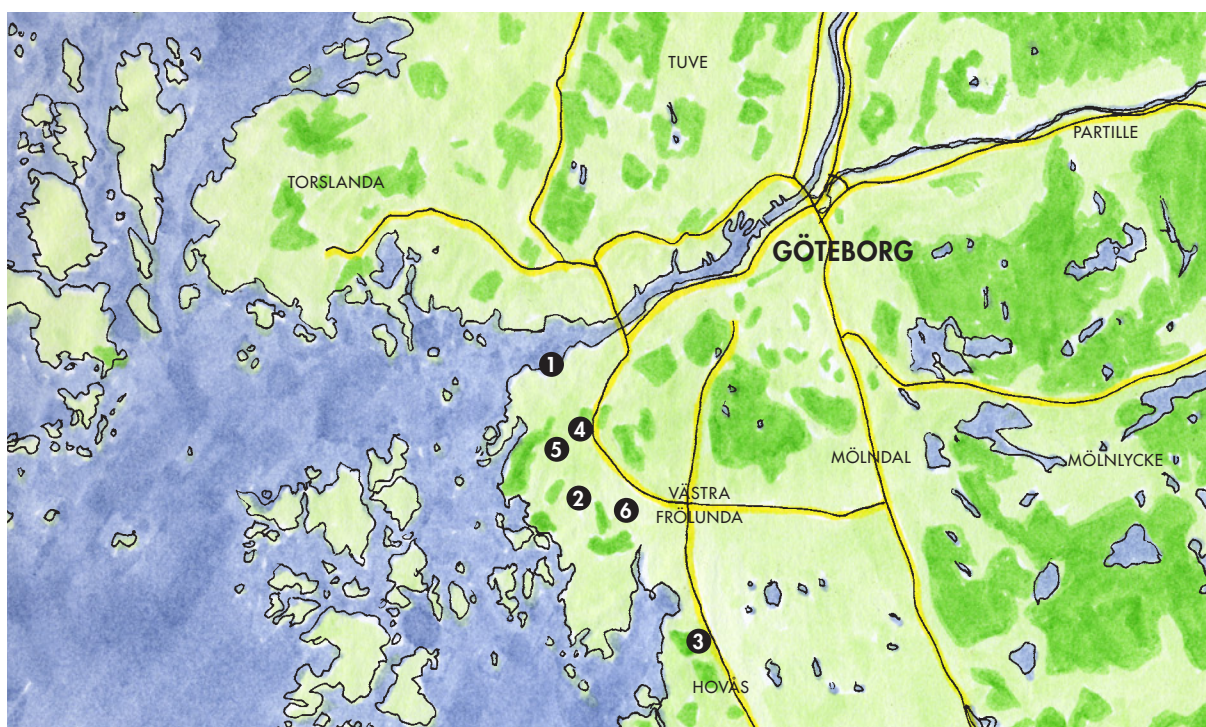
Det funktionalistiska formspråket var krävande. Det gällde att balansera asymmetriska former med hjälp av små förskjutningar av perspektivet. Den ursprungliga vegetationen skulle kompletteras med rätt sorts växter (FLINCK 1994, s. 266).

I folkkonstens karaktär ligger att förebilder renodlas och stiliseras till en begränsad färg och form. Inom den folkliga trädgårdskonsten har karaktäristiska element som renässansens *kvartersindelning*, barockens *mittaxel* och den tyska stilens *tapetmönstrade blomsterrundlar* använts. Stildrag från funktionalismen har renodlats i miljonprogrammets folkliga trädgårdar: till exempel de plattlagda uteplatserna och de omgivande rabatterna runt gräsmattorna och i tomtgränserna. För att få känslan av finrum även ute började välklippta gräsmattor och mer oföränderliga växter som städsegröna långsamt växande barrväxter och rododendron användas. De ersatte perenner och grönsaksland som såg skräpiga och vissna ut under vissa delar av året (FLINCK 1994, ss. 266–267).

3.7. Flerbostadsområdenas utemiljö

I början av rekordårens expansion var bilen fortfarande en lyx och hade därmed ingen framträdande roll i planläggningen av de nya bostadsområdena. Runt flerbostadsområden och i villaträdgårdar var idealet ännu en nyttoträdgård med plats för barns lek och vuxnas rekreation. Här fanns plats för mattpiskning, cykelställ, gångstigar, sopkärl, plaskdammar och parkeringsplatser. Framåt tiden för miljonprogrammet hade bilismen ökat markant och tog större plats. Även flerbostadsområdenas utemiljöer präglades av enhetlighet och storskalighet, på samma sätt som byggnaderna. Den stora satsningen på bostadsbyggande gjorde att utemiljön – eller grönytor som de kallades – inte alltid fick rätt ekonomiska förutsättningar. Det gällde även grönytor runt de privata trädgårdarna i grupphusområdena. Byggnaderna prioriterades och grönytor effektiviserades med homogena växtval där hårdighet och skötsel var viktigare än sensoriska kvaliteter som doft, smak och färg. Romantiken försvann och kvar i flerbostadsområdena fanns bara funktionalismen (HANSSON 2005).

4. FÄLTSTUDIER

Figur 4. Karta över Göteborg med fältstudieobjektens placering markerade 1-6.

I detta kapitel presenteras resultatet från fältstudierna. Sex olika trädgårdar i västra Göteborg har undersökts och varje fältobjektets resultat presenteras på samma sätt. Först en inledande text om själva området, vad stadsplanen säger och hur bygglovet såg ut. Här finns även eventuella uppgifter ur Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister samt en tabell med fakta som typ av hus, byggår, storlek, adress och fastighetsbeteckning.

Följande stycken handlar om själva trädgården. Först dess historia med information om ägarna och eventuella tankar och händelser vid anläggandet, sedan trädgården idag och hur den såg ut vid undersökningstillfället. Därefter ett stycke om karaktären hos trädgårdarnas formelement, rumslighet och växtlighet.

Efter den inledande faktan kommer de ritningar som är resultatet av fältstudien: här finns först en lokaliseringsfigur för att se var i området objektet är placerat, därefter en planritning med skalstock och norrpil. I anslutning till planritningen redovisas fotodokumentationen som gjorts, med fotovinklar markerade på en stiliserad planritning.

Tabellerna som följer redovisar inventeringen av växtmaterialet som fanns kvar plus eventuellt ursprungligt växtmaterial som tagits bort samt nytt som planterats. Här anges växtens vetenskapliga namn, svenska namn, eventuell kulör, på vilken yta växten återfanns och eventuella övriga kommentarer. Växtlistans ytor är markerade med nummer på nästa planritning där det även finns en teckenförklaring. Efter det redovisas en inventering av övriga material samt en sammanfattning av objektet.

Objekten är: 1) *Livbåtsgatan 5* – byggt 1965, 2) *Gråskärsgatan 56* – byggt 1968, 3) *Lövviksvägen 20* – byggt 1968, 4) *Riggatan 8* – byggt 1970, 5) *Mungårdsgatan 22* – byggt 1972 och 6) *Korsåsgatan 87* – byggt 1974.

Figur 5. Hästeviksängens grupphusområde.

4.1. Objekt 1: Livbåtsgatan 5, Västra Frölunda

Figur 6. Faksimil av säljmaterial för området Hästeviksängen (okänt årtal) från ägarens eget arkiv.

4.1.1. Geografiskt läge, omgivning, typ av hus, fakta

Denna trädgård är belägen i stadsdelen Älvsborg mellan Hagen, Stora Billingen och Långedrag i området Hästeviksängen i förorten Västra Frölunda väster om Göteborg. I anslutning till området ligger Tånguddens småbåtshamn och ett naturområde. Stadsplanen för området beslutades 14 juni 1962 av Stadsfullmäktige i Göteborg (STADSBYGGNADSKONTORET 2016). I området

Hästeviksängen planerades för 50 envåningshus, men det blev 55 stycken friliggande i 1/2-plansvillor. Husen både ritades och producerades av Svenska Industribyggen AB SIAB och förmedlades genom Göteborgs Sparbanks Bostadsstiftelse till egnahemssparare. Husen är placerade i plan terräng, i ett rätlinjigt mönster med parallella gator (RIKSANTIKVARIEÄMBETET 2017C).

Ägarna fick överta säljmaterial för området Hästeviksängen (okänt årtal) där följande text finns:

HÄSTEVIKS-ÄNGEN – ett nytt, attraktivt bostadsområde!

Västerut, åt Långedrag, nära älv och hav – det är sol och salta vindar! Att bo i sådan miljö utgör en lockelse för många! En möjlighet till detta erbjuds härmed genom att Hästeviksängen nu exploateras, vars belägenhet och utformning m. m. framgår av detta tryck.

Här erbjuds nu 54 friliggande 1/2-plansvillor i god kvalitet och med utmärkt läge inom Göteborgs stad.

Producent: Svenska Industribyggen AB (SIAB) Hästevikshusen förmedlas av Göteborgs Sparbanks Bostadsstiftelse Skansen kronan till egnahemssparare i Göteborgs sparbank. (GÖTEBORGS SPARBANK OKÄNT ÅRTAL)

Området inventerades av Göteborgs stadsmuseum 1999 som en del av *Storstadsprojektet Göteborg, Älvsborg* och finns med i Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister. Här beskrivs området och byggnaderna, trädgårdarna omnämns inte. Tre fotografier finns med i inventeringen (tagna 1999-10-08) och området står inte under något lagskydd (RIKSANTIKVARIEÄMBETET 2017C).

Tabell 1. Fakta om fältstudieobjekt 1 – Livbåtsgatan 5.

Datum för fältstudien	Hustyp	Boyta, hus	Yta, tomt	Fastighetsbeteckning
160918	FRISTÅENDE VILLA	BOAREA 164 KVM + BIAREA 20 KVM	360,2 KVM	ÄLVSBERG 72:3
Byggår	Storlek, uppmätt trädgård	Yta, bottenplatta hus	Yta, uppmätt tomt	Adress
1965	208 KVM	144 KVM	352 KVM	LIVBÅTSGATAN 5

4.1.2. Trädgårdens historia

Nuvarande ägare – en barnfamilj – flyttade in i juli 2016. Den tidigare ägaren hade bott i huset sedan det byggdes. Vid köpet övertog de en del ritningar och papper rörande huset, men inget material angående trädgården. De fick vissa muntliga berättelser om trädgården vid överlåtelsen: som att tujan vid uteplatsen ursprungligen kom från en julgrupp (INFORMANT 2 2016). I stadsbyggnadskontorets arkiv finns uppgifter om ett beviljat bygglov rörande tillbyggnad av garage och hobbyrum, som godkändes 26 juni 1973. Då byggdes hus och garage ihop och baksidans trädgård blev mindre samt mer omgärdad (STADSBYGGNADSKONTORET 2016).

På de tre månader som de nuvarande ägarna bott i huset har de gjort några nyplanteringar i köksträdgården (tomater, sallat, örter), planterat lavendel *Lavendula angustifolia* och stjärnflocka *Astrantia major* samt flyttat dagliljan *Hemerocallis lilioasphodelus* (INFORMANT 2 2016).

4.1.3. Trädgården idag

Framsidan av trädgården består till större del av entréväg och biluppställningsplats. Entrévägen är av betongsten och biluppställningsplatsen framför garaget är asfalterad, FIGUR 8. Framför husets långsida finns en smal gräsmatta och en klippt måbärshäck mot gatan, FIGUR 10. Mellan entréväg och biluppställningsplats finns en (numera tom) planteringsyta som är kantad av storgatsten, FIGUR 26. Här har tidigare ett körsbärsträd varit planterat (GOOGLE MAPS STREETVIEW

2010A). Utefter gräsyntans kortsida mot entrén finns en smal perennrabatt, FIGUR 10.

På den smala gången mellan husen som leder till baksidans trädgård ligger betongplattor med stenkross, FIGUR 20. Baksidan är omgärdad av en klippt oxelhäck på tre sidor FIGUR 14 och här finns köksträdgård, uteplats, gräsmatta och en rabatt närmast huset vid uteplatsen FIGUR 11, 12, 18. Några solitärer i form av buskar har planterats runt uteplatsen och huset, FIGUR 15. Vid utbyggnaden står ett plommonträd, FIGUR 11 och vid uteplatsen en större tuja, FIGUR 19. Uteplatsen består av rillad trätrall, FIGUR 15 som byggts ovanpå en äldre uteplats av samma sorts betongplattor som finns på gången mellan husen och som avgränsar perennrabatten från gräsmattan. Övrig yta består av gräsmatta.

4.1.4. *Fältobjektets formelement, rumslighet och växtlighet*

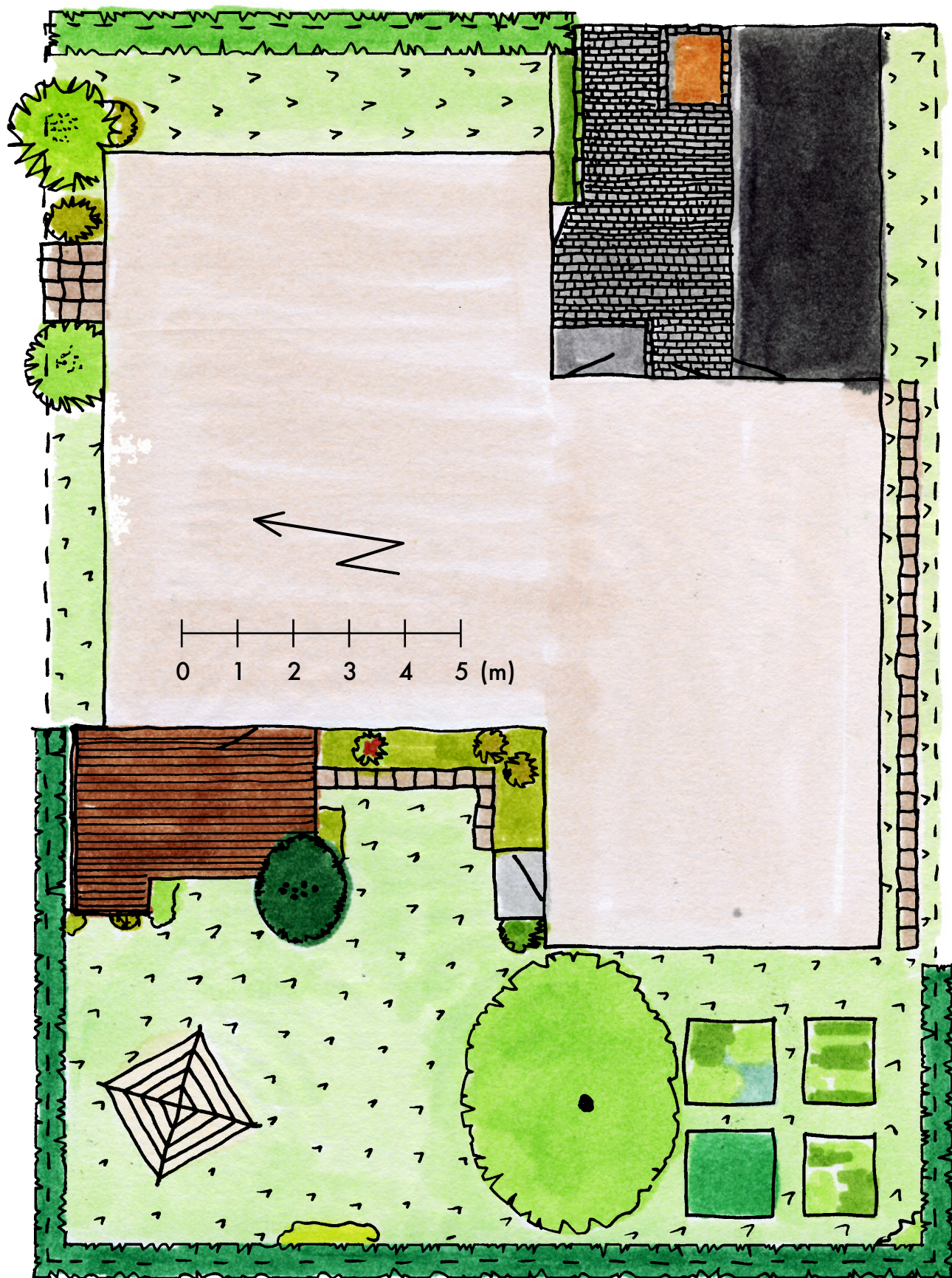
Framsidan har inte några särskilt starka formelement. Här finns två tydliga rum som samspelar mellan öppet och stängt. Stängt av den täta måbärshäcken och öppet vid de hårdgjorda ytorna vid entré och biluppställningsplats. Kårsbärsträdet som tidigare stod i den rektangulära rabattytan var antagligen framsidans blickpunkt.

Baksidan är indelad i tre rum: odlingsdelen med fyra kvarter, uteplatsen och gräsmattan. Allt är omgärdat av den klippta oxelhäcken. Plommonträdet bildar gräns mellan odlingsdel och gräsmatta, tujan och höjdskillnanden mellan uteplats och gräsmatta bidrar till gränsen där emellan. De rektangulära rabatterna och solitärerna är placerade utefter väggarna.

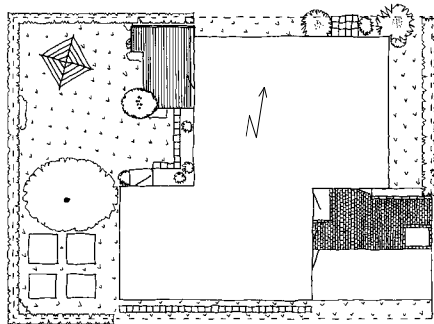

Figur 7. Lokaliseringsfigur, Livbåtsgatan 5.

4.1.5. Uppmätning och fotodokumentation

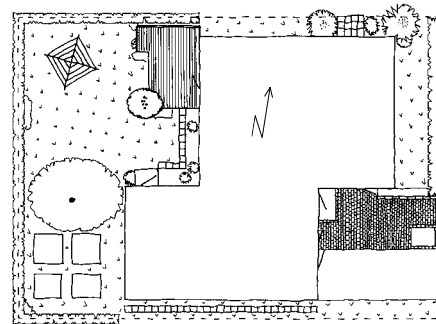
Figur 8. Planritning, Livbåtsgatan 5. Skala 1:100.

Fotovinkel

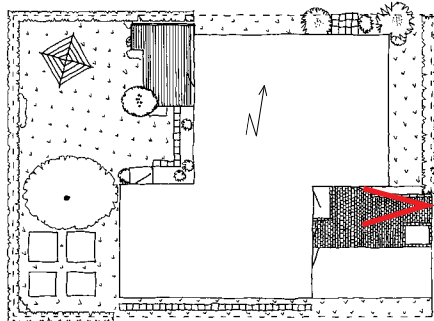
Figur 9. Klippt måbärshäck mot gatan.

Fotovinkel

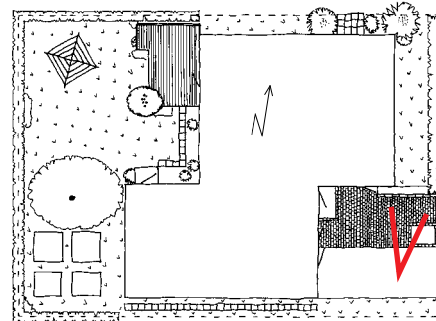
Figur 10. Biluppsställningsplats och entré.

Fotovinkel

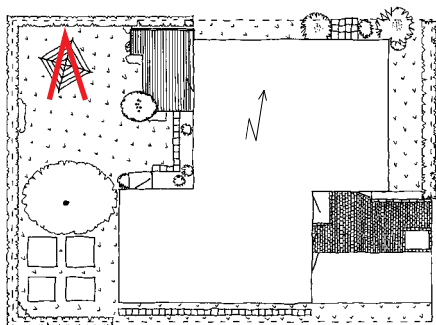
Figur 11. Stenläggning vid entré.

Fotovinkel

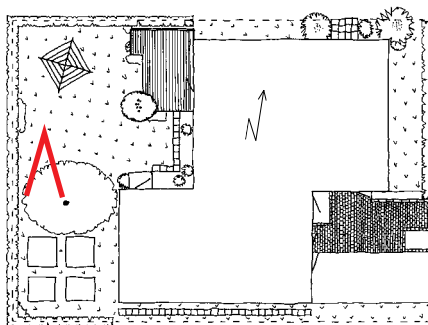
Figur 12. Förträdgårdens gräsmatta och häck.

Fotovinkel

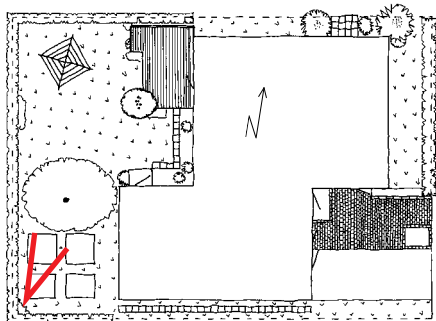
Figur 13. Baksidan sedd från norr.

Fotovinkel

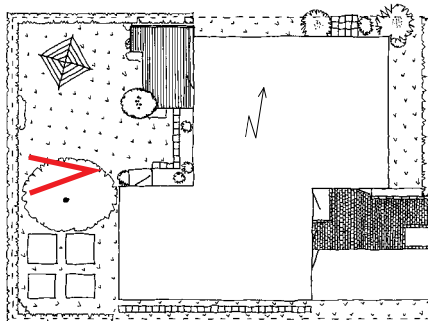
Figur 14. Södra hörnans odlingar och oxelhäck.

Fotovinkel

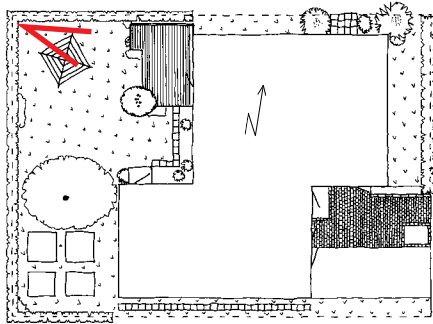
Figur 15. Baksidan sedd från sydvästra hörnet.

Fotovinkel

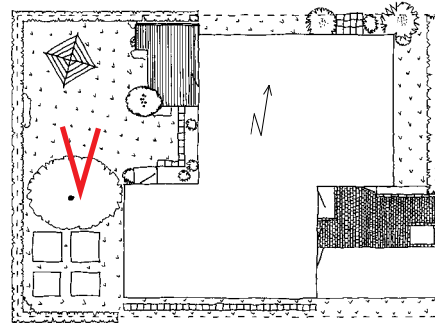
Figur 16. Oxelhäcken mot väster.

Fotovinkel

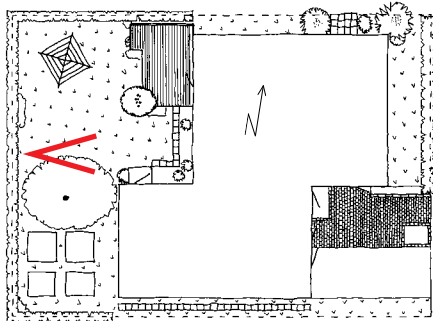
Figur 17. Uteplatsen.

Fotovinkel

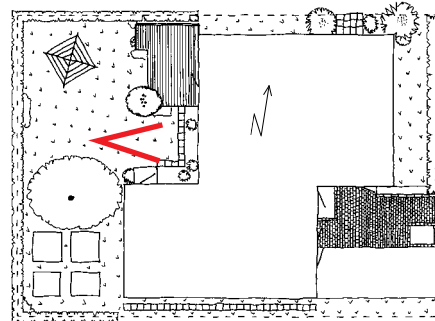
Figur 18. Gräsmattan i norra delen av baksidan.

Fotovinkel

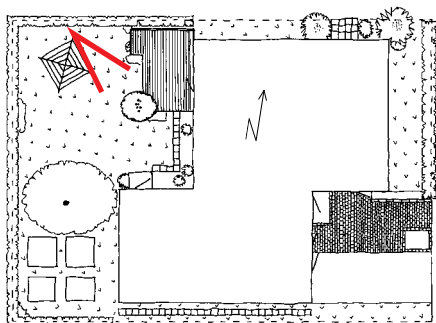
Figur 19. Hörnet mellan uteplatsen och det ombyggda förrådet.

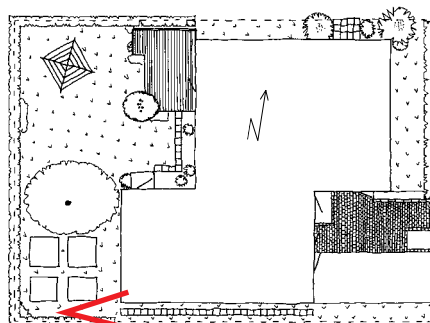
Fotovinkel

Figur 20. Närbild på rabatt mellan uteplats och det ombyggda förrådet.

Fotovinkel

Fotovinkel

Figur 21. Tujan vid uteplatsen som sägs vara utplanterad från en julgrupp.

Figur 22. Plattgång vid södra tomtgränsen.

4.1.6. Inventering, växtmaterial

För placering, se FIGUR 21.

Tabell 2. Växtmaterial kvar från ursprunglig ägare, fältobjekt 1 – Livbåtsgatan 5.

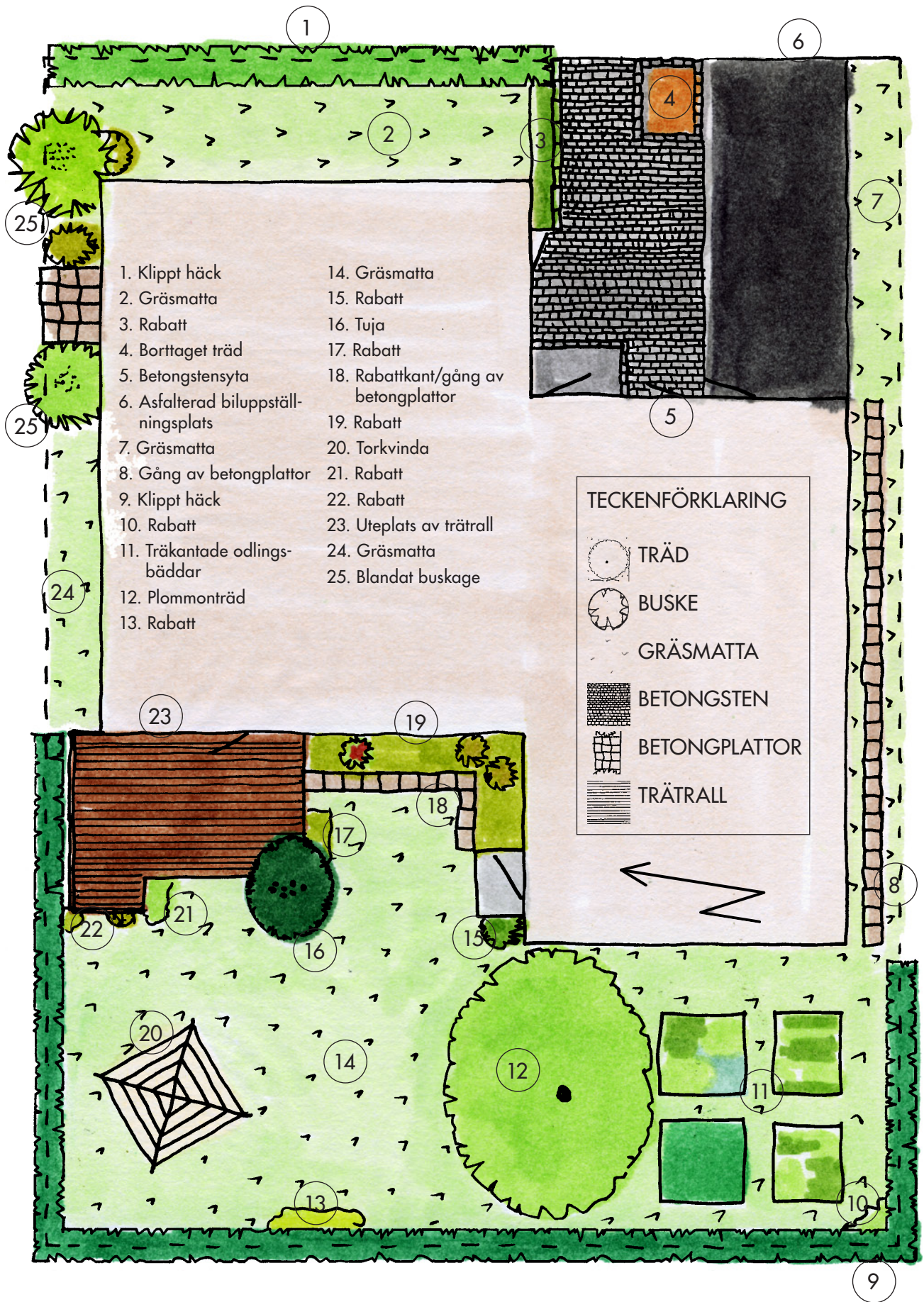
Vetenskapligt namn	svenskt namn	kulör	yta	kommentar
TRÄD				
<i>Prunus domestica</i>	plommon		12	
<i>Sorbus intermedia</i>	oxel		9	klippt häck
<i>Thuja occidentalis</i>	tuja		16	
BUSKAR				
<i>Cotoneaster divaricatus</i>	spärrgrenigt oxbär		22, 25	
<i>Hydrangea macrophylla</i>	trädgårdshortensia	rosa	19	
<i>Lonicera</i> sp	kaprifol		22	
<i>Philadelphus coronarius</i>	doftschersmin	vit	25	
<i>Physocarpus opulifolius</i>	smällspirea		25	
<i>Ribes alpinum</i> 'Schmidt'	måbär		1	
<i>Rosa</i> sp	ros		19	
<i>Rosa</i> sp	ros	mörkröd	19	klasblommig klätterros
<i>Rosa</i> sp	ros	rosa	21	
PERENNER				
<i>Aconitum carmichaelii</i>	oktoberstormhatt	blå	19	
<i>Aster amellus</i>	brittsommaraster	ljuslila	3	
<i>Astilbe</i> sp	astilbe	rosa	21	
<i>Campanula persicifolia</i>	stor blåklocka	blå	17	
<i>Dryopteris</i> sp	ormbunke		19	
<i>Fragaria vesca</i>	smultron		19	
<i>Fragaria</i> × <i>ananassa</i>	jordgubbe		10	
<i>Hemerocallis lilioasphodelus</i>	gul daglilja	gul	13	
<i>Iris</i> sp	iris	blå	13	
<i>Leucanthemum vulgare</i>	prästkrag	vit	11	
<i>Lysimachia punctata</i>	praktlysing	gul	10	
<i>Mentha</i> sp	mynta		11	
<i>Ophalodes verna</i>	ormöga	blå	19	
<i>Origanum vulgare</i>	oregano		11	
<i>Paeonia</i> sp	pion		15	
<i>Rheum rhabarbarum</i>	rabarber		11	

Tabell 3. Växtmaterial från den ursprunglige ägaren som inte finns kvar, fältobjekt 1 – Livbåtgatan 5.

Vetenskapligt namn	svenskt namn	kulör	yta	kommentar
TRÄD				
Prunus avium	fågelbär/sötkörsbär		4	Borttaget efter augusti 2010

Tabell 4. Växtmaterial som planterats av nuvarande ägare, fältobjekt 1 – Livbåtgatan 5.

Vetenskapligt namn	svenskt namn	Kulör	Yta	Kommentar
PERENNER				
Astrantia major	stjärnflocka	ljusrosa	19	
Lavendula angustifolia	lavendel	lila	3, 17	

Figur 23. Ytor, Livbåtsgatan 5.

4.1.7. Inventering, övriga material

Figur 24. Blåmålad fasad.

Figur 25. Uteplatsens trätrall.

Figur 26. Betongsten vid entré.

Figur 27. Betongsten som trappsteg och rabattkant.

Figur 28. Storgatsten som rabattkant.

Figur 29. Gång av betongplattor med stenkross.

4.1.8. Sammanfattning

Denna trädgård verkar ha varit planerad med bestämda ytor och avgränsningar för att vara enkel att sköta. Under åren som gått har den sedan undan för undan förändrats och mer växtlighet har tillkommit utanför de fasta planteringsytorna. De ursprungliga delarna är troligtvis gräsmattan, buskaget och måbärshäcken på framsidan tillsammans med den storgatstenskantade planteringsytan. Med utgångspunkt i de hårda materialen – framsidans betongsten och baksidans rillade trätrall – misstänker jag att de större förändringarna gjordes runt år 2000 då de här materialen var populära. Materialet på framsidans entrégård ser ut att vara bytt mot betongsten och/eller asfalt och baksidans upphöjda uteplats är troligtvis byggd samtidigt.

Den ursprungliga formen på baksidans trädgård är intakt förutom att uteplatsen förändrats. Trädgården innehåller inte så många olika växter. Färgskalan går främst i vitt-rosa-lila-blått med några enstaka solitärer i gult och de är bland de vanligaste av våra trädgårdsväxter, sådana som det var vanligt att dela med sig av, som daglilja *Hemerocallis lilioasphodelus*, pion *Paeonia sp.*, aster *Aster amellus*, prästkrage *Leucanthemum vulgare*, praktlysing *Lysimachia punctata* och iris *Iris sp.* Blomningen är spridd från vår till höst. Från början fanns troligen bara rabatten i vinkeln närmast huset och efterhand som växter har tillkommit har trädgårdsinnehavarna grävt upp nya enstaka platser att plantera på. Kanterna runt köksträdgården är av senare tillkomst. Innehållet i de fyra kvarteren är en blandning av perenner, örter och nysatta köksväxter.

Figur 30. Gråskärsgatans grupphusområde.

4.2. Objekt 2: Gråskärsgatan 56, Västra Frölunda

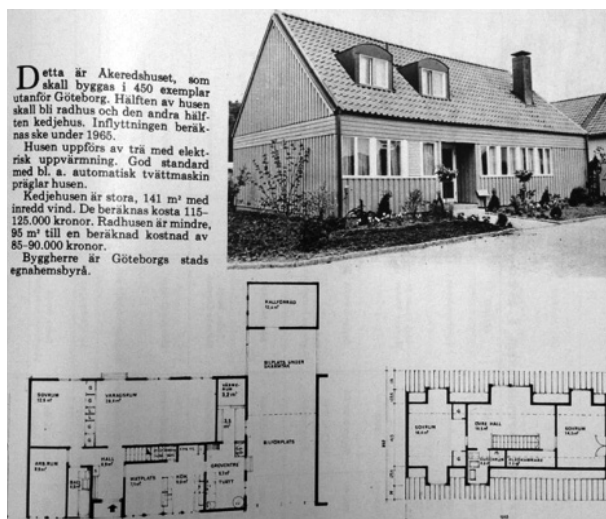
Figur 31. Översiktskarta Gråskärsgatan.

4.2.1. Geografiskt läge, omgivning, typ av hus, fakta

Denna trädgård är belägen i stadsdelen Åkered mellan Tynnered, Önnared och Näset i förorten Västra Frölunda väster om Göteborg. Stadsplanen för området beslutades 11 maj 1967 av stadsfullmäktige i Göteborg. Totalt planerades för 975 nya bostäder och här byggdes både friliggande villor, gruppvillor, atriumhus och radhus (STADSBYGGNADSKONTORET 2016). Området är ritat av H. Falkenberg och L. Ågren¹⁴ (LÖNNROTH 1999) på konsultbyrån GAKO för Göteborgs Stads Egnahems AB med inspiration av danska och sydsåkanska gatumiljöer (HANSSON 2007).

14 Professor i arkitektur vid Chalmers tekniska högskola i Göteborg 1971 (Vem är det 2017).

Husen placerades med entréer vända mot varandra där gatorna skulle fungera som gemensamma vardagsrum (LÖNNROTH 1999).

Figur 32. Faksimil ur Allt i Hemmet nr 1, 1965.

Delar av det större området är med i *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg: ett program för bevarande* med motiveringen ”Åkereds stora egnahemsområde med sin enhetliga och omsorgsfullt utformade bebyggelse är ett värdefullt exempel på 1960-talets småhusbebyggelse” och skyddas i *Bevaringsprogram 1987*. Den gröna miljön kommenteras med att det finns alléer och trädtrader längs gatorna. Trädgårdarna nämns inte (LÖNNROTH 1999, ss. 214–215).

De första husen i området byggdes redan 1965 och presenterades i *Allt i Hemmet* samma år som ett exempel på en ny hustyp (FIGUR 30) och på bilden kan en se en nyanlagd förträdgård (ALLT I HEMMET NR 1, 1965). Det finns en påbörjad akt i Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister som en del i ”*Byggnadsinventering i Göteborgs kommun, Moderna Göteborg, Kulturmiljöprogram. 2010–2015*” men utan närmare beskrivningar (RIKSANTIKVARIÄMBETET 2017A).

Tabell 5. Fakta om fältstudieobjekt 2 – Gråskärsgatan 56.

Datum för fältstudien	Hustyp	Boyta, hus	Yta, andel av samfällighetsföreningen	Fastighetsbeteckning
160714	RADHUS	BOAREA 118 KVM + BIAREA 6 KVM	287 KVM	TYNNERED 57:39
Byggår	Storlek, uppmätt trädgård	Yta, bottenplatta hus	Yta, uppmätt tomt	Adress
1968	75 KVM	86 KVM	161 KVM	GRÅSKÄRSGATAN 56

4.2.2. Trädgårdens historia

De nuvarande ägarna är ett par födda i slutet av 1970-talet och arbetar som lärare respektive socionom. De har bott i huset sedan 2009, och köpte huset av de ursprungliga ägarna som flyttade in 1968. Vid köpet övertog de en del ritningar och papper rörande huset, men inget material angående trädgården. De fick en muntlig genomgång av trädgården vid överlåtelsen: vad som var vad, särskilda skötselkrav och så vidare. Större husrelaterade saker som påverkat

trädgården var när uterummet byggdes om till bibliotek 1979. I originalutförande var det ett uterum med tak och tre väggar, vilket finns kvar i andra trädgårdar i området. En del har glasat in ytan, andra har byggt in och isolerat den. Vid byggnationen fick husägarna välja material på uteplatserna. Många har valt stor- eller smågatsten, men i denna trädgård har betongplattor med infärgat stenkross i svartvitt valts. Små- och storgatstenen på framsidan ingick i standardutförandet (INFORMANT 3 2016).

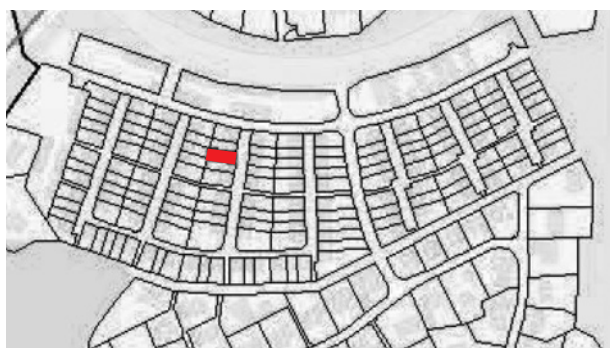
Ägarna berättar att det tidigare har funnits ytterligare ett äppelträd i trädgården, att häcken mot väster tidigare var en blandhäck som byttes ut mot klasespirea *Spiraea billiardii* tillsammans med grannen under hösten 2012, FIGUR 42. I uttagningar på uteplatsen mot husväggen har det tidigare växt en lila klematis *Clematis sp* och gula, rosa och lila stockrosor *Alcaea rosea*, men de har gått ut. De nuvarande ägarna har bytt ut och kompletterat häckar och rabatter med perenner och buskar samt anlagt en köksträdgård i form av två pallkragar, FIGUR 10, men inte ändrat storlek eller användningsområde på trädgårdens olika ytor (INFORMANT 3 2016).

4.2.3. Trädgården idag

På framsidan av huset finns en mindre rabatt på var sin sida om ingången som är kantad av storgatsten och vetter mot den asfalterade gemensamma trädkantade gatan, FIGUR 46, 47. På baksidan finns en plattlagd uteplats på hela husets kortsida (minus utbyggnad). Två trappsteg ner ligger gräsmattan och mellan uteplats och gräsmatta en avskiljande rabatt, FIGUR 41. Gräsmattan omges av häckar på två sidor mot söder och öster, rabatt mot uteplats åt väster och har ingen avskärmning mot grannen i norr. På gräsmattan står ett fruktträd placerat två meter in från tomtgränsen i söder och öster, en kompost, några bärbuskar, och två pallkragar med köksväxtodling, FIGUR 39, 40.

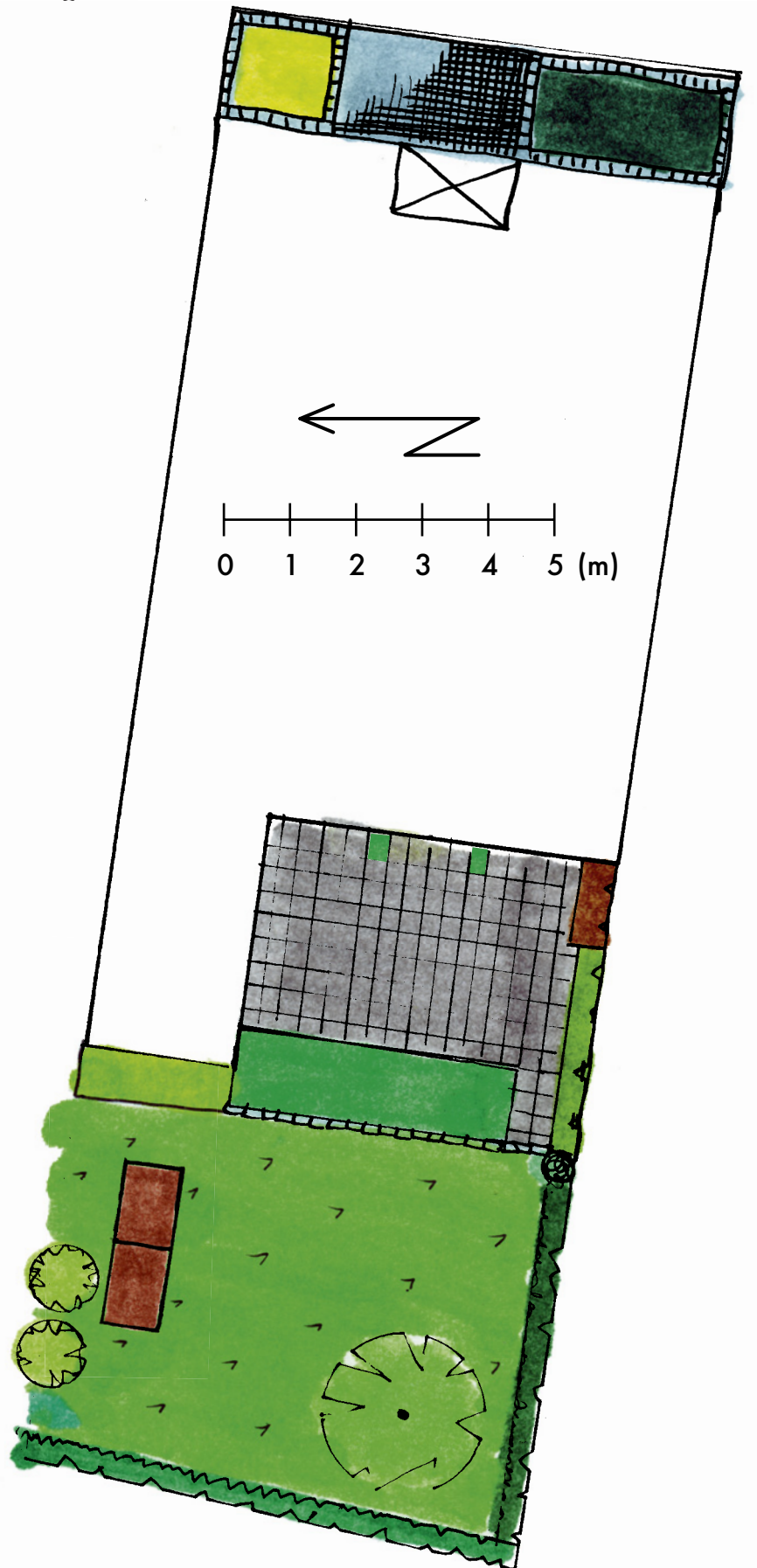
4.2.4. Fältobjektets formelement, rumslighet och växtlighet

Trädgårdens former domineras av kvadrater och rektanglar, både som form på rabatter och på markmaterial. Baksidans privata del (inhägnad på alla sidor utom en) har en tydlig rumsuppdelning mellan uteplats och gräsmatta genom en avskiljande rabatt samt höjdskillnad. Baksidan är fördelad på cirka en tredjedel uteplats och två tredjedelar sammanhållen gräsmatta. Den klippta häcken av lövfällande buskar har också en tydlig rektangulär form, FIGUR 36. Fruktträdet och perennerna i den stora rabatten bryter av med mjuka former. Vintergrönt och vårbloppmande på framsidan – den offentliga delen, FIGUR 46, 47.

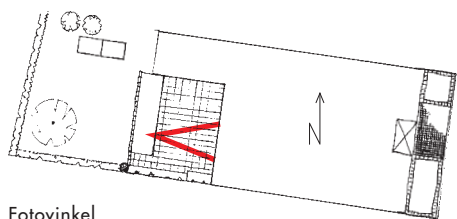

Figur 33. Lokaliseringsfigur, Gråskärsgatan 56.

4.2.5. Uppmätning och fotodokumentation

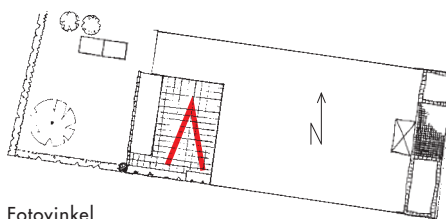
Figur 34. Planritning, Gråskärgatan 56. Skala 1:100.

Fotovinkel

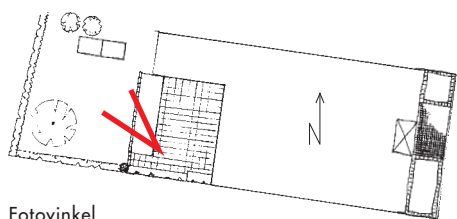
Figur 35. En av två utgångar till uteplatsen.

Fotovinkel

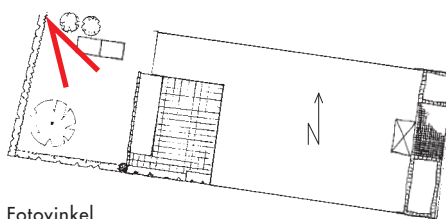
Figur 36. Baksidan på grannens uterum/utbyggnad med förråd och rabatt.

Fotovinkel

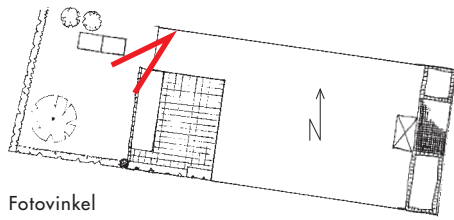
Figur 37. Gräsmattan med nytillkomna pallkragar.

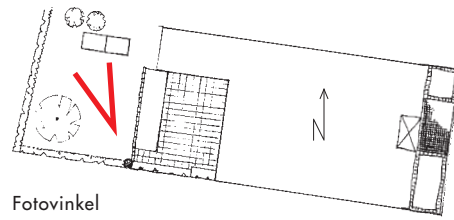
Fotovinkel

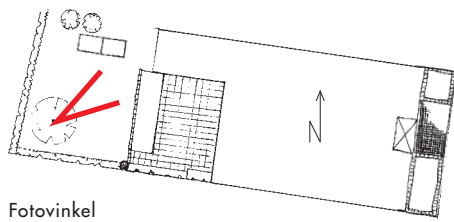
Figur 38. Klippt häck mot granne i söder.

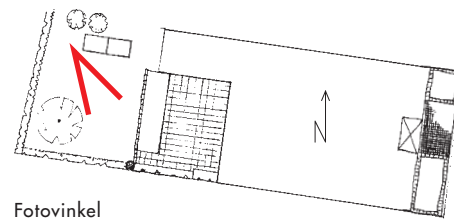
Figur 41. Frukträd i gräsmatta, kompost samt häckar.

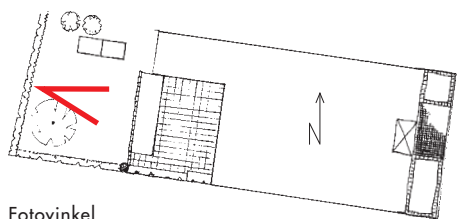
Figur 42. Köksväxtodling i nordvästra hörnet.

Figur 39. Solrabatt på kortsidan av tillbyggnaden.

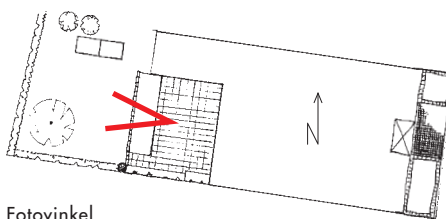
Figur 40. Skuggrabatt bredvid den klippta häcken.

Fotovinkel

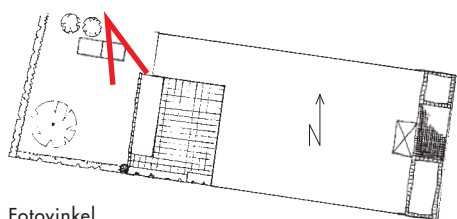
Figur 43. Stora rabatten sett från väster.

Fotovinkel

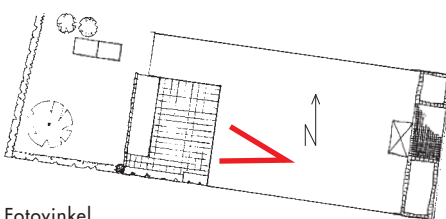
Figur 44. Häck med Klasespirea *Spiraea billiardii* som ersatt en tidigare blandhäck.

Fotovinkel

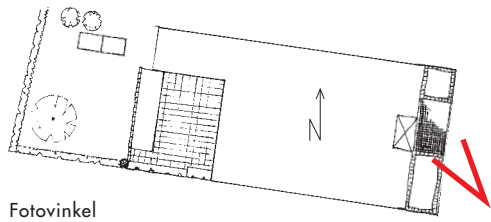
Figur 45. Stora rabatten.

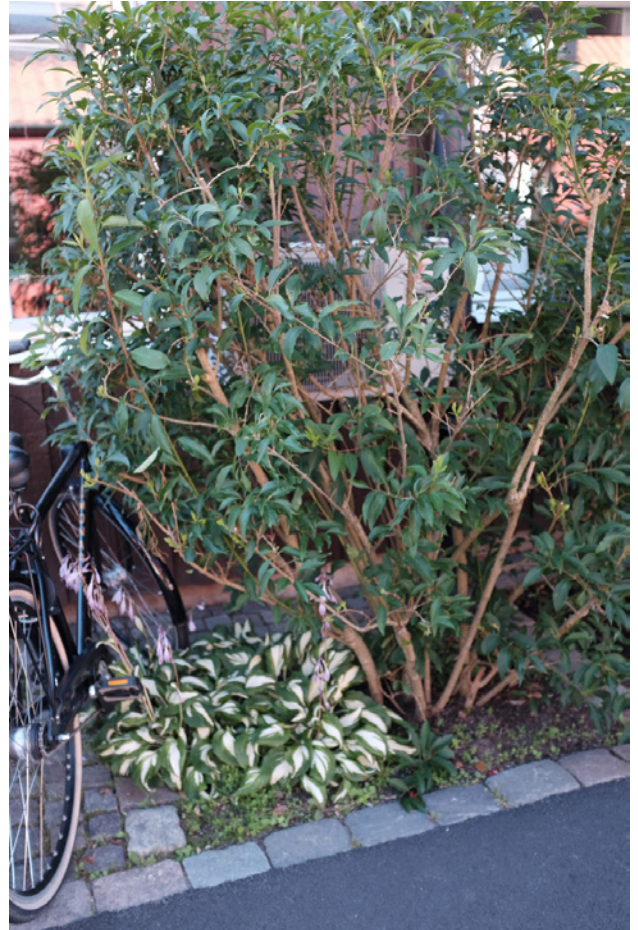
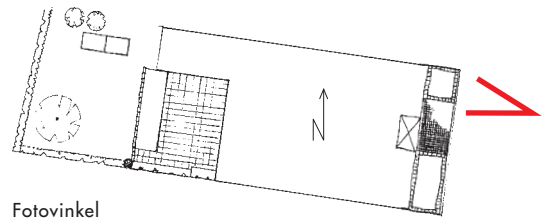
Fotovinkel

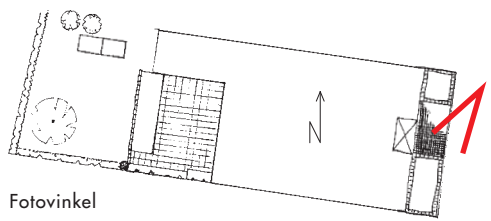
Figur 46. Trädgården sedd från andra våningen.

Figur 47. Framsidans entré med stenlagd yta av smågatsten.

Figur 49. Norra entrérabatten avgränsad med storgatsten mot den gemensamma asfaltsytan.

Figur 48. Södra entrérabatten.

4.2.6. Inventering, växtmaterial

För placering, se FIGUR 48.

Tabell 6. Växtmaterial kvar från ursprunglig ägare, fältobjekt 2 – Gråskärsgratan 56.

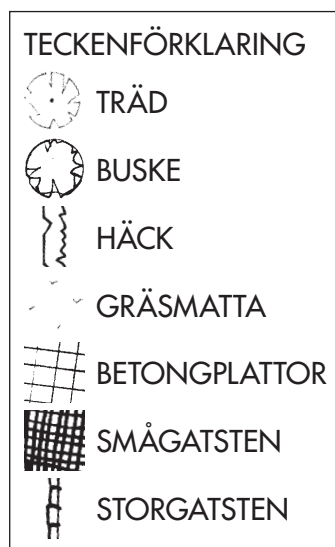
Vetenskapligt namn	svenskt namn	kulör	yta	kommentar
TRÄD				
Malus domestica 'Cox Orange'	äpple 'Cox Orange'		6	I gräsmattan, 2 meter från norr och väster tomtgräns.
BUSKAR				
Cotoneaster divaricatus	spärrgrenigt oxbär		8	Som klippt häck mot söder.
Forsythia x intermedia 'Spectabilis'	hybridforsythia	gul	18	
Rhododendron sp	rododendron		21	
Ribes nigrum	svarta vinbär		3	
Ribes ova-crispa	krusbär		2	
Rosa sp	klätterros	rosa	11	
PERENNER				
Aconitum anthora	gul stormhatt	ljusgul	11	
Alchemilla mollis	jättedaggkäpa	limegrön	21	
Astilbe sp	astilbe	ljus rosa	15	
Dianthus barbatus	borstnejlika	blandade färger	11	
Dryopteris filix-mas	träjon		21	
Echinops bannaticus	bolltistel	blå	15	
Fragaria vesca	smultron		11	
Geranium sp	näva (praktnäva?)	fyllt, ljuslila/viol	11	
Geum coccineum	kungsnejlikrot	orange	11	
Helleborus sp	julros		11	
Heuchera sanguinea	alunrot	rosa	11	
Hosta sp	funkia	gröna blad	11	
Hosta fortunei sp	funkia	varigerade blad	18	
Hylotelephium sp	kärleksört	röd	15	
Paeonia sp	pion		11	Blommar ej.
Phlox paniculata	höstflox	starkt rosa	15	
Rheum rhabarbarum	rabarber		2	
Rheum rhabarbarum	rabarber		4	
LÖK				
Allium sp	klotlök/kirgislök	lila	11	
Crocus sp	krokus	gul och lila	11	
Crocus sp	krokus	gul och lila	18	
Muscari botryoides	pärllhyacint	blå	21	
Narcissus pseudonarcissus	påsklilja	gul	11	
Scilla	vårstjärna	blå	6	I gräsmattan runt trädet
Scilla	vårstjärna	blå	18	
Tulipa sp	tulpan	röd	11	

Tabell 7. Växtmaterial från den ursprunglige ägaren som inte finns kvar, fältobjekt 2 – Gråskärsgatan 56.

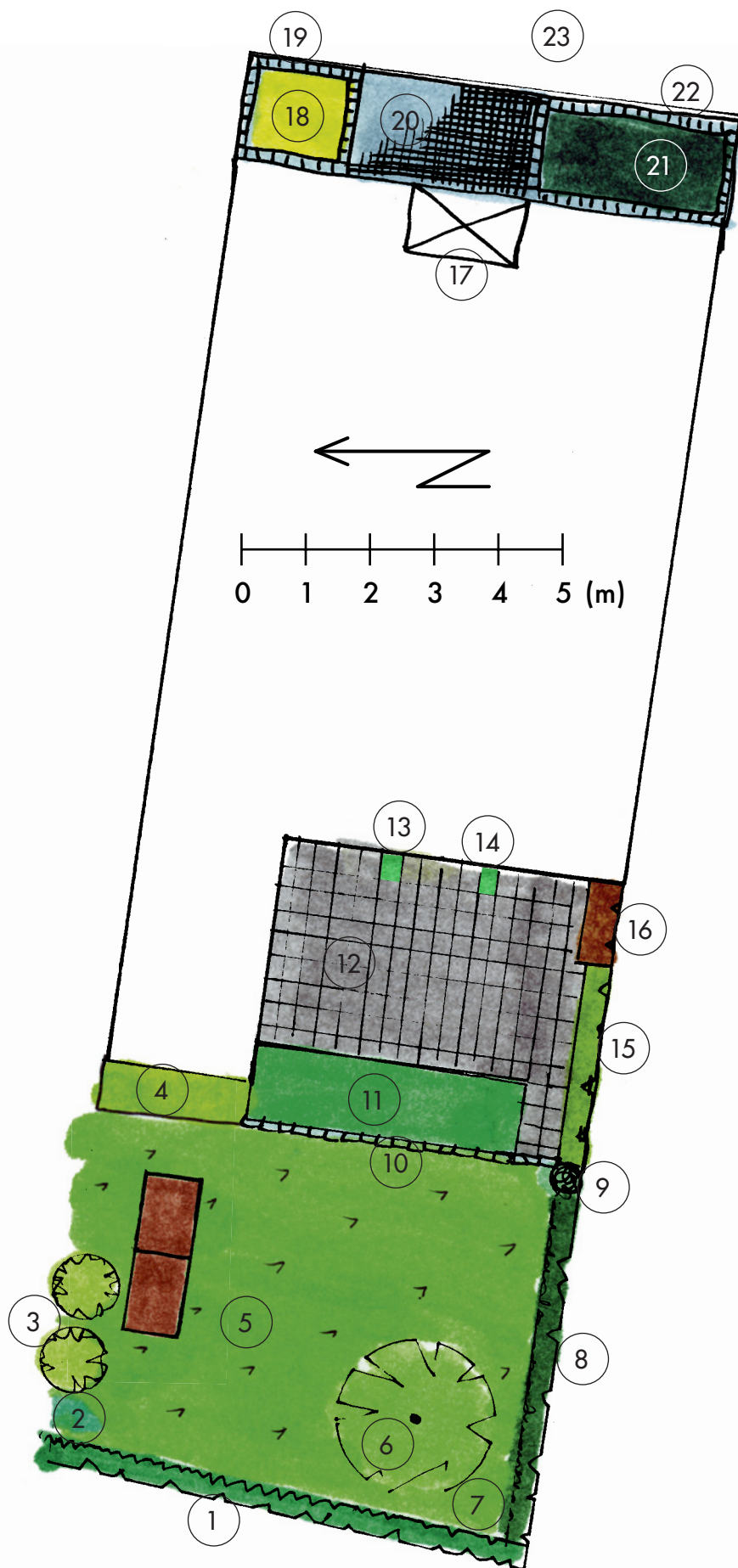
Vetenskapligt namn	svenskt namn	kulör	yta	kommentar
TRÄD				
Malus domestica	äpple		6	
BUSKAR				
Clematis sp	klematis	lila	14	Uteplatsen mot husvägg.
PERENNER				
Alcea rosea	stockros	gula, rosa, lila	13	Uteplatsen mot husvägg.
Lavandula angustifolia	lavendel		9	

Tabell 8. Växtmaterial som planterats av nuvarande ägare, fältobjekt 2 – Gråskärsgatan 56

Vetenskapligt namn	svenskt namn	kulör	yta	kommentar
BUSKAR				
Buddleja davidii	fjärilsbuske	lila	11	
Hydrangea petiolaris	klättherhortensia	vit	9	Ersatte lavendel 2009.
Rubus fruticosus	taggfria björnbär		4	
Spiraea x billardii	klasespirea	rosa	1	Som klippt häck mot väster, ersatte blandhäck 2012.
PERENNER				
Anemone hupehensis	höstanemon	rosa	11	
Artemisia dracunculus	dragon		4	
Coreopsis verticillata	höstöga	gul	11	
Cynara cardunculus Scolymus-gruppen	kronärtskocka		11	
Echinacea purpurea	röd solhatt	rosa	11	
Eupatorium purpureum	rosenflockel	rosa	11	
Helianthus sp	höstsolros	gul	4	
Hemerocallis lilioaspedelus	daglilja		11	
Liatris spicata	rosenstav	vit	11	
Malva alcea	rosenmalva	rosa	11	
Origanum vulgare	kungsmymta	lila	11	
Origanum vulgare ssp. hirtum	grekisk oregano		4	

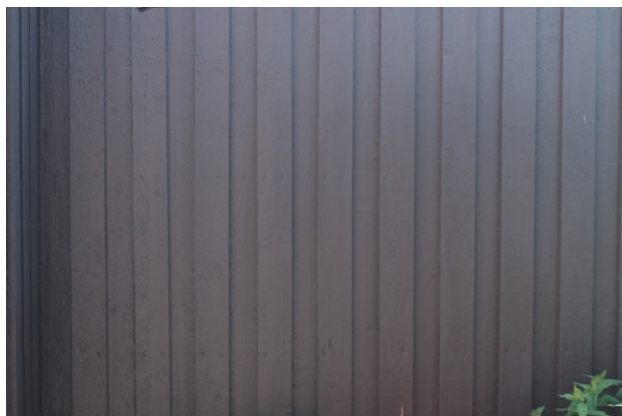

1. Häck
2. Rabatt
3. Buskar
4. Rabatt
5. Gräsmatta
6. Frukträd
7. Kompost
8. Häck
9. Klätterväxt
10. Kantsten
11. Rabatt
12. Uteplats
13. Rabatt
14. Rabatt
15. Rabatt
16. Förråd
17. Indragen entré
18. Rabatt
19. Kantsten
20. Stenlagd yta
21. Rabatt
22. Kantsten
23. Asfalterad yta

Figur 50. Ytor, Gråskärsgatan 56.

4.2.7. Inventering, övriga material

Figur 51. Brunmålad fasad.

Figur 52. Betongplatta med infärgad yta av krossad sten, 35 x 35 cm.

Figur 53. Betongplatta som kantsten.

Figur 54. Smågatsten.

Figur 55. Storgatsten.

Figur 56. Klinkergolv i bränt stengods.

4.2.8. *Sammanfattning*

Trädgården är – och har varit – en underhållen trädgård. Förträdgården är prydlig med tidstypiska blommande buskar, både lövfällande och vintergröna som skötts kontinuerligt genom åren. Perenner och lökväxter kan ha bytts ut under senare år. De hårda materialen är i original.

Även trädgårdens baksida innehåller tidstypiska buskar och träd och anläggningens form är typisk med sina kvadratiska former och sammanhållna gräs- och rabattytor för en enklare skötsel. Den stora perennrabatten är placerad närmast uteplatsen och har antagligen förändrats till sitt innehåll genom åren. Både äppelträdet och den klippta häcken av oxbär har skötts kontinuerligt. De hårda materialen och husets bruna kulör är i originalutseende. Runt om i området finns flera element kvar sen ursprunget, som trädalléerna, häckarna, gatstenen och asfalten. På vissa ställen är materialet restaurerat.

Figur 57. Grupphusområdet på Lövviksvägen.

4.3. Objekt 3: Lövviksvägen 20, Hovås

Figur 58. Lövviksvägens villaförening.

4.3.1. Geografiskt läge, omgivning, typ av hus, fakta

Denna trädgård är belägen i stadsdelen Brottkärr i förorten Hovås sydväst om Göteborg. Grupphusområdet ligger mellan ett större grönområde och Säröleden och saknar en fastställd detaljplan (LÖVVIKSVÄGENS VILLAFÖRENING 2004). Bygglovet godkändes 6 oktober 1965 (STADSBYGGNADSKONTORET 2016). De 14 enfamiljshusen i två våningar ritades av Lennart

Kvarnström¹⁵. Byggnadsplanen gjordes av Celander Forser Lindgren Arkitektkontor AB och byggmästare Georg Samuelsson var ansvarig för de platsbyggda kedjehusen (STADSBYGGNADSKONTORET 2016). Husen är placerade i rader utefter säckgator som ansluter till områdets huvudgata Lövviksvägen och är sammanbyggda med ett dubbelgarage. Det finns en påbörjad akt i Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister som en del i *Byggnadsinventering i Göteborgs kommun, Moderna Göteborg, Kulturmiljöprogram. 2010–2015* men utan närmare beskrivningar (RIKSANTIKVARIÉÄMBETET 2017E). Området finns med i Göteborgs stadsmuseums rapport *Moderna Göteborg – Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse del III* (2015) med motivationen ”Arkitekturen är minimalistisk där formen och volymen samt enkla detaljer samspelar för att ge en utformning av hus som lite grand gömmer sig bakom sina egna fasader. Ett av de största arkitektoniska värdena i området är homogeniteten. Området har också välstuderade rumsligheter.” Trädgårdarna nämns inte, varken i motiveringen eller karaktärsbeskrivningen av området (GÖTEBORGS STADSMUSEUM 2015, SS. 360–361).

Lövviksvägen Villaförening är en ideell förening i området. De tog fram ett förslag till bevaringsplan för Lövviksvägens grupphusområde 2004. Anledningen var för att ”bli överens om och teckna ner de olika miljömässiga och andra värden som deras bostadsområde har för att därigenom kunna bevaka och skydda dessa kvaliteter från ödeläggelse vid förändringar inom området” (s. 2). Bevaringsplanen beskriver uniciteten hos området och hur få förändringar och reparationer som gjorts sedan utbyggnadstiden. Författarna trycker på hur det är allas angelägenhet att ta ansvar för områdets helhet. När det gäller kedjehusen talar bevaringsplanen om riktlinjer för både förträdgårdarna och de insynskyddade gårdarna. För förträdgårdarna förespråkas att den ”hålls öppen och utan avbalkningar, i gatans nivå” (s. 4) och att den fjärde väggens staket på gårdarna är ”ej täta och högst 1,2 meter mot gata” (s. 4). Tomterna beskrivs som ”planterade med gräs, buskar och träd” (s. 5) och med olika typer av markbeläggningar på uteplatserna. De är öppna mot gatorna, utan staket i tomtgränserna. Känslan skulle vara ”hus i park” (s. 5). Vidare beskrivs hur husen har en *finentré* och en *groventré* och att det är viktigt att det förhållandet återspeglas på något sätt även i trädgården vid eventuell förnyelse (LÖVVIKSVÄGENS VILLAFÖRENING 2004).

Tabell 9. Fakta om fältstudieobjekt 3 – Lövviksvägen 20.

Datum för fältstudien	Hustyp	Boyta, hus	Yta	Fastighetsbeteckning
161028	KEDJEHUS		425 KVM	HOVÅS I:176
Byggår	Storlek, uppmätt trädgård	Yta, bottenplatta hus	Yta, uppmätt tomt	Adress
1968	318 KVM	165 KVM	483 KVM	LÖVVIKSVÄGEN 20

4.3.2. Trädgårdens historia

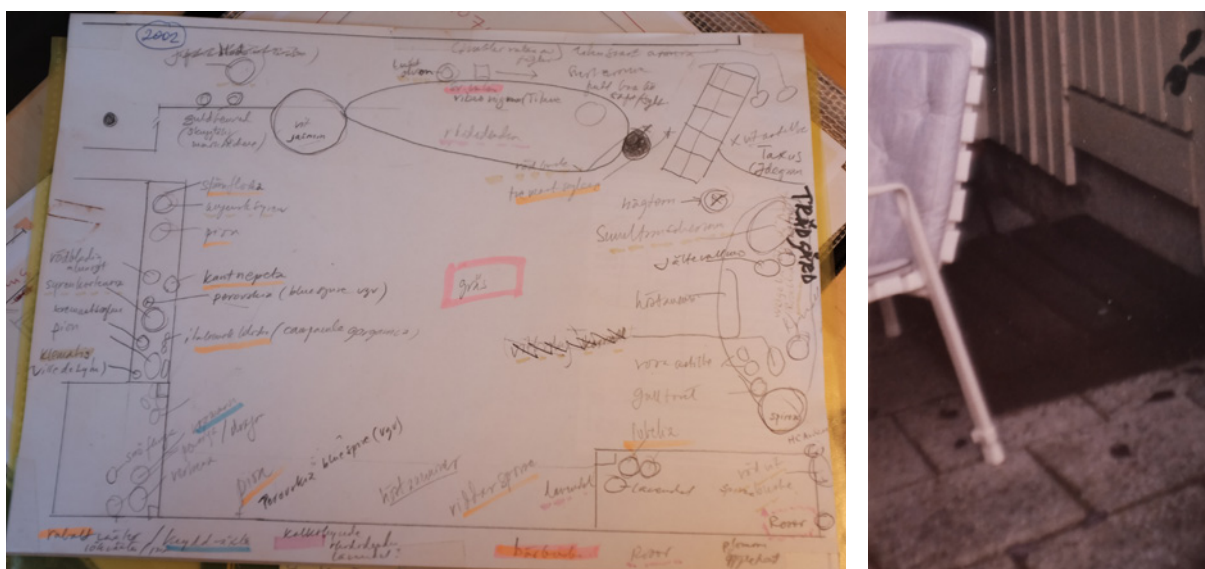
Familjen som flyttade in i det nybyggda huset under påsken 1968 bestod av två föräldrar, 31 och 32 år gamla samt två barn 4 och 8 år gamla. Föräldrarna bor fortfarande kvar. Första åren satsade de mest på att få en gräsmatta i den kaotiska trädgården som blev efter nybyggnationen.

15 Arkitekt Lennart Kvarnström 1915–1982 var professor i arkitektur vid Lunds Tekniska högskola. Han har även ritat Härrydaskolan och Vivallaområdet i Örebro samt fältstudieobjekt 5: Lövviksvägen. Kvarnström var anställd hos arkitekterna Nils Einar Eriksson och Erik Friberger i Göteborg fram till 1950. Blev därefter chef för Göteborgs Förorters Arkitektkontor, och var byggnadskonsulent i Angered, Nödinge, Råda och Tuve fram till 1960. Därefter egen arkitektverksamhet i Göteborg. Han förknippas med ett sent funktionalistiskt arkitektoniskt uttryck (Göteborgs stadsmuseum 2015) (ARKDES 2016).

I husköpet ingick ingen grovplanering utav trädgården utan familjen gjorde det själva. Marken bestod av en blandning av lera och matjord som var dåligt dränerad och första sommaren grässådd gick dåligt. Tidigare hade här varit ängsmark tillhörande den närliggande bondgården och marken var mycket sank. Lösningen blev att plantera ett antal björkar *Betula sp*, både på den egna tomten och på den angränsande allmanningen. Både björkarna och en del barrträd (främst tall *Pinus sp*) kom från mannens föräldrars trädgård på Orust. Målet med trädgården var att ”skapa en lycka” utan avgränsande staket så barnen kunde springa fritt utan att lägga några större pengar på trädgården. Till en början fanns bara träden och en gräsmatta med plats för att spela badminton. Det var ”inne med barrträd” (INFORMANT 4 2016).

Något år senare anlades en köksträdgård och fruktträd och bärbuskar planterades. Anledningen var mannens minnen av sin mors köksträdgård. 1–2 körsbärsträd *Prunus avium sp*, 2 plommonträd *Prunus domestica* och ett äppelträd *Malus domestica* av sorten ’Transparente Blanche’ planterades och köksträdgården bestod av potatis *Solanum tuberosum*, rabarber *Rheum rhabarbarum*, smultron *Fragaria vesca*, jordgubbar *Fragaria x ananassa* och kryddor. Körsbärsträden placerades som speciella blickfång vid vertikalfönstret på husets västsida. Familjerna inspirerades av varandra och planterade samma sorts rododendron *Rhododendron sp* och ”alla” hade forsythia *Forsythia x intermedia*. Enarna *Juniper communis* på framsidan köptes någonstans på Hisingen och andra växter inhandlades på handelsträdgården Nilssons i Kullavik eller på Särö trädgård i Särö (INFORMANT 4 2016).

1992 gjordes framsidan om och rönnsuamen *Rhys typhina* planterades och kullersten lades runt både befintliga och nya träd. Enen *Juniper communis*, rododendronen *Rhododendron sp*, vivorna *Primula sp* och tulpanerna *Tulipa sp* sparades från originalanläggningen och fanns fortfarande kvar vid tiden för fältstudien. Kring millenieskiftet bidrog ett förändrat fritidsintresse – från segling till trädgård – till fler förändringar i trädgården. De kvadratiska ”knottriga cementplattorna” 35 x 35 cm på uteplatsen med tak byttes ut mot rektangulära gråa tumlade betongstenar 21 x 14 cm. Fler växter planterades: nya perenner i de smala rabatterna utefter huset och fler buskar mot allmanningen och på servicegången mot grannhuset. De ursprungliga björkarna *Betula sp* och tallarna *Pinus sp* hade blivit stora och skuggade trädgården och alla utom en björk togs bort. Tre granar *Picea abies* som stått på trädgårdens västsida hamnade i en gemensam påskbrasa. Istället för de 5–6 tallarna som blivit 7–9 meter höga planterades idegran *Taxus baccata* (INFORMANT 4 2016).

Figur 59. Ur ägarens privata arkiv: trädgårdsritning från 2002 och fotografi på originalmaterial på uteplatsen: infärgad vit betongsten med stenkross.

Figur 60. Ur ägarens privata arkiv: Två rabatter (yta 10 och 11, se figur 83).

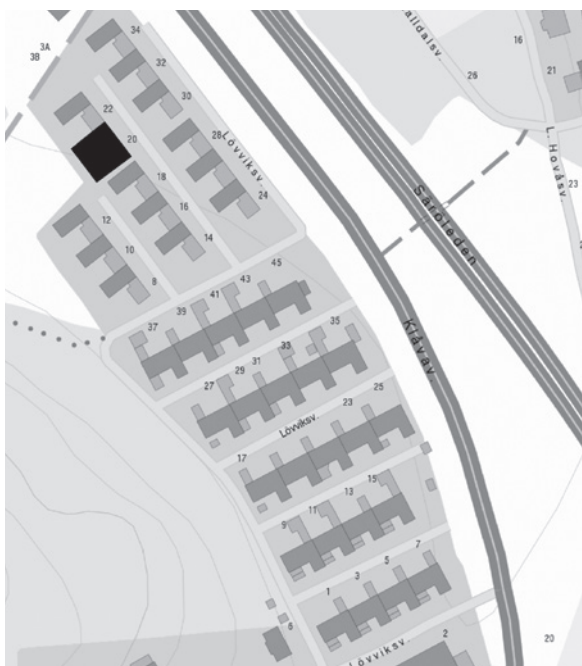
4.3.3. Trädgården idag

Framsidan består av asfalterad entré och biluppställningsplats samt en större plantering, FIGUR 61–64. Öster om biluppställningsplatsen går en servicegång mellan huset och grannhuset där det är tillåtet att plantera. Servicegången sträcker sig hela vägen från gatan till baksidans allmänning, FIGUR 65–67 och är planterad med buskar, träd och marktäckande perenner. Trädgårdens baksida har husfasader på tre sidor och är utan definierad gräns mot den angränsande allmänningen, FIGUR 71, 76. Här finns två uteplatser, den ena med marktäckning av tegel utanför vardagsrummet FIGUR 69, 71 och den andra med tumlad betongsten utanför köket, FIGUR 72. Halva denna uteplats är under tak. Mellan uteplatserna finns en smal rabatt utefter huset och ytterligare en smal rabatt vid garageväggen, FIGUR 72. På kortsidan av vardagsrummet – den västra delen av trädgården – finns en frukt-, bär- och köksträdgård med upphöjda bäddar, FIGUR 76–79. I det södra hörnet finns en stor björk, formklippta idegranar och en stor mängd prydnadsbuskar, FIGUR 74–75. Uppskattningsvis halva trädgården består av gräsmatta. Den privata gräsmattan och allmänningens gräsmatta skiljs åt av ett bryn av blandade buskar, FIGUR 81.

4.3.4. Fältobjektets formelement, rumslighet och växtlighet

Förträdgårdens starkaste formelement är de uppväxta höga enarna och den stora formklippta idegranshäcken, FIGUR 64. Resten av växtligheten syns först när en klivit in från gatan och då framträder kullerstensbeläggningen och övrig växtlighet, FIGUR 62.

Servicegången mellan husen är en ihopväxt blandad växtlighet utan tydlig form, FIGUR 65, 67. Baksidan består av två rum: gräsmattan med uteplatserna FIGUR 68, 71, 75 och frukt-, bär- och köksträdgården i väster, FIGUR 76–78. Uteplatserna ligger i nivå med gräsmattan och omsluts av husets fasader och en organiskt placerad växtlighet som står i kontrast mot de smala rektangulära rabatterna vid husväggen. Fasaderna består av rött tegel FIGUR 84 och grå- och vitmålad träfasad, FIGUR 85–86.

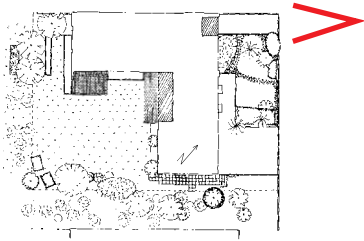

Figur 61. Lokaliseringsfigur, Lövviksvägen 20.

4.3.5. Uppmätning och fotodokumentation

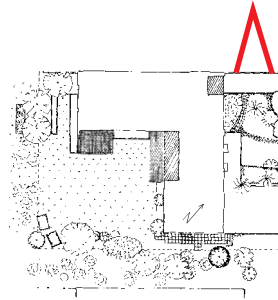
Figur 62. Planritning, Lövviksvägen 20. Skala 1:200.

Fotovinkel

Figur 63. Asfalterad gång till entrédörren.

Fotovinkel

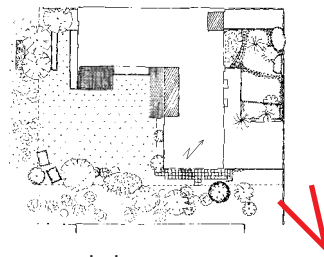
Figur 64. Förträdgård sedd från norr.

Fotovinkel

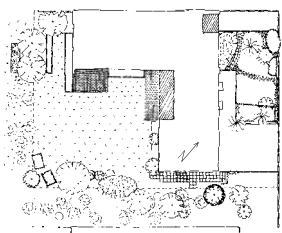
Figur 65. Förträdgård.

Fotovinkel

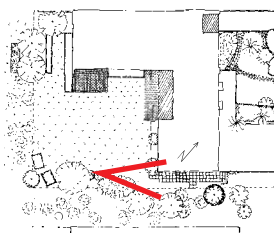
Figur 66. Biluppställningsplats och förträdgård sedd från söder.

Fotovinkel

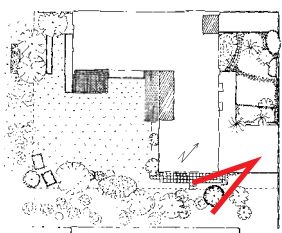
Figur 67. "Servicegång" mellan husen.

Fotovinkel

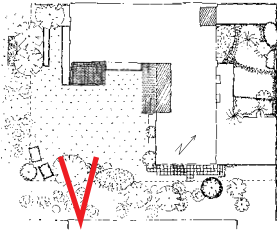
Figur 68. Gång av betongplattor med stenkross söder om garaget.

Fotovinkel

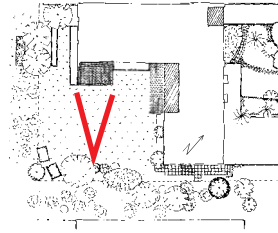
Figur 69. "Servicegången" söder om garaget.

Fotovinkel

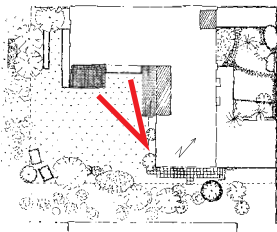
Figur 70. Trädgården sedd från söder.

Fotovinkel

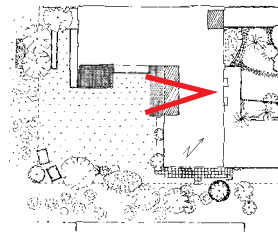
Figur 71. Uteplats med tegel, trappsten i betongsten.

Fotovinkel

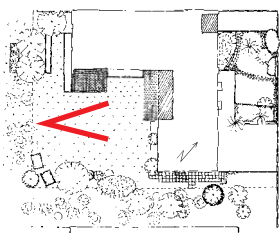
Figur 72. Rabatt bredvid uteplats.

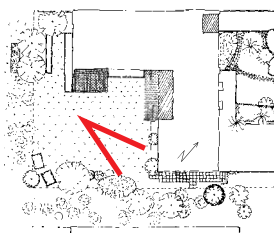
Fotovinkel

Figur 73. Del av gräsmatta och uteplats med allmanningen i bakgrunden.

Fotovinkel

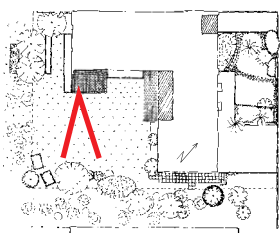
Fotovinkel

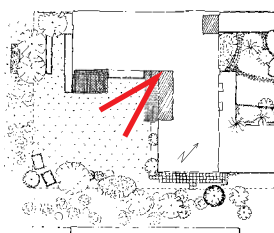
Figur 74. Uteplats under tak och rabatt väster om garage.

Figur 75. Gräsmattans sydöstra hörn.

Fotovinkel

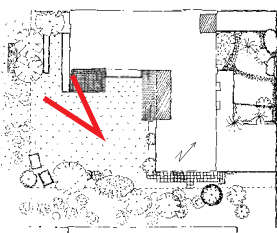
Fotovinkel

Figur 76. Den enda kvarvarande björken på tomten.

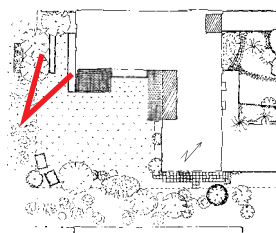
Figur 77. Gräsmattans sydvästra hörn.

Fotovinkel

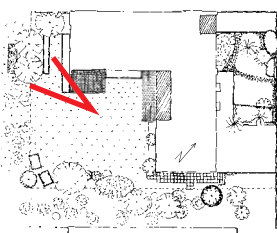
Figur 78. Köksträdgård mellan husets kortsida och allmänningen.

Fotovinkel

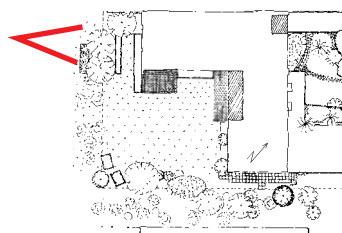
Figur 79. Köksträdgård vid husets kortsida.

Fotovinkel

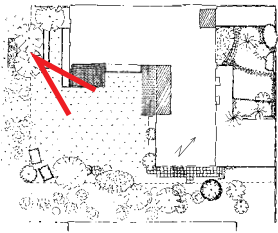
Figur 80. Kryddträdgård.

Fotovinkel

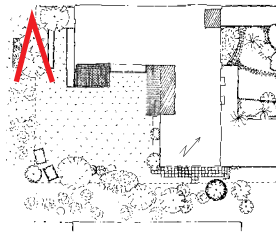
Figur 81. Trädgården vid husets kortsida sedd från allmänningen.

Fotovinkel

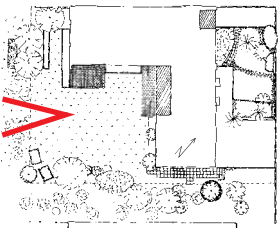
Figur 82. Trädgården diagonalt sedd från allmänningen.

Fotovinkel

Figur 83. Blandat buskage i gränsen mellan trädgård och allmänning.

Fotovinkel

Figur 84. Allmänningen väster om trädgården.

4.3.6. Inventering, växtmaterial

För placering, se FIGUR 83.

Vetenskapligt namn	svenskt namn	Kulör	Yta	Kommentar
TRÄD				
<i>Acer platanoides</i>	skogslönn		8	
<i>Betula sp*</i>	björk		16	
<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>	ädelpress		3	
<i>Ilex aquifolium</i>	järnek		8, 19	
<i>Juniper chinensis</i>	kinesisk en		3	
<i>Juniper communis</i>	en		3	
<i>Picea abies</i>	gran		8	
<i>Prunus avium</i>	sötkörsbär		8	
<i>Prunus domestica</i>	plommon		18	
<i>Prunus domestica 'Opal'</i>	plommon		18	
<i>Rhus typhina*</i>	rönnsamak		3, 5	
<i>Sorbus aucuparia</i>	rönn		8	
<i>Sorbus koehneana</i>	pärlrönn		8	
<i>Syringa josikaea</i>	ungersk syren		11	
BUSKAR				
<i>Berberis thunbergii</i>	häckberberis		5	
<i>Buxus sempervirens</i>	buxbom		8	
<i>Clematis montana var. rubens</i>	klematis	lila	11	
<i>Cotoneaster divaricatus</i>	spärroxbär		7	
<i>Euonymus sp</i>	benved		14	
<i>Forsythia x intermedia</i>	forsythia	gul	19	
<i>Hydrangea paniculata 'Grandiflora'</i>	syrenhortensia	vit	11	
<i>Hydrangea anomala</i>	klätterhortensia	vit	17	
<i>Ligustrum vulgare</i>	liguster		7	
<i>Mahonia aquifolium</i>	mahonia		14	
<i>Parthenocissus quinquefolia</i>	klättevildvin		14	
<i>Philadelphus coronarius</i>	doftschersmin	vit	8	
<i>Rhododendron sp*</i>	rhododendron		2, 13	
<i>Ribes rubrum sp</i>	röda vinbär		18	
<i>Ribes rubrum sp</i>	vita vinbär		18	
<i>Ribes sanguinea</i>	rosenrips	rosa	19	
<i>Ribes uva-crispa</i>	krusbär		18	
<i>Rosa floribunda 'Allgold'</i>	ros 'Allgold'	gul	10	
<i>Rosa rugosa</i>	vresros		7	
<i>Rosa sp</i>	klätteros	rosa	11	
<i>Rubus rubus</i>	björnbär		17	
<i>Spiraea sp</i>	spirea	vit	14, 19	
<i>Spiraea x cinerea</i>	norskspirea	vit	19	

Stephanandra incisa	liten stephanandra		8	
Taxus baccata	idegran		20	istället för tallar
Viburnum carlesii	doftolvon		14	
PERENNER				
Aconitum carmichaelli	oktoberstormhatt	blå	11	
Ajuga reptans	revsuga		11	
Alchemilla mollis	jättedaggkäpa	lime	7, 20	
Anemone hepatica	höstanemon		7, 13	
Antennaria dioica	kattfot		4	
Astilbe sp*	astilbe	rosa	11,14	
Campanula garganica	italiensk klocka		4	
Cerastium tomentosum	silverarv		4	
Eruca vesicaria	senapskål		17	
Fragaria vesca	smultron		8, 14	
Galium odoratum	myskmadra	vit	16	
Geranium macrorrhizum	flocknäva		7	
Geranium sp	näva		14	
Helianthus tuberosus	jordärtskocka		17	
Helleborus sp	julros		10	
Hemerocallis liliifolia	daglilja		7	
Heuchera sp	alunrot		11	
Hylotelephium telephium	kärleksört		7	
Lamprocapnos spectabilis	löjtnantshjärta	rosa	2	
Lavandula angustifolia	lavendel	blålila	10	
Liatris spicata	rosenstav		11	
Lysimachia nummularia	penningblad	gul	4	
Malva moschata	myskmalva	rosa	11	
Melissa officinalis	citronmeliss		17	
Mentha sp	mynta		17	
Nepeta faassenii	kantnepeta	blå	10	
Omphalodes verna	ormöga	blå	7, 8, 14	
Origanum vulgare	kungsmynta		17	
Paeonia sp	pion		11	
Perovskia 'Blue Spire'	perovskia	lila	10	
Phedimus spurius	kaukasiskt fetblad		4	
Primula sp*	viva		20	
Rosmarinus officinalis	rosmarin		17	
Saxifraga aizoides-gruppen	rosenbräcka		4	
Thymus vulgaris	kryddtimjan		17	
Tradescantia virginiana	tremastarblomma		7	
Vinca minor	vintergröna		8	
LÖK				
Tulipa sp	tulpan		2	

- 1. Huvudentré
- 2. Rododendron
- 3. Trädplantering
- 4. Rabatt
- 5. Klippt buskage
- 6. Asfalterad biluppställningsplats och gång
- 7. Rabatt
- 8. Blandat buskar/träd
- 9. Uteplats delvis med tak
- 10. Rabatt
- 11. Rabatt
- 12. Gräsmatta
- 13. Rododendronbuskage

- 14. Blandat buskage
- 15. Uteplats
- 16. Björk
- 17. Köksträdgård
- 18. Frukträd
- 19. Buskage
- 20. Klippt idegran

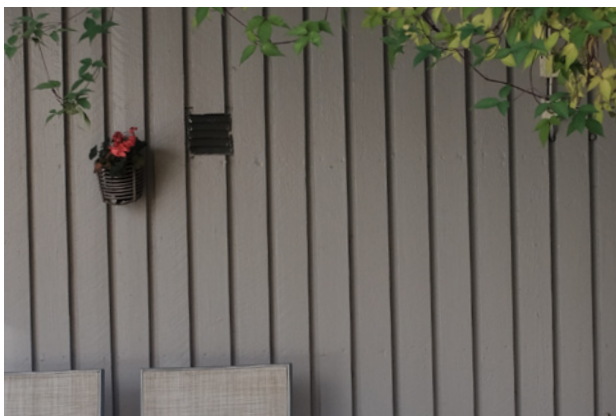
TECKENFÖRKLARING	
	TRÄD
	BUSKE
	GRÄSMATTA
	BETONGSTEN
	BETONGPLATTOR
	KULLERSTEN

Figur 85. Ytor, Lövviksvägen 20.

4.3.7. Inventering, övriga material

Figur 86. Tegelfasad och vitmålade fönster.

Figur 87. Gråmålad träpanel.

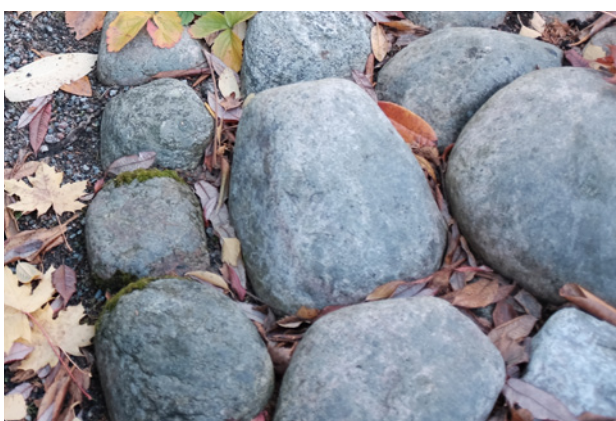
Figur 88. Tegel, vitmålad träpanel, klinker, granitkantsten och asfalt.

Figur 89. Betongplatta med stenkross.

Figur 90. Uteplats med tegel.

Figur 91. Kullersten.

4.3.8. *Sammanfattning*

Av de sex trädgårdar som undersökts i denna studie är denna trädgård störst till ytan och har flest växter, både till antal exemplar och sorter. Både växtmaterial och golvmaterial har till viss del förändrats under årens gång men själva grundformen och funktionerna är de samma; uteplatser, gräsmatta, köksträdgård och buskage. Även skötseln och familjens trädgårdsintresse har gått i vågor under åren. Känslan av ”hus i park” som Villaföreningens bevaringsplan beskriver finns kvar. Även förträdgårdens öppenhet är intakt, om än med lite förväxta växter som täcker vissa delar av huset.

Figur 92. Grupphusområdet i Östra Påvelund.

4.4. Objekt 4: Riggatan 8, Västra Frölunda

Figur 93. Östra Påvelunds samfällighetsförening.

4.4.1. Geografiskt läge, omgivning, typ av hus, fakta

Denna trädgård är belägen i stadsdelen Rud mellan Torp, Grimmered och Tynnered i området Östra Påvelund i förorten Västra Frölunda väster om Göteborg. Det är ett flackt område beläget nära Traneredsvägen och Västerleden och omges av ett mindre skogs- och bergsområde i öster och norr (RIKSANTIKVARIEÄMBETET 2017D). Stadsplanen för området beslutades 26 juni 1967 av Stadsfullmäktige i Göteborg (STADSBYGGNADSKONTORET 2016). De 71 enplans enfamiljshusen av

atriumtyp ritades av L. Kvarnström Arkitektkontor (se fältstudieobjekt 3: Lövviksvägen 20) och producerades av Svenska Industribyggen AB SIAB. Bygglovets godkändes 2 juni 1970 (STADSBYGGNADSKONTORET 2016). Husen är placerade i ett ovanligt sicksackmönster längs med återvändsgator främst för gångtrafik. Garagelängorna placerades separat i områdets utkant (RIKSANTIKVARIEÄMBETET 2017D).

Området inventerades av Göteborgs stadsmuseum 2000 som en del av *Storstadsprojektet RUD* och finns med i Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister. Här beskrivs området och byggnaderna, trädgårdarna omnämns inte. Området kommenteras med att det ”kan sägas vara tämligen välbevarat och är välhållt” och står inte under något lagskydd (RIKSANTIKVARIEÄMBETET 2017D).

Tabell 10. Fakta om fältstudieobjekt 4 – Riggatan 8.

Datum för fältstudien	Hustyp	Boyta, hus	Yta, andel av samfällighetsföreningen	Fastighetsbeteckning
160920	KEDJEHUS	BOAREA 121 KVM	359 KVM	RUD 45:5
Byggår	Storlek, uppmätt trädgård	Yta, bottenplatta hus + förråd	Yta, uppmätt tomt	Adress
1970	213 KVM	135,5 +12,5 KVM	361 KVM	RIGGATAN 8

4.4.2. Trädgårdens historia

Nuvarande ägare – en barnfamilj – flyttade in i juni 2015. Den tidigare ägaren hade bott i huset sen det byggdes. De nuvarande ägarna fick inte överta något material eller information angående trädgården. Under det dryga året som de nuvarande ägarna bott i huset har de gjort en del beskärningar av trädgårdens träd och buskar. Ett större ingrepp i ädelcypressen gjordes några dagar innan fältstudien ägde rum (INFORMANT 5 2016).

I området finns ett flertal gemensamma bygglov för olika sorters om- och tillbyggnader, som till exempel att bygga ihop huvudbyggnaden med förrådet, men fältobjektets hus har inte byggts om (INFORMANT 5 2016). På bilder tagna av Google streetview i augusti 2009 kan en se hur den då mycket väl skötta förträdgården såg ut. Här fanns rosrabatter närmast huset och utplanteringsväxter utefter entrévägen (GOOGLE STREETVIEW 2009).

Figur 94. Skärmbild från Google streetview över Riggatan 8, som visar hur det såg ut i augusti 2009.

4.4.3. Trädgården idag

Framsidan av trädgården består av en asfalterad entréväg med planteringsytor på vardera sida, FIGUR 95. Entrévägen är asfalterad och kantas av kullersten, FIGUR III. Längst in mot entrén kantas vägen av formklippta buxbomsklot *Buxus sempervirens*, FIGUR 96. Ytterst mot gatan finns en något igenvuxen perennrabatt, FIGUR 96. Mot gatan avgränsas den av en kantsten i granit som är samma i hela området. Innanför rabatten en gräsmatta och närmast planket/huset några enstaka växter som skott av rönnsumak *Rhus typhina*, törel *Euphorbia sp* och rosenmalva *Malva alcea*, FIGUR 96. Ytorna är spegelvända förutom på kortsidorna. Åt väster finns en buxbomshäck *Buxus sempervirens* och mot öster en mindre perennrabatt.

Efter en yttre entrédörr går entrévägen över i en trädgårdsgång av betongplattor med stenkross mellan huvudbyggnaden och förrådet, FIGUR 110. Därefter öppnar trädgården upp sig till vänster och huset ligger på höger sida med långsidan mot den helt omgärdade trädgården. Huset har tre dörrar ut mot trädgården och en långsmal uteplats av betongplattor med stenkross, FIGUR 109. Perenner, träd och buskar är placerade utefter väggarna runt den dominerande gräsmattan, FIGUR 106. Bakom förrådet finns en grusad yta för sopor, cyklar och annan förvaring, FIGUR 102. Närmast planket står två bärbuskar. I trädgården finns även ett äldre plommonträd *Prunus domestica sp*, FIGUR 104 och två spaljerade äppelträd *Malus domestica 'Aroma'* och *'Malus domestica Cox Orange'*, FIGUR 103. Här finns gott om vintergröna buskar och träd men inte särskilt många olika perenner. På den soligaste platsen i trädgården finns ett kryddland. Samma betongplatta som på uteplatsen har använts som avgränsning i trädgården, både på högkant och som smala gångar mellan rabatter och gräsmatta, FIGUR 110.

Familjen har planer på att utöka uteplatsen för att få en större plan yta samt göra en öppning i planket för cyklar (INFORMANT 5 2016).

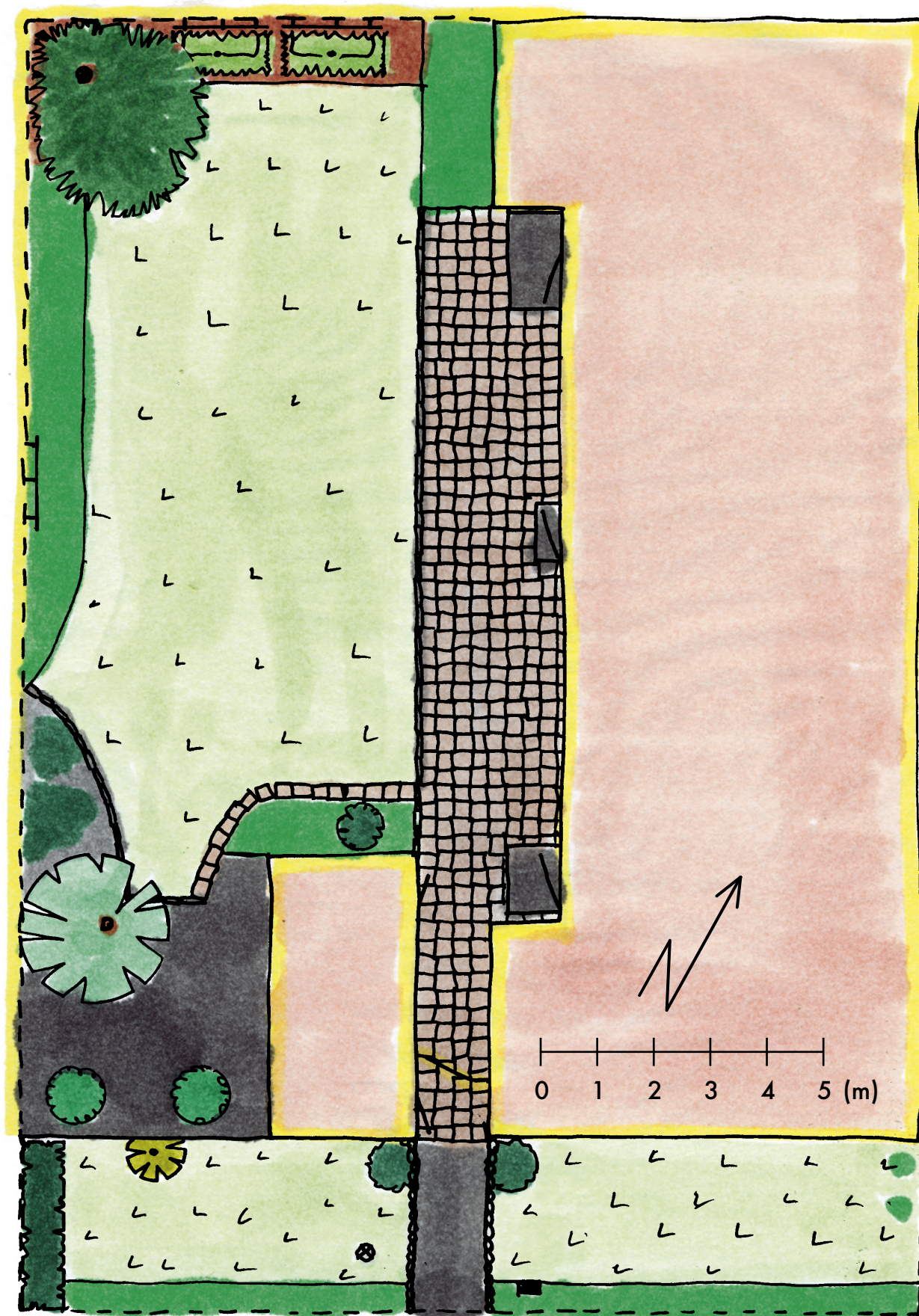
4.4.4. Fältobjektets formelement, rumslighet och växtlighet

Framsidas buxbomsklot *Buxus sempervirens* markerar tydligt var entrén finns. I övrigt är framsidan en öppen plats, symmetriskt planerad med spegelvända ytor på varje sida om entrégången. Här finns en smal perennrabatt som kantar gatan. Baksidan är mer assymetrisk både med oregelbundna former på rabatterna och genom hur växterna är placerade i antal. Ibland två och två, ibland ensamma, ibland i större mängd. Trädgården består av tre rum: uteplats, gräsmatta och grusad gård. Växtligheten uppfattas mer som en förstärkning av väggarna än som egna rumsbildande element. Trädgårdens blickpunkter består av vintergröna växter. I förträdgården de klippta buxbomskloten *Buxus sempervirens* och i den omgärdade trädgården en större ädelcypress *Chamaecyparis lawsoniana* samt ett rododendronbuskage *Rhododendron sp.* Andra skulpturala element är växtstöden och de spaljerade äppelträden *Malus domestica*.

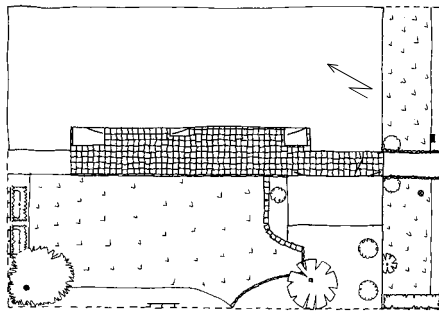

Figur 95. Lokaliseringsfigur, Riggatan 8.

4.4.5. Uppmätning och fotodokumentation

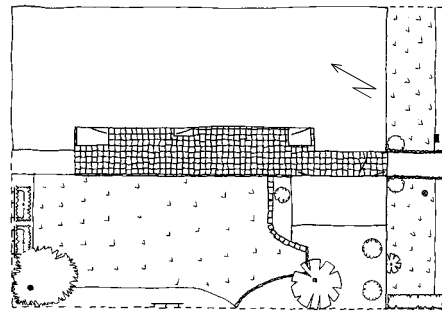
Figur 96. Planritning, Riggatan 8. Skala 1:100.

Fotovinkel

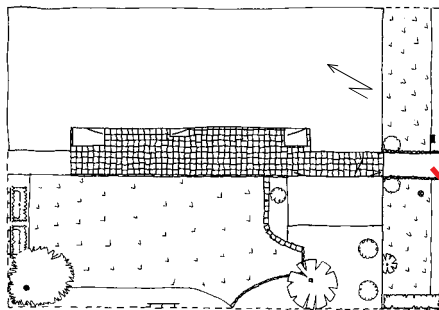
Figur 97. Förträdgård med entré till atriumgården.

Fotovinkel

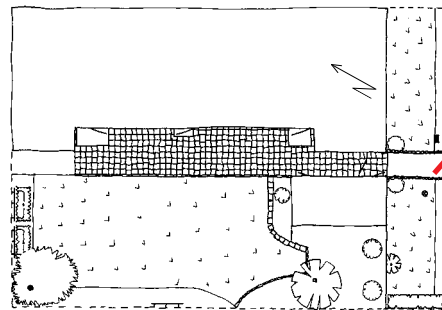
Figur 98. Förträdgård sedd från söder.

Fotovinkel

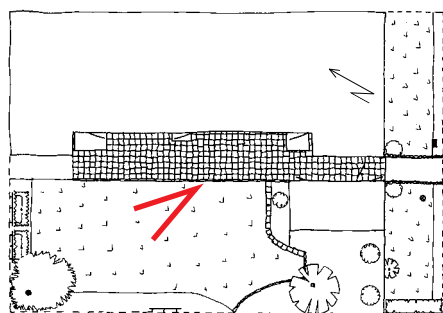
Figur 99. Ytan till höger om entrén.

Fotovinkel

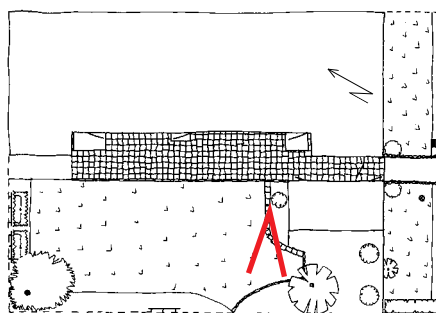
Figur 100. Ytan till vänster om entrén.

Fotovinkel

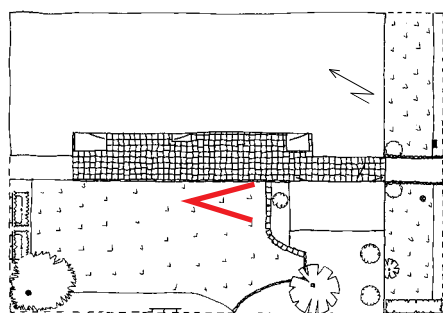
Figur 101. Nordvästra hörnet med ädelcypress under beskärning.

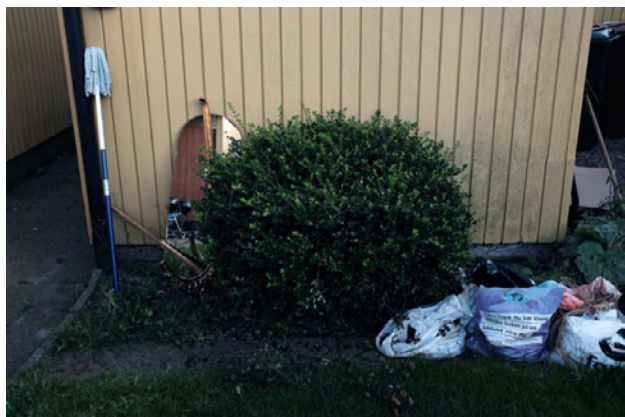
Fotovinkel

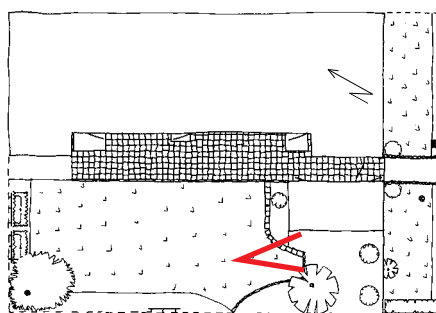
Figur 102. Rododendron mot grannens fasad.

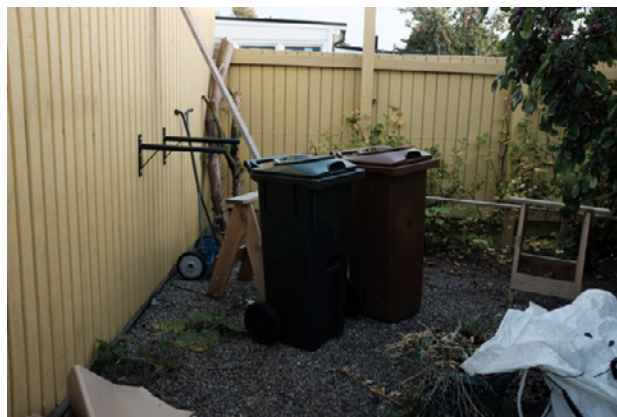
Fotovinkel

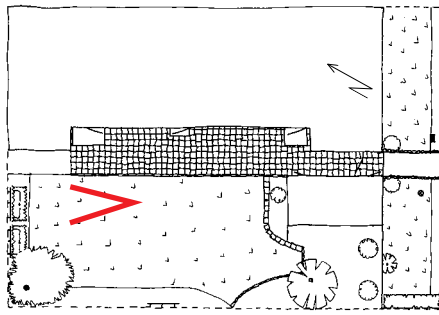
Figur 103. Rabatt med buxbom vid förrådet.

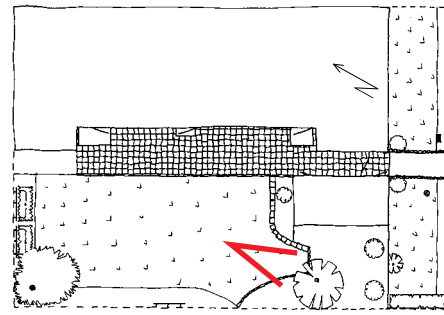
Fotovinkel

Figur 104. Grusad gård bakom förrådet.

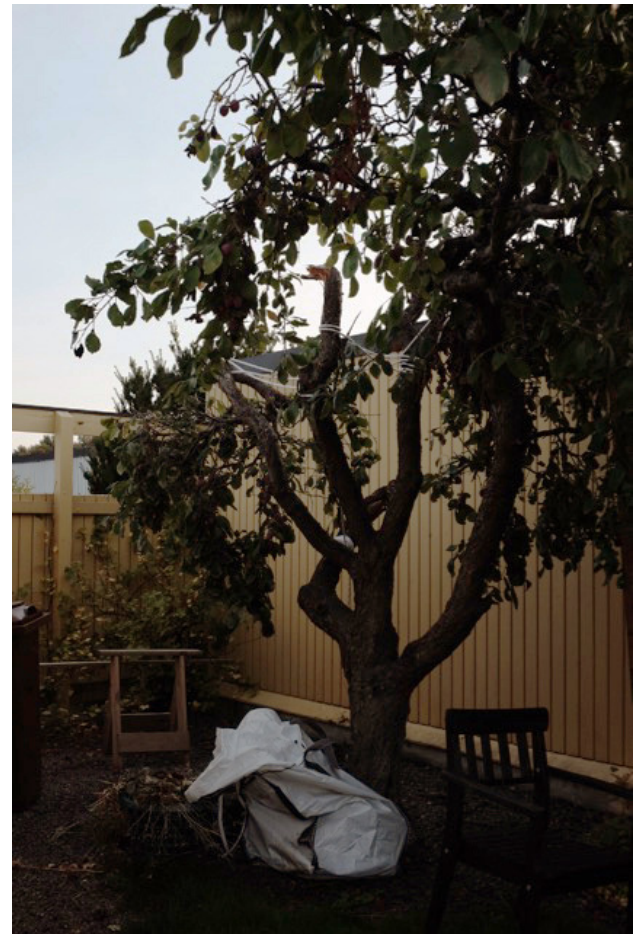
Fotovinkel

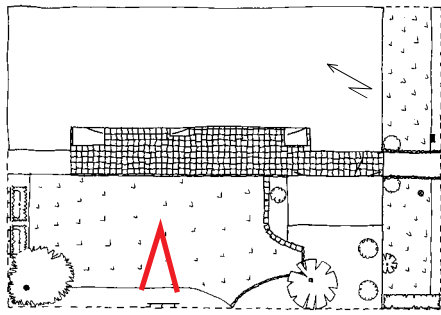
Fotovinkel

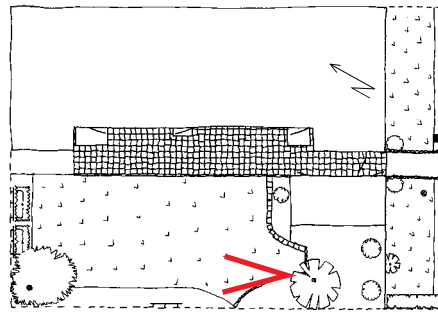
Figur 105. Spaljerade äppelträd.

Figur 106. Plommonträdet.

Fotovinkel

Fotovinkel

Figur 107. Tomt klätterstöd.

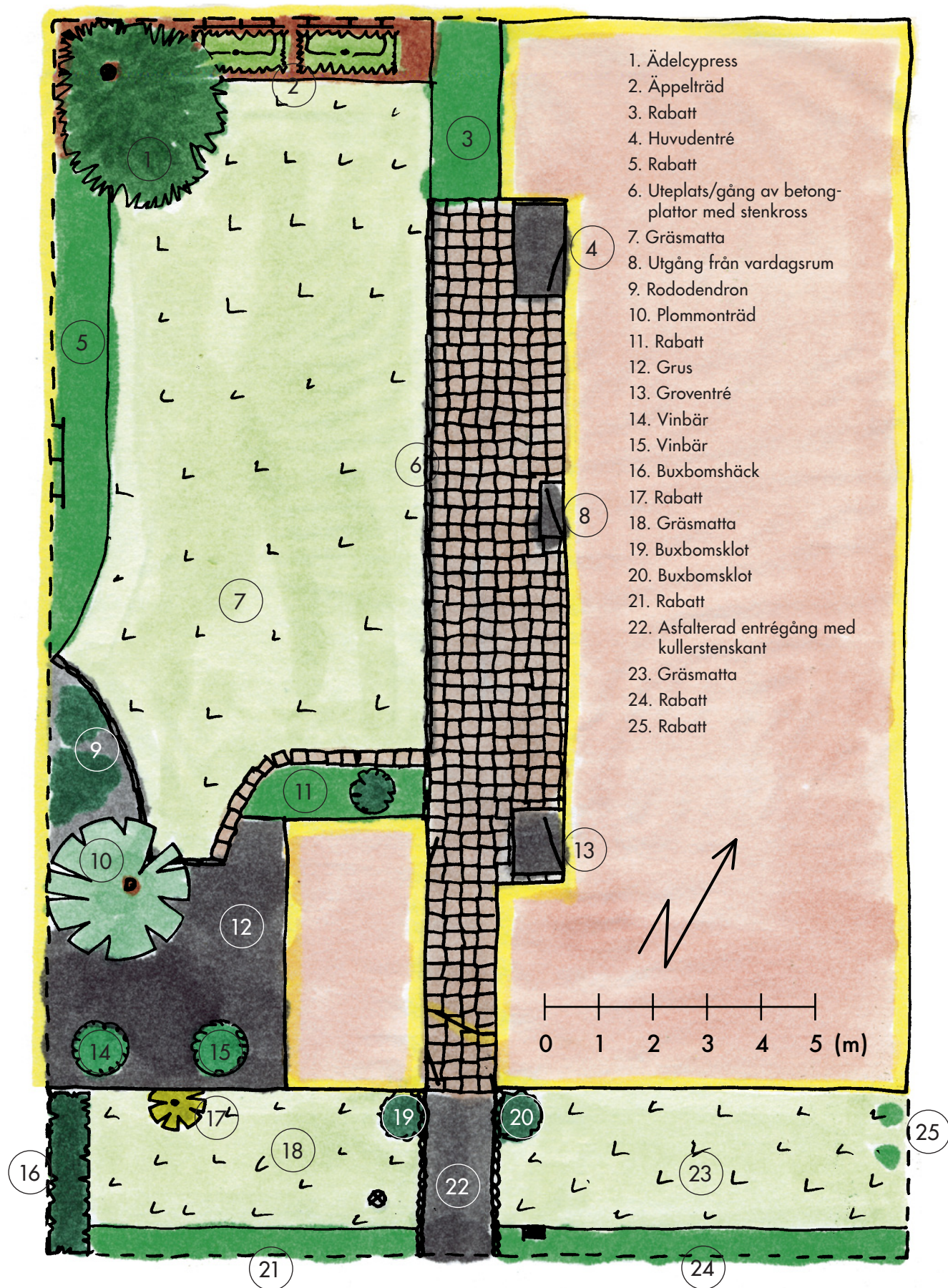
Figur 108. Gräsmattan.

4.4.6. Inventering, växtmaterial

För placering, se FIGUR 107.

Vetenskapligt namn	svenskt namn	kulör	yta	kommentar
TRÄD				
<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>	ädelcypress		1	Nyligen beskuret.
<i>Malus domestica</i> 'Aroma'	äpple 'Aroma'		2	Spaljerat.
<i>Malus domestica</i> 'Cox Orange'	äpple 'Cox Orange'		2	Spaljerat.
<i>Prunus domestica</i> sp	plommon		10	
<i>Rhus typhina</i>	rönnsamak		17	
BUSKAR				
<i>Buxus sempervirens</i>	buxbom		11, 16, 17, 19	
<i>Rhododendron</i> sp	rododendron	lila	9	
<i>Ribes rubrum</i>	röda vinbär		14, 15	
<i>Rosa</i> sp	klätteros		5	
<i>Rosa</i> sp	ros	röd	21,24	
PERENNER				
<i>Allium schoenoprasum</i>	gräslök		3	
<i>Aster amellus</i>	brittsommaraster	lila	25	
<i>Astilbe</i> sp	astilbe	ljus rosa	10	
<i>Campanula</i> sp	klocka	blå	3	
<i>Eupatorium</i> sp	flockel		5	
<i>Euphorbia</i> sp	törel	limegul	17, 21, 24	
<i>Geranium himalayense</i>	praktnäva?	fylld, ljuslila/viol	21, 24	
<i>Geum coccineum</i>	kungsnejlikrot	orange	21, 24	
<i>Leucanthemum vulgare</i>	prästkrag	vit	3, 5, 25	
<i>Malva alcea</i>	rosenmalva	rosa	17	
<i>Oenothera biennis</i>	nattljus	gul	25	
<i>Phlox paniculata</i>	höstflox	vit	5	
<i>Primula</i> sp	viva		5	
<i>Rheum rhabarbarum</i>	rabarber		11	
<i>Tanacetum vulgare</i>	renfana	gul	21, 24	
<i>Thymus vulgaris</i>	kryddtimjan	lila	3	

Tabell 11. Växtmaterial kvar från ursprunglig ägare, fältobjekt 4 – Riggatan 8.

Figur 109. Ytor, Riggatan 8.

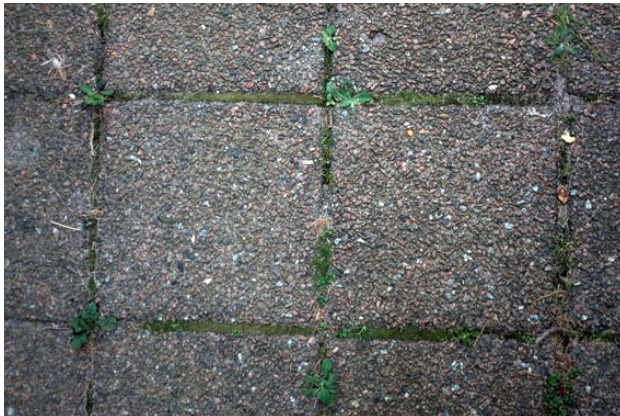
4.4.7. Inventering, övriga material

Figur 110. Gulmålad fasad och plank.

Figur 111. Vitmålad liggande panel mellan fönster mot trädgården.

Figur 112. Uteplats och gång av betongplattor med stenkross.

Figur 113. Asfalt, granitkantsten och kullersten.

Figur 114. Trappsteg i betong med dansk sjösten och fotskrapa.

4.4.8. Sammanfattning

Denna trädgården har två karaktärer: den strikta framsidan och den mer organiska baksidan/atriumgården. Skillnaden mellan hur trädgården såg ut vid tiden för fältstudien och tiden för då Google streetview var där och förevigade framsidan är stor. Det som nu uppfattas som en ensidigt grön framsida med enstaka perenner och en hel del ogräs och sjävsådda/spridda växter var då en prydligt skött rosträdgård kompletterad med färgstarka utplanteringsväxter. Det här var en trädgård där ägaren la ner många timmar på skötsel.

Inne på atriumgården finns också spår av skötselkrävande element, främst de två spaljerade äppelträden och buxbomen som har blivit regelbundet beskurna. Formmässigt finns här både raka och böjda former, vilket är den enda av de sex undersökta trädgårdarna som har. All växtlighet är placerad efter väggarna och gräsmattan dominerar ytan.

Någon gång under de sju år som gått sedan 2009 har skötselnivån sänkts, växter tagits bort och rabatter lagts igen. Det kraftiga skottet av rönnsumak *Rhys typhina* som troligtvis har spridits från grannens träd är ett tecken på det. Kanske har till exempel framsidans rosa rosor flyttats vidare till en annan trädgård? Bristen på perenner på atriumgården beror kanske även det på att de flyttats eller att den förra ägaren även här använde sig av ettåriga utplanteringsväxter. Det vintergröna materialet är dominerande och atriumträdgården och dess växtval verkar vara planerad för att betraktas hela året. Frukträd, bärbuskar och köksväxtodling är placerade utom synhåll inifrån huset.

Figur 115. Björnekulla grupphusområde.

4.5. Objekt 5: Mungårdsgatan 22, Västra Frölunda

Figur 116. Översiktskarta över Björnekulla grupphusområde.

4.5.1. Geografiskt läge, omgivning, typ av hus, fakta

Denna trädgård är belägen i stadsdelen Tynnered mellan Fiskebäck, Tranered och Torp i området Björnekulla i förorten Västra Frölunda väster om Göteborg. Stadsplanen för området beslutades 16 januari 1970 av stadsfullmäktige i Göteborg. Totalt planerades för 350 bostäder och här byggdes både friliggande villor och grupphus. Dessutom inkluderades 49 befintliga villor och fritidshus i den nya stadsplanen. Grupphusområdet Björnekulla är ritat av Celandier Forser

Lindgren Arkitektkontor AB¹⁶ för Göteborgs Stads Egnahems AB (STADSBYGGNADSKONTORET 2016). Husen var avsedda för att kunna byggas ut – vilket inte är gjort i det undersökta huset – och några var dessutom handikappanpassade. Fem fasadkulörer fanns att välja på (HANSSON 2007), och fältobjektets hus är gult.

Figur 117. Pressklipp från Björnekulla samfällighets hemsida från augusti 1972.

På marken där området uppfördes låg tidigare Torps by som bestod av fyra gårdar (BJÖRNEKULLA SAMFÄLLIGHET 2017). I utkanten av grupphusområdet finns Björnekulla gård bevarad, den var en fungerande jordbruksfastighet fram till att grupphusområdet byggdes. Mangårdsbyggnaden, bakstugan och ladan sparades som gemensamma kvarterslokaler och den då tvåhundra år gamla mangårdsbyggnaden med omgivande syrenbuskar och päronträd renoverades och moderniserades innan den lämnades över till de 215 familjerna i grupphusområdet. Varje hushåll fick betala en tusenlapp för gemensamhetsanläggningen. Anläggningen var den första i sitt slag som Egnahemsbolaget varit med och ordnat. Den var tänkt som en föreningsgård för ungdomar, bastu för herrar, för studiecirkel, som vävstuga, sammanträdeslokal och festlokal (SÖNDAGSTIDNINGEN 1972). Björnekulla samfällighetsförening driver fortfarande gården som gemensamhetslokal (BJÖRNEKULLA SAMFÄLLIGHET 2017).

Området inventerades av Göteborgs stadsmuseum 2000 och finns med i Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister. Här beskrivs området och byggnaderna, trädgårdarna omnämns bara med att de ligger helt dolda från utsidan. Vidare nämns att det runt garagelängor och parkeringsplatser finns ”planterade buskar och träd”, dock inte vilka sorter. Sex fotografier finns med i inventeringen (tagna 1999-09-24) och den avslutande kommentaren lyder: ”Frånsett en idag mycket varierad färgsättning är området som helhet välhållt” (RIKSANTIKVARIÄMBETET 2017B).

16 Arkitektkontoret bestod av Gösta Celander, Bengt Forser och Stig Lindgren.

Tabell 12. Fakta om fältstudieobjekt 5 – Mungårdsgatan 22.

Datum för fältstudien	Hustyp	Boyta, hus	Yta, andel av samfällighetsföreningen	Fastighetsbeteckning
160824	ATRIUMHUS	BOAREA 95 KVM + BIAREA 12 KVM	200,1 KVM	TYNNERED 761:733
Byggår	Storlek, uppmätt trädgård	Yta, bottenplatta hus	Yta, uppmätt tomt	Adress
1972	119 KVM	119 KVM	238 KVM	MUNGÅRDSGATAN 22

4.5.2. Trädgårdens historia

Nuvarande ägare är en familj med flera barn som flyttade in i maj 2016. Tidigare – och enda – ägare var en familj med två vuxna och två söner som växte upp här. Familjen tillbringade somrarna i sin sommarstuga i Varbergstrakten. Huset stod obebott några år innan den nuvarande ägaren flyttade in. Det var sönerna till de ursprungliga ägarna som sålde huset. Vid överlämnandet förmedlades ingen särskild information angående trädgården. Många av de andra bostäderna i området har byggts ut och därmed minskat trädgårdsytan men så är inte fallet här. Den nuvarande ägaren har inte gjort några förändringar utöver en nyplanterad bambu *Fargesia sp* samt några ettåriga växter och löpande skötsel (INFORMANT 6 2016).

4.5.3. Trädgården idag

Utefter framsidan finns två djupa rabatter i plattplanet av betongplattor (45 x 45 cm) mellan de två entréerna, FIGUR 126–128. Atriumgården på baksidan omgärdas av byggnader på tre sidor och ett staket mot grannträdgården på den fjärde, FIGUR 120. Utefter långsidans fönstervägg finns en smal rabatt, FIGUR 121 och därefter en trätrall bestående av 100 x 100 cm moduler, FIGUR 133. Trallen börjar som en uteplats i den norra delen av trädgården, försätter som en gång mellan rabatt och gräsmatta mot en mindre uteplats framför grovingången längst i söder, FIGUR 124. Uteplatsen kantas av smala perennrabatter och i det nordöstra hörnet finns ett spaljerat äppelträd *Malus domestica 'Aroma'*, FIGUR 123 och större solitära perenner. Mot grannens staket har en bambu *Fargesia sp* och slingerkrasse *Tropaeolum majus* planterats av den nuvarande ägaren och i söder finns en stor rugge av trädgårdsgullris *Solidago Canadensis-gruppen*, FIGUR 121. Övrig yta består av gräsmatta.

4.5.4. Fältobjektets formelement, rumslighet och växtlighet

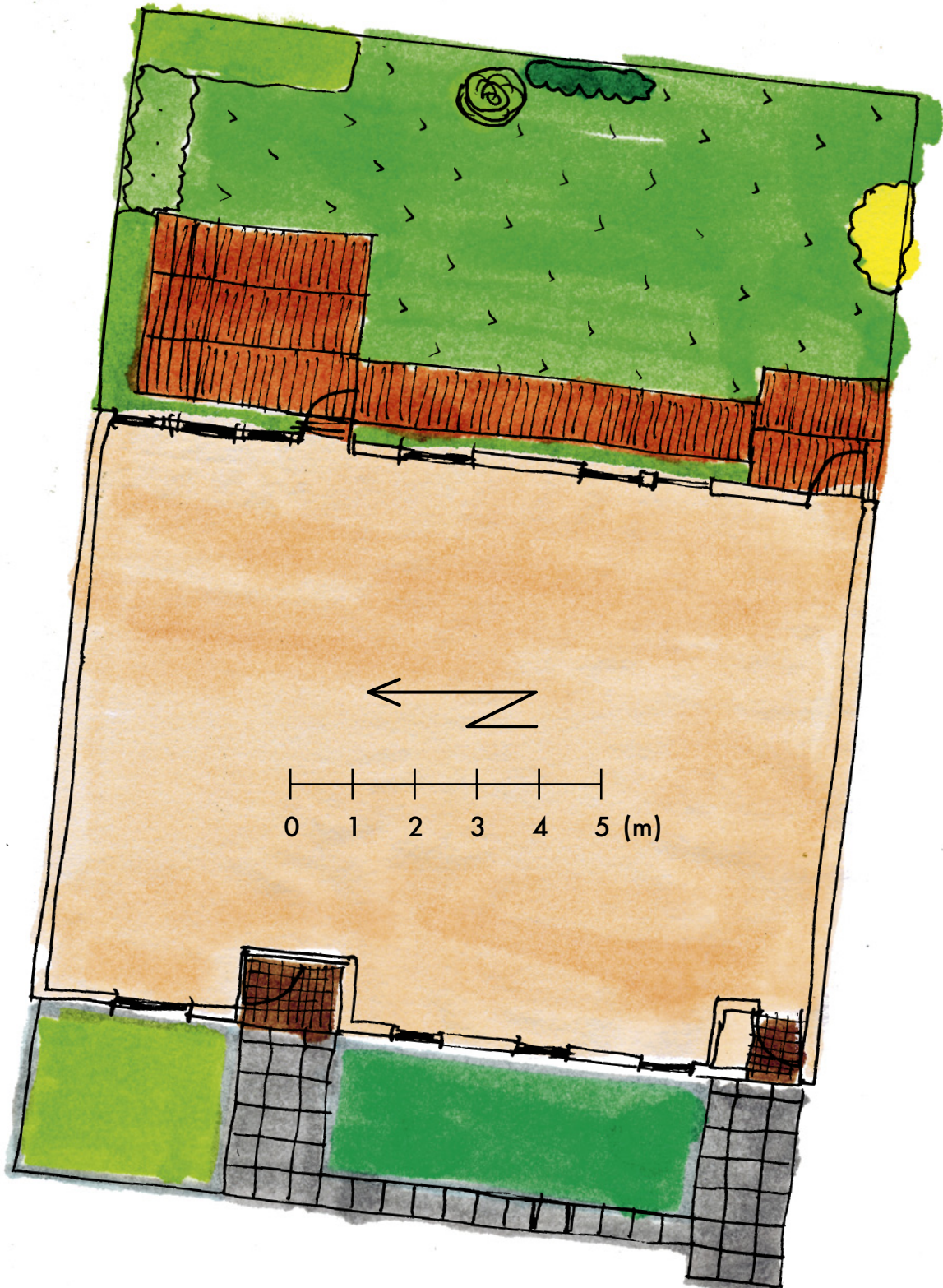
Framsidas starkaste formelement är de oregelbundet lagda kvadratiska betongplattorna tillsammans med de täta rabatterna, FIGUR 126–128. Gränserna mellan grannarna och den gemensamma ytan är upplösta. Baksidan är ett enda rum med växtligheten placerad utefter väggarna, FIGUR 124. Uteplatsens trätrall och gräsmattan ligger på samma nivå, FIGUR 118. Trallen tar upp en fjärdedel av trädgårdens yta.

Tre av väggarna är av målat trä i gult, den fjärde är dels grannhusets blåmålade träfasad och dels ett staket av tryckimpregnerat virke, FIGUR 120.

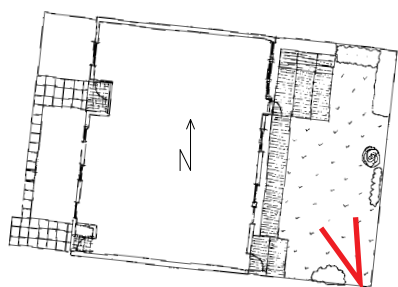

Figur 118. Lokaliseringsfigur, Mungårdsgatan 22.

4.5.5. Uppmätning och fotodokumentation

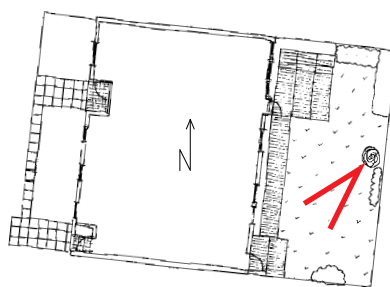
Figur 119. Planritning, Mungårdsgatan 22. Skala 1:100.

Fotovinkel

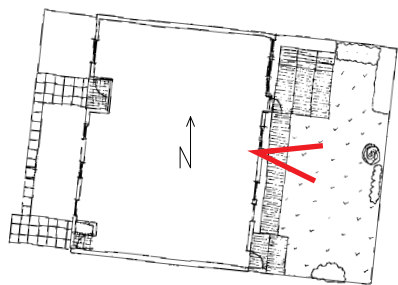
Figur 120. En av två dörrar till trädgården med uteplats

Fotovinkel

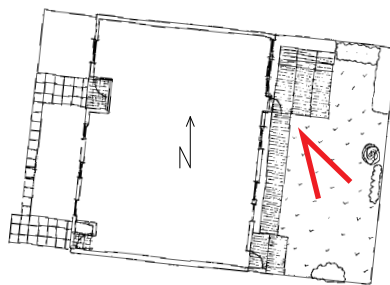
Figur 121. Den andra dörren, här kan man gå rakt igenom huset från framsidans groventré.

Fotovinkel

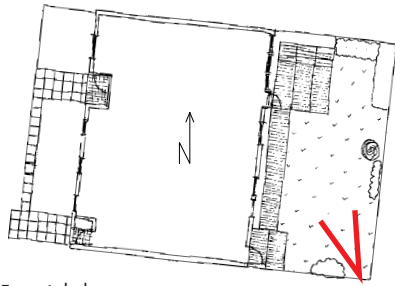
Figur 122. Staket mot grannen med nyplanterad bergsbambu och slingerkrasse.

Fotovinkel

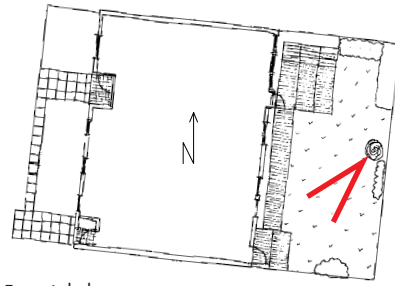
Figur 123. Sydöstra hörnet av trädgården.

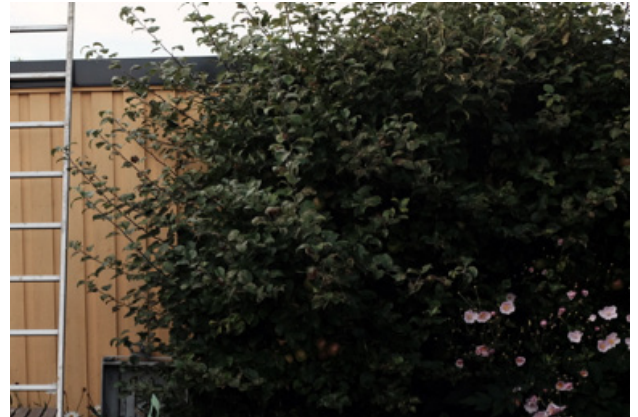
Fotovinkel

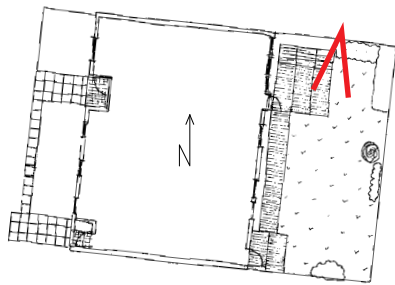
Figur 124. Rosrabatt utefter trädgårdens västra långsida.

Fotovinkel

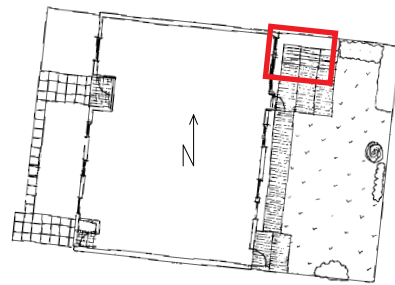
Figur 125. Spaljerat äppelträd som inte beskrivits på några år och solitära perenner i nordöstra hörnet.

Fotovinkel

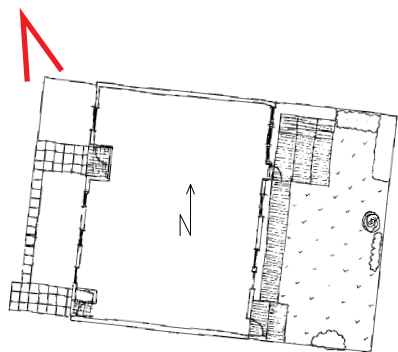
Figur 126. Södra delen av trädgården sedd uppifrån taket.

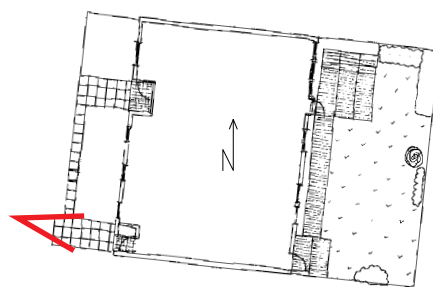
Fotovinkel

Figur 127. Uteplatsens perennrabatt.

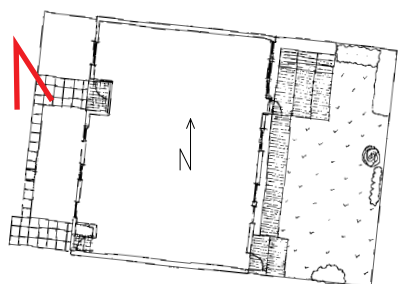
Fotovinkel

Fotovinkel

Figur 128. Rabatt till vänster om entrén.

Fotovinkel

Figur 129. Groventré.

Figur 130. Rabatt till höger om entrén.

4.5.6. Inventering, växtmaterial

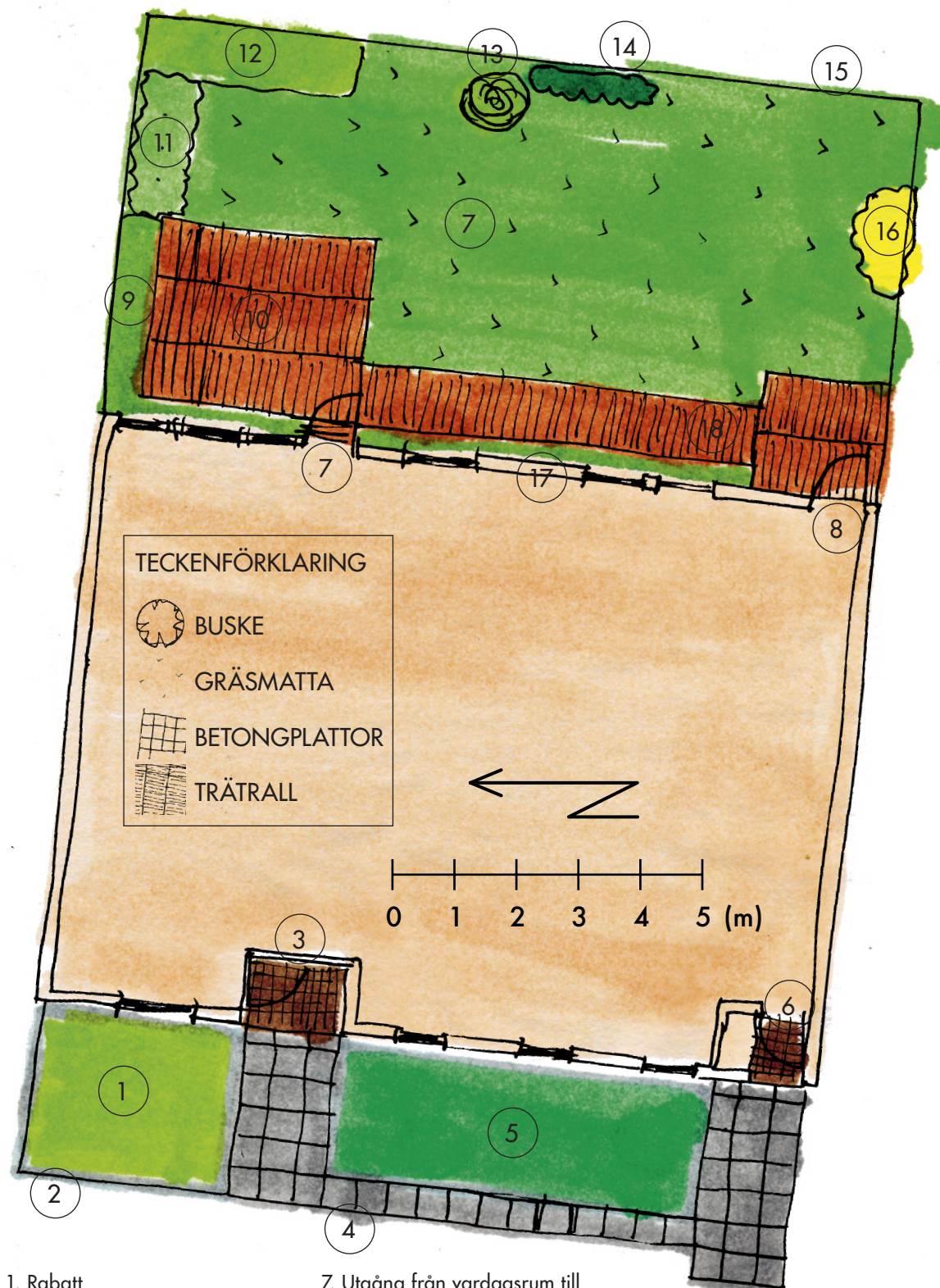
För placering, se FIGUR 129.

Tabell 13. Växtmaterial kvar från ursprunglig ägare, fältobjekt 2 – Mungårdsgatan 22.

Vetenskapligt namn	svenskt namn	Kulör	Yta	Kommentar
TRÄD				
<i>Malus domestica</i> 'Aroma'	äpple 'Aroma'		11	spaljéträd
BUSKAR				
<i>Clematis</i> 'Jackmanii'	klematis	lila	9	
<i>Ilex aquifolium</i>	järnek		1	
<i>Rhododendron</i> sp	rododendron	rosa	5	
<i>Rosa Floribunda</i> sp	ros	röd	17	
<i>Rosa</i> sp	ros		5	
<i>Rosa</i> sp	ros		9	
<i>Syringa vulgaris</i>	syren		1	
PERENNER				
<i>Aconitum carmichaelii</i>	oktoberstormhatt	blå	12	
<i>Alchemilla mollis</i>	daggkäpa	limegrön	1	
<i>Anemone hupehensis</i>	höstanemon	rosa	1, 5, 12	
<i>Aquilegia vulgaris</i>	akleja		1	
<i>Aster amellus</i>	brittsommaraster		1, 5, 12	
<i>Fragaria vesca</i>	smultron		17	
<i>Geranium</i> sp	näva	rosa	9	
<i>Hylotelephium telephium</i>	kärleksört	vit	1	
<i>Leucanthemum vulgare</i>	prästrage	vit	1, 9	
<i>Lysimachia nummularia</i>	penningblad		12	
<i>Origanum vulgare</i>	kungsmynta		1, 5, 9	
<i>Paeonia</i> sp	pion		5	
<i>Pulmonaria obscura</i>	lungört		1	
<i>Solidago Canadensis</i> -gruppen	trädgårdsgullris	gul	16	
LÖK				
<i>Crocus</i> sp	krokus		17	
<i>Narcissus</i> sp	påsklilja		17	
<i>Tulipa</i> sp	tulpan	rödorange	1	
<i>Tulipa</i> sp	tulpan	röd	1	

Tabell 14. Växtmaterial tillägg nuvarande ägare, fältobjekt 1 – Mungårdsgatan 22

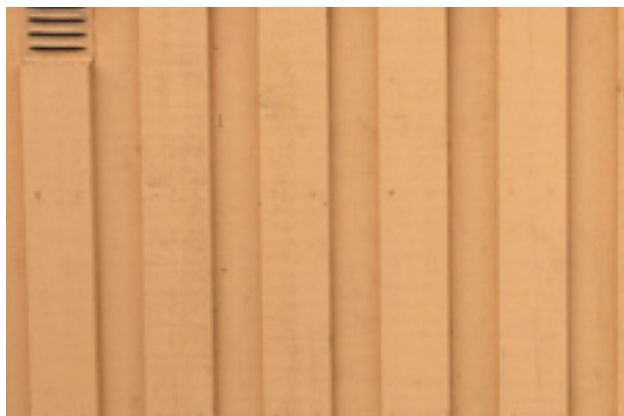
BUSKAR				
<i>Fargesia</i> sp	bergsbambu		13	
ETTÅRIGA				
<i>Tropaeolum majus</i>	slingerkrasse	orange	14	

1. Rabatt	7. Utgång från vardagsrum till uteplats	14. Slingerkrasse mot grannens staket
2. Kant av betongplatta på högkant, antagligen original	8. Grovutgång från förråd	15. Omålat staket av tryckimpregnerat virke
3. Indragen huvudentré	9. Rabatt	16. Trädgårdsgullris
4. Betongplattor 45x45 cm, antagligen nyare än originalplattorna.	10. Uteplats	17. Rabatt
5. Rabatt	11. Spaljerat äppelträd	18. Gång och yta av trätrall.
6. Indragen groventré	12. Solitära perenner	
	13. Bergsbambu placerad i gräsmattan	

Figur 131. Ytor, Mungårdsgatan 22.

4.5.7. Inventering, övriga material

Figur 132. Gulmålad fasad.

Figur 133. Vita fönsterpartier.

Figur 134. Klinker i de indragna entréerna.

Figur 135. Trätrall i 100 x 100 cm moduler.

Figur 136. Rabattkant.

Figur 137. Betongplattor på framsidan 45 x 45 cm.

4.5.8. Sammanfattning

I denna trädgård finns det mesta växtmaterialet på entrésidans förträdgården. Här finns stora blandade rabatter med helårsvärde som pryder både den egna entrén och är fågring för förbi-passerande. Här finns en blandning av lövfällande och vintergröna buskar samt perenner som mycket väl kan vara kvar från anläggningens ursprung. Entréns klinker och rabattkanterna av betong ser ut att vara i originalskick, och de större släta betongplattorna ser ut att vara av senare härkomst men är lagda på samma plats som originalplattorna då formen återkommer i området.

Baksidans atriumgård består främst av uteplats och gräs. Här finns en smal rosrabatt utefter fönsterväggen med rödblommade remonterande rosor, ett spaljerat äppelträd vid uteplatsen samt ett fåtal sensommar/höstblommade solitära perenner. Kanske valdes växterna efter sin blomningstid, då familjen spenderade somrarna borta från trädgården? Det spaljerade äppelträdet är det enda som kräver särskild skötsel och kunskap, och det har inte upprätthållits de senaste åren. Uteplatsen och trädgårdsgången består av de på miljonprogramstiden så populära modulerna med tryckimpregnerad trall i storleken 80x80 cm, lagda i sand. De finns fortfarande kvar, men har renoverats på några ställen.

Figur 138. Korsåsens grupphusområde.

4.6. Objekt 6: Korsåsgatan 87, Västra Frölunda

Figur 139. Korsåsens grupphusområde är uppdelat på två gator.

4.6.1. Geografiskt läge, omgivning, typ av hus, fakta

Denna trädgård är belägen i södra delen av stadsdelen Tynnered mellan Åkered, Hult och Järnbrott i förorten Västra Frölunda väster om Göteborg. På andra sidan Näsetvägen ligger Vålens naturreservat. Korsåsens småhusområde ligger högt beläget, insprängt i den kuperade vegetationen. En ändring av stadsplanen för området beslutades 14 september 1973 av Göteborgs byggnadsnämnd (STADSBYGGNADSKONTORET 2016). Ändringen bestod av att ”istället för de 141 radhus med relativt stora lägenhetsytor, som tidigare planerats bli uppförda, upptar ändrings-

förslaget 189 radhus på 120 kvadratmeter. Husen avses uppförda i två våningar med den undre våningen – där terrängen så kräver – utformad som suterrängvåning”. En ansökan om byggnadslov daterad 1973-05-28 avser dock 177 radhus. Husen är byggda av prefabricerade betongelement med en fasad av trä och producerades av Göteborgs Stads Bostadsbolag AB som tidigare hade byggt flerbostadshus av stora betongelement. Runt 1970 avslutades byggena och Bostadsbolaget lät då sin elementfabrik producera betongelement till radhusen på Korsåsen som ett experiment. Korsåsen blev det enda området av sitt slag som byggdes på det här viset, trots att husen ansågs vara både prisvärda och med hög trivsel. Husen är ritade av Poul Hultberg.¹⁷

Området finns varken med i Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister (2017) eller *Moderna Göteborg – Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse del III* (GÖTEBORGS STADSMUSEUM 2015).

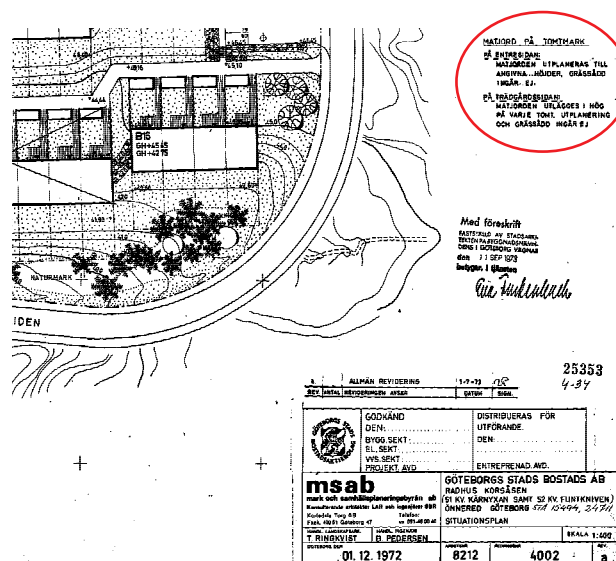
Tabell 15. Fakta om fältstudieobjekt 6 – Korsåsgatan 87.

Datum för fältstudien	Hustyp	Boyta, hus	Yta, andel av samfällighetsföreningen	Fastighetsbeteckning
161025	RADHUS	BOAREA 116 KVM + BIAREA 12 KVM	200,8 KVM	ÖNNERED 51:114
Byggår	Storlek, uppmätt trädgård	Yta, bottenplatta hus	Yta, uppmätt tomt	Adress
1974	111,6 KVM	82 KVM	200,8 KVM	KORSÅSGATAN 87

4.6.2. Trädgårdens historia

Familjen som flyttade in i det nybyggda huset i november 1974 bestod av två föräldrar, 43 och 39 år gamla samt ett barn på 11 år. Föräldrarna bor fortfarande kvar. Familjen har hela tiden även haft ett sommarställe i Hindås där de tillbringat mycket av sin lediga tid (INFORMANT 7 2016).

Ett hus i varje länga var reserverat för boende i Bostadsbolaget och familjen hade plats nummer fyra i kön för att välja hus. Området var då inte byggt och husen fanns bara på pappret. Ett av de högst belägna husen valdes för utsiktens skull. Vid inflyttningen bestod trädgården bara av sprängstensfylla och första sommaren fick alla grannarna i längan en hög matjord, se FIGUR 138. Matjorden ”räckte inte för att få till en bra gräsmatta” så grannarna åkte gemensamt och köpte flera släpkärrellass med extra jord. Trädgårdssidan på denna huslänga med fem hus vätte mot *naturtomt* och här fanns inga avgränsningar mellan tomterna. På framsidan husen finns även en bit gräsmatta med

Figur 140. Situationsplan från 1972-12-01. Matjordsanvisningar inringat med rött av författaren och beskuren (Stadsbyggnadskontoret 2016).

¹⁷ Poul Hultberg var en svensk-dansk arkitekt 1920-2016 främst verksam i Göteborg. Han skapade en rad grupphusområden i Göteborg; bland annat i Biskopsgården, Högsbo och Tynnered. Han ritade även studentbostäder i Kalleback samt Valhalla idrottsanläggning och inomhusarenan Scandinavium i centrala Göteborg (Nationalencyklopedin 2017d) (Vem är Vem? 2017).

buskar och träd som sköts gemensamt av alla fem hushållen i längan. Övriga gemensamma ytor sköts av samfällighetsföreningen som även har ett ”Trädgårdsråd”. I området genomförs gemensamma arbetsdagar vår och höst med skötsel och undelhåll av grönytor och gemensamma byggnader (INFORMANT 7 2016).

På entrégården lades betongplattor med dansk sjösten med smala planteringsytor för buskar och perenner utefter två sidor samt plats för en sittplats. På trädgårdssidan byggdes träväggar som avskiljning mot grannarna vid uteplatsen närmast huset. Bokharabinda *Fallopia baldschuanica* planterades för att klättra på pergolan ovan uteplatsen. Uteplatsens markbeläggning var till en början grus men byttes senare mot en tryckimpregnerad trätrall. (INFORMANT 7 2016).

För 20–25 år sen gjordes en del förändringar i trädgården. Några björkar *Betula sp* och tallar *Pinus sp togs* bort från naturtomten och då blev gräsmattan vattensjuk. Som åtgärd dränerades gräsmattan och ännu mer matjord fylldes på. Uteplatsen glasades in, bokharabindan togs bort och golvet höjdes med en extra trall. På entrégården byggdes en förstukvist. (INFORMANT 7 2016).

4.6.3. Trädgården idag

För att komma till framsidans entrégård går en igenom en port och uppför en trappa, FIGUR 141. Entrégården består av ett slutet rum mellan förrådet som ligger närmast gångvägen och själva huset. Både hus- och förrådsfasaden mot entrégården är gulmålade träfasader och mellan grannarnas entrégårdar finns täta 150 cm höga plank, FIGUR 142. Här finns formklippta vintergröna buskar, perenner och lökväxter, FIGUR 142, bland annat en pion som kommer från mannens mors trädgård, FIGUR 145. Ytan är belagd med betongplattor av dansk sjösten FIGUR 160 och här finns en sittplats med morgonsol, FIGUR 146.

Baksidan består av två delar: en inglasad uteplats och en gräsmatta med bergknallar och ett buskage som gränsar mot naturmarken. Här finns ingen tydlig tomtgräns och inte heller några avskärmningar mellan grannarna, FIGUR 150.

4.6.4. Fältobjektets formelement, rumslighet och växtlighet

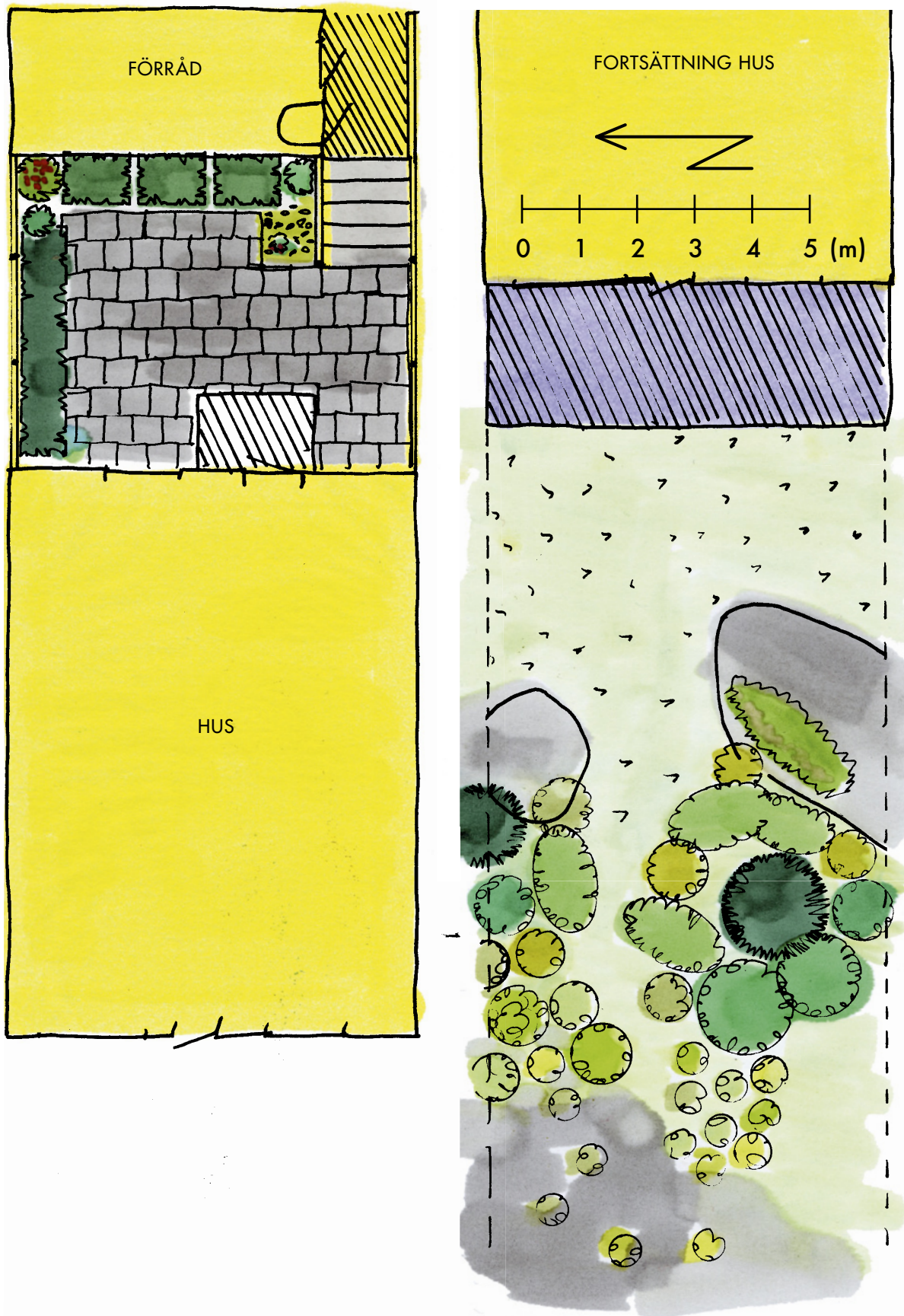
Förträdgården har en formell karaktär med sina rakt klippta vintergröna växter. De starkaste formelementen är tujahäcken *Thuja sp* och de tre lagerhäggs-kuberna *Prunus laurocerasus*, FIGUR 142. Klematisen *Clematis sp*, den ärvda pionen och svartvinbärsbusken mjukar upp intrycket något.

Baksidan ger ett öppet och tillgängligt intryck, det visuella intrycket av alla husen i längans gräsmattor tillsammans som en stor gräsmatta gör att trädgården känns bredare än vad den är, FIGUR 150. Då trädgården inte har några tomtgränsmarkeringar uppfattas trädgården på samma sätt som djupare då gräsmattan övergår från ett planterat buskage FIGUR 153 – med bland annat en ädelcypress *Chamaecyparis lawsoniana* som planterats ut från en julgrupp – till naturmark med träd, buskar och fältskikt, FIGUR 152. Uteplatsen ligger ett lågt trappsteg upp från gräsmattan, FIGUR 147 och fasaden består av de stenarmerade prefabricerade betonelementen, FIGUR 158.

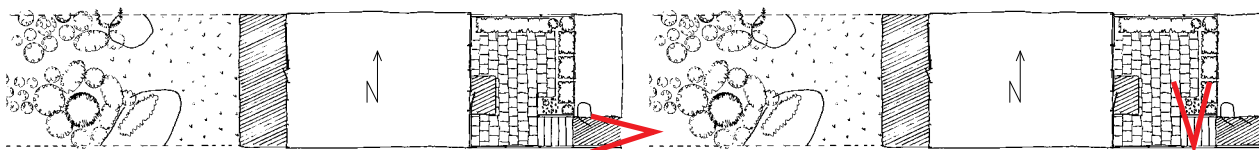

Figur 141. Lokaliseringsfigur, Korsåsgatan 87.

4.6.5. Uppmätning och fotodokumentation

Figur 142. Planritning, Korsåsgatan 87. Skala 1:100.

Fotovinkel

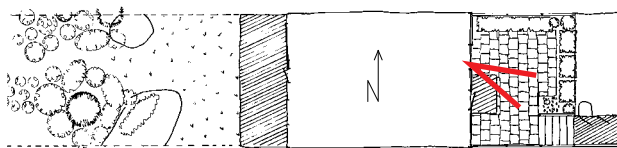

Figur 143. Asfalterad gång och trappa till entrégården.

Fotovinkel

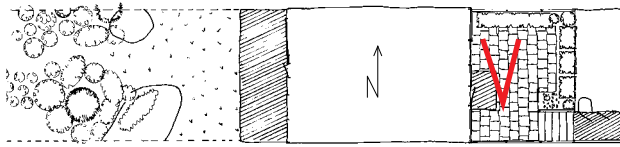
Figur 144. Förträdgård sedd från söder.

Fotovinkel

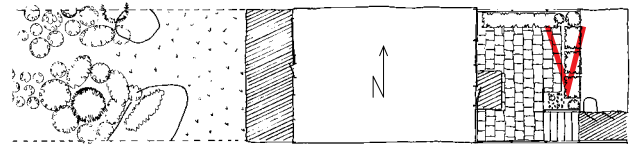
Figur 145. Rabatt bredvid trappan.

Fotovinkel

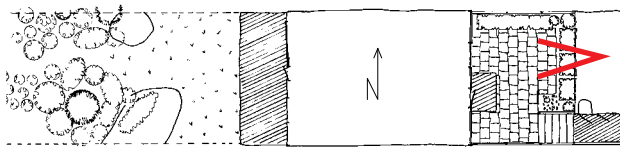
Figur 146. Thujahäck med klematis.

Fotovinkel

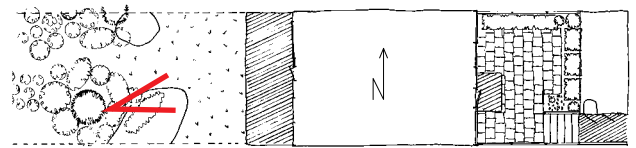
Figur 147. Pion hämtad från släktings trädgård.

Fotovinkel

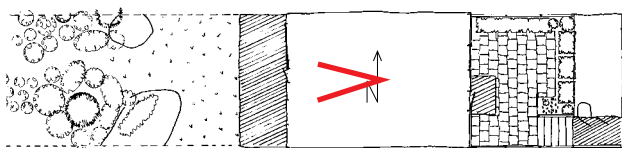
Figur 148. Sittplats i förträdgården.

Fotovinkel

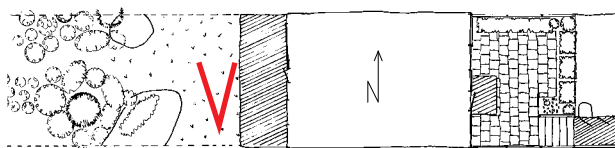
Figur 149. Inglasad uteplats.

Fotovinkel

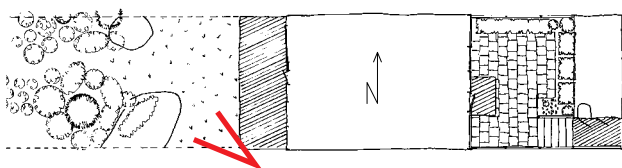
Figur 150. Baksidans trädgård sedd från väster.

Fotovinkel

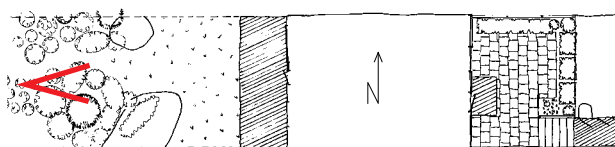
Figur 151. Mot grannen åt norr.

Fotovinkel

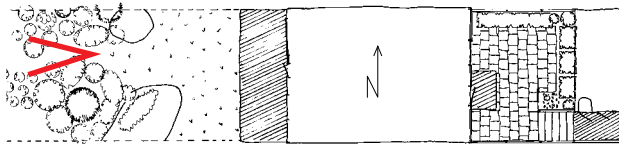
Figur 152. Baksidans trädgård sedd från sydvästra hörnet.

Fotovinkel

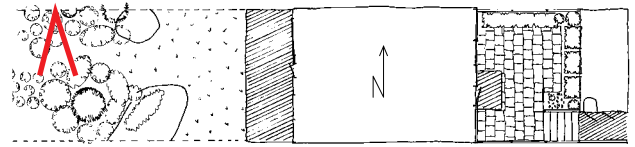
Figur 153. Baksidans trädgård sedd från buskaget i öster.

Fotovinkel

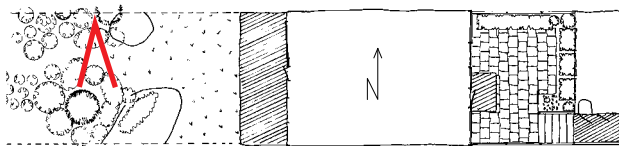
Figur 154. Naturmark i östra delen av baksidans trädgård.

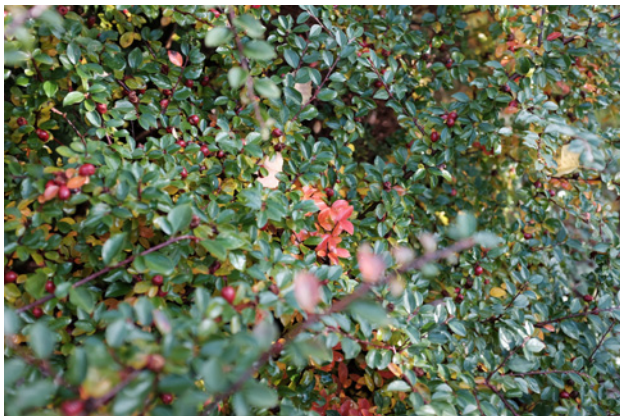
Fotovinkel

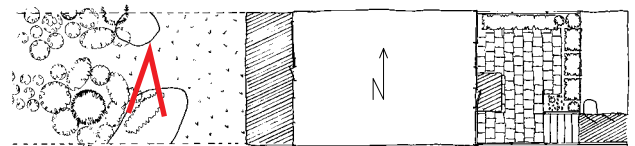
Figur 155. Buskage med rododendron.

Fotovinkel

Figur 156. Buskage med oxbär.

Fotovinkel

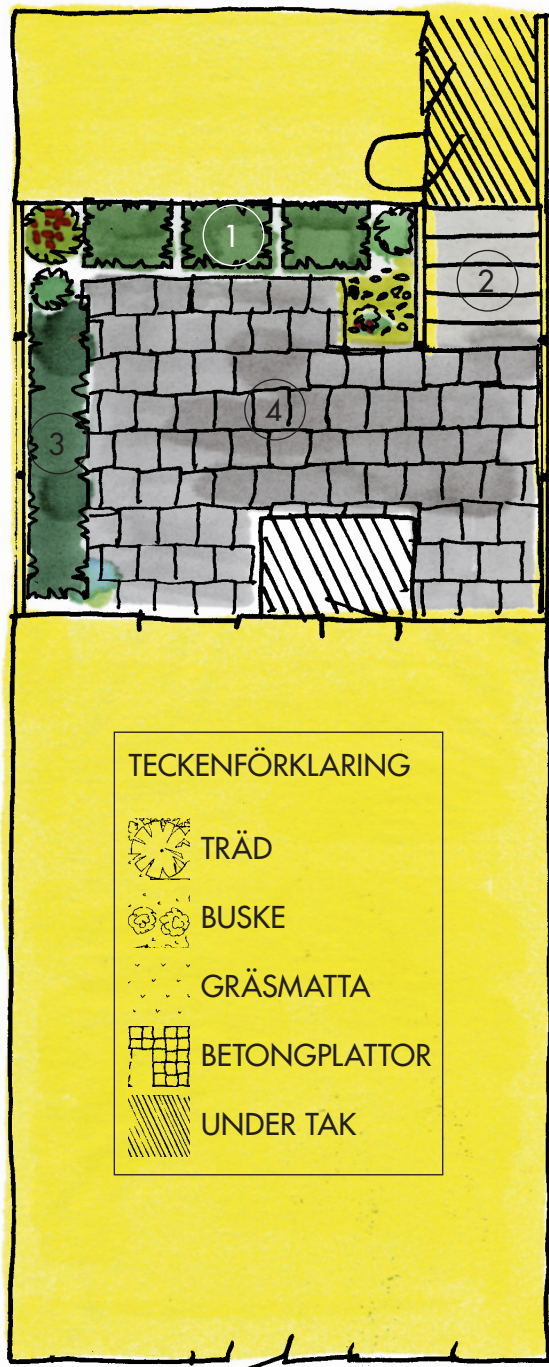
Figur 157. Bergsknalle med hjärtbergenia.

4.6.6. Inventering, växtmaterial

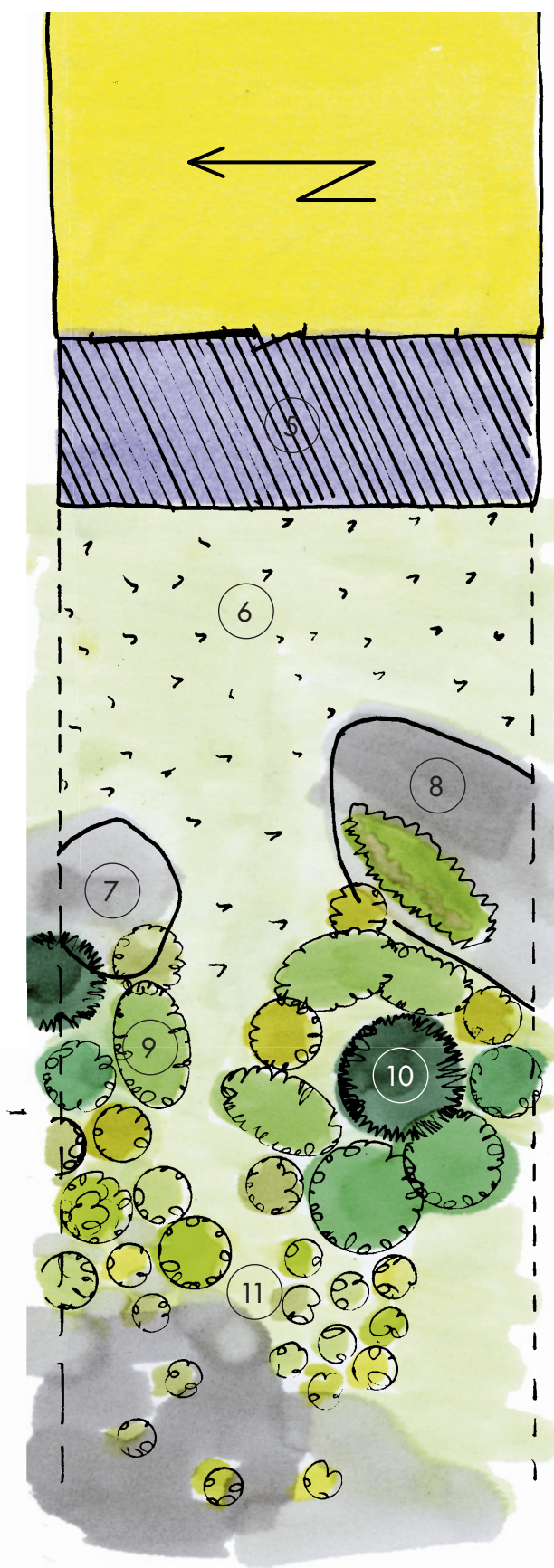
För placering, se FIGUR 156.

Tabell 16. Växtmaterial kvar från ursprunglig ägare, fältobjekt 6 – Korsåsgatan 87.

Vetenskapligt namn	svenskt namn	kulör	yta	kommentar
TRÄD				
<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>	ädelcypress		10	från julgrupp
<i>Syringa</i>	syren	lila	10	
<i>Thuja sp</i>	tuja		3	klippt häck
<i>Thuja sp</i>	tuja		9	
BUSKAR				
<i>Clematis sp</i>	klematis	blå storblommig sen	3	
<i>Cotoneaster divaricatus</i>	spärrgrenigt oxbär		10	
<i>Forsythia intermedia</i>	forsythia		10	
<i>Ilex aquifolium</i>	järnek		1	
<i>Philadelphus coronaria</i>	doftschersmin		10	
<i>Prunus laurocerasus</i>	lagerhägg		1	klippt
<i>Rhododendron sp</i>	rododendron	lila	10	
<i>Ribes nigrum</i>	svarta vinbär		1	
<i>Rosa sp</i>	ros		10	
<i>Rosa sp</i>	ros	röd	1	
<i>Spiraea x cinerea</i>	norskspirea		10	
PERENNER				
<i>Bergenia crassifolia</i>	hjärtbergenia	rosa	8	
<i>Peonia sp</i>	pion		1	från släkting i vallda
LÖK				
<i>Muscari botryoides</i>	pärllhyacint	blå	1	

1. Rabatt med klippt lagerhagg
2. Trappa
3. Tujahäck
4. Betongplattor med stenkross

Figur 158. Ytor, Korsåsgatan 87.

4.6.7. Inventering, övriga material

Figur 159. Gulmålad träfasad.

Figur 160. Aluminiumfönster och fasadelement av betong med stenkross.

Figur 161. Trätrall i det inglasade uterummet.

Figur 162. Betongplatta med sjösten.

4.6.8. Sammanfattning

Denna trädgård är en av de mindre i studien och även den som har minst antal växtsorter. Kanske beror det på att familjen ägnar sig mer åt sommarstugan? Det är även den trädgård som förändrats minst sen originalanläggningen, de fasta materialen har förändras något, men inte växtmaterialet.

Figur 163. Exempel på material som trädgårdsinnehavarna hämtade information och inspiration ifrån.

Figur 164. Exempel på material som trädgårdsinnehavarna hämtade information och inspiration ifrån.

5. PUBLIKATIONER SOM BEHANDLAR SMÅHUSTRÄDGÅRDAR UTGIVNA UNDER MILJONPROGRAMSTIDEN

Detta kapitel bygger på olika former av arkivmaterial, litteratur, tidskriftsartiklar, broschyrer och handböcker som publicerades strax före och under 1965–1974. Här undersöks vad trädgårdsinnehavarna hade för inspirationskällor och information att tillgå när de egna småhusträdgårdarna skapades. Materialet har även använts som referens vid jämförelser med fältstudieobjekten samt med vissa senare källor som Ahrland, Flinck, Jonsson och Wilke.

5.1. Synen på omvärld, bostads- och småhussituationen

Tidningen *Allt i Hemmet* grundades 1956. De säger själva att de ville vara en modern tidning och förbättra för unga familjer med handfasta råd om allt inom hemmets väggar med stort utrymme för barnen. Innehållet handlade lika mycket om konsumentfrågor, fritids-, och familjeliv som om inredning och trädgård (ALLT I HEMMET 2017). Leif Jonsson beskriver *Allt i Hemmet* i sin avhandling *Från egnahem till villa: enfamiljshuset i Sverige 1950-1980* från 1985 som en tidning inriktad på bostadskonsumenter i de högre inkomstklasserna, dvs de som har råd och tid att köpa eller bygga hus, konsumera kapitalvaror och sköta sin trädgård. Tidningen hade under miljonprogrammet till en början störst räckvidd av de tidningar som vände sig till husägare, men fick senare allt större konkurrens av *Hem & Fritid* (JONSSON 1985, KAP 10). *Allt i Hemmet* gjorde 1975 en intervjuundersökning som distribuerades till tidningens annonsörer där de ville framhäva att deras läsare var mer ”innovationsbenägna” och ”informationsbenägna” än andra tidningars läsare. Deras läsare ansågs till ovanligt stor del vara pionjärer med stort intresse för hem och boende och att de var med och formade omgivningens syn på och värderingar av boendemiljön. Undersökningens vetenskaplighet kan dock ifrågasättas, avslutar Jonsson (1985).

Författaren Marianne Fredriksson var chefredaktör 1956–1974. I januari 1964 beskrev hon redaktionen och dess första trevande åttio år: enkelt och en aning hjälplöst med pionjäranda inom ett nytt verksamhetsfält. Nu började de känna sig varma i kläderna och säkra i sin målsättning att ge ”... användbar, opartisk, orädd, väldokumenterad upplysning på hemmets alla områden”. Bland medarbetarna fanns inredningsarkitekten och illustratören Lena Larsson (som 1963 skrev boken *Mitt hem och min trädgård* ihop med Gunnar Martinsson), Gunnel Nyblom-Holmberg (som gav ut ett flertal trädgårdsböcker vid tiden) var ansvarig för *Allt i Hemmets* provträdgård och den som skrev artiklar om växter och trädgård ihop med trädgårdsarkitekten Henning Segerros. Marguerite Walfridson stod för teckningar och illustrationer av växter och trädgårdar. Enligt en egen läsarundersökning som presenterades i nummer 3 1971 uppskattades antalet läsare till 600 000–700 000 (upplagan nämns inte). Hälften av läsarna bodde i hyreslägenhet, hälften i eget hus. En stor del av de som bodde i lägenhet drömde om ett eget hus.

Tidningens debatterade 1964 mycket kring frågan om höga eller låga hus hade bäst bostadsmiljö. En flygbild från Los Angeles (som först publicerats i *Aftonbladet*) med ett enormt antal småhus i en monoton förort sågs som ett skrämmande exempel. Tidningens debattör och arkitekt Bertil Arwidsson hävdade att villa- och radhusbebyggelsen hade en god bostadsmiljö och det var tidningens ståndpunkt ”... att föredra låghuset med dess goda markkontakt framför höghuset” (ALLT I HEMMET NR 1 1964).

Allt i Hemmets artiklar hade i början på miljonprogrammet rubriker som ”Eget hem i år!” och ”30 000 nya småhus!” och tidningen inriktade sig i mitten på 1960-talet på läsare som var

TYP KMFS-1K
Modernt, väpprens-
sattiv villa. 1. och
större kök. 2
rum och käll. och
125 kvm med käll-
are, garage samt
terrass. har vind.

**SLUTA ATT DRÖMMA-
SÄTT IGÅNG OCH
BYGG!**

FÄRDIGMONTERAT HUS TILL FAST PRIS

Säkert har också Ni många gånger lyst planer
att bygga eget men låtit det stanna vid en dröm.
Varför inte göra drömmen till verklighet?

AB ELEMENTHUS – en av landets största till-
verkare av egna hem – har villan för just Er
familj och Er ekonomi. ELEMENTHUS leve-
rerar färdigmonterade hus till fast pris!

I ett leveranspaket ingår komplett vvs- och el-
installation, färdigmonterade snickerier och und-
derhållsfrin fasader.

Sluta att drömma, sätt igång och bygg 1964. Nya
bestämmelser för statliga bostadslån, som inne-
bär en väsentlig höjning av lånetaket, ger ökade
möjligheter att bygga det egna hemmet!

AB ELEMENTHUS
Möcklård Tel 0241 20600

Jag är intresserad av närmare upplysningar om
ELEMENTHUS. Avser att bygga år _____
Träffas per tel. _____ sakrast kl. _____
 Har tomt
 Har inte tomt
Namn _____
Adress _____
Postadress _____

Figur 165. Annons från AB Elementhus. Faksimil ur
Allt i Hemmet nr 5 1964.

välja, köpa, äga och bo i småhus (ALLT I HEMMET 1964).

Allt i Hemmet guidade sina läsare – som i mångt och mycket ansågs vara nybörjare; första huset, första trädgården – i alla aspekter som gällde husköpet: från val av tomt och husmodell, ekonomi, juridik och byggprocessen samt ordnade tävlingar där ”Årets hus” valdes ut bland typhusfabrikanternas sortiment. Olika år hade olika teman och frågeställningar som till exempel hus för sluttande tomter, plats för ”lillbostad”, separation mellan föräldra- och barndel eller max antal kvadratmeter. Artiklarnas positiva anda stod i kontrast mot ledarsidan där det ventilerades missnöje mot att priserna pressades upp och att det inte fanns ett priskrig på småhus såsom i möbelbranchen. Fabriksgjorda hus motarbetades av byggarbetsbranschen och ”... i storstadsregionerna – kan sälja snart sagt hur fula, hur felplanerade hus som helst till snart sagt vilka priser som helst ...”

Från 1967 och framåt blev byggföretagens annonser mer inriktade på pris och flexibla planlösningar, anpassade efter de statliga lånereglerna. Fotografier på både riktiga hus och dess invånare blev vanligare än dom tidigare handritade illustrationerna med rubriker som ”Så här bor vi! Kom gärna hem till oss och titta!”. Nu började även husens interiörer avbildas till skillnad mot tidigare då det var fokus på exteriör och trädgård. 1968 kom de första reportagen från grupphusområden, med tillhörande omgivande miljö och hur husen var ordnade i relation till varandra. Vissa familjer gick ihop och byggde sina hus gemensamt. Fler och fler hus var prefabricerade, annonsrubrikerna löd ”Redan ikväll är huset under tak”. Samtidigt skrev tidningen artiklar om att köpa gamla hus, om drömmen om att komma nära staden i en redan inbodd miljö. Miljörörelsen blev starkare med artiklar som ”Hur mycket gift vågar vi spruta i våra trädgårdar” Förbud infördes från den 1 januari 1970 mot en rad bekämpningsmedel och

”... bostadskonsumenter i högre inkomstklasser, som redan bor i eget hus eller planerar att köpa en åretruntbostad ...”. Artiklarna var av informativ konsument-upplysningskaraktär med marknadsöversikter över allt från småhustillgången på olika orter runt om i landet till råd vid inköp av gräsklippare. Inriktningen på tidningen var en balansgång mellan redaktionens åsikter, läsekretsens värderingar och annonsörernas önskemål (JONSSON 1985).

Efterfrågan på småhus var stor men de höga bygg- och tomtpriserna och bankernas svårigheter med att låna ut pengar i kombination med det stora antalet småhus som byggdes, ledde till konkurrens mellan husföretagen. Mellan tio och femton olika byggföretag annonserade regelbundet i *Allt i Hemmet* och i annonserna fanns illustrationer och ritningar på främst fristående moderna och rymliga villor med glada barnfamiljer. Någon typ av trädgård var alltid inritad. Byggföretagen gav vid den här tiden ut både huskataloger och egna publikationer om hur det gick till att

preparat. Allt mer kritik mot slit-och-släng-tänk och mer fokus på gör-det-själv syns i tidningen (ALLT I HEMMET 1964–1974).

Längre in på 1970-talet var det inte längre nytt och spännande med miljonprogrammets småhus. Kvalitetsmärkning på småhus började användas (VDN-märkning) och nu byggdes husen ut, byggdes större och byggdes på andra platser än på plan åkermark. Husfabrikanterna framhävde nya inredningsalternativ och reportagen handlar om poolbygge, lekstugor, uterum och trädgård. 1972 dök det första reportaget på temat ”Vi räddade en gammal gård och fick ett nytt hem” och tidningen började skriva om kulturhistoria och om att bevara gamla hus (ALLT I HEMMET NR 3 1972).

Figur 166. Annons från Hultsfredshus. Faksimil ur *Allt i Hemmet* nr 5 1969.

5.2. Huset

Det fanns tre alternativ för de presumtiva husägarna (ARWIDSSON 1963, s. 8):

1. Att köpa ett typhus från en materialleverantör.
2. Att låta en arkitekt rita ett skräddarsytt hus.
3. Att köpa ett färdigbyggt hus i ett grupphusområde.

Den färdiga byggnationen ansågs vara en del i ett nytt sätt att bo: ”Modern living” i Sverige. Bertil Arwidsson sammanfattade ett av de nya husen i fem punkter (1963) och endast en av de fem punkterna hade med trädgården att göra (s. 27):

1. Här finns stor yta till låg kostnad.
2. Ett stort, festligt, aktivt allrum, där hela familjen kan trivas tillsammans.
3. Ett lugnt, svalt och rofyllt finrum, ett fredat rum för vuxensamvaro.

4. Alla i huset har eget rum.
5. Här finns fin kontakt mellan inne och ute, huset har fyra ytterdörrar.

I publikationen *Villan vi drömmer om : en Allt i hemmet-bok om vägen till villan*¹⁸ vägledades blivande villaägare in i gör-det-själv-andan. Författaren Bertil Arwidson hade åsikter om utseendet på tidens hus: ”Runt om i Sverige finns massor av typhus som folk trivs alldeles utmärkt med. Särskilt vackra är de i regel inte – ofta lite för höga, ganska klumpiga och en smula tråkiga i sin stela fyrkantighet” (ARWIDSON 1963, s. 6).

5.3. Trädgårdens betydelse för husfabrikanterna

Tillgång till trädgård var ett starkt försäljningsargument vid småhusförsäljningar, både i annonser och artiklar. ”Är ni en av de många som längtar efter ett eget hem, som vill bo på marken med en liten trädgårdstappa till huset?”. Företaget Gullringhus erbjöd fri tomtplanering som försäljningsargument genom att företagets trädgårdsarkitekt biträdde alla Gullringsbyggare med ritningar och råd om hur tomten bäst ska tas tillvara (ALLT I HEMMET NR 12, 1965).

I tidningen *Allt i Hemmet*s artiklar och ledare framhölls låghusens kvalitéer och markkontakt för både barn och gamla, och att småhusen med trädgård var det bästa alternativet för barnfamiljerna. Barnperspektivet framkom mer med åren, både i inredning av barnrum och de praktiska kök, badrum och tvättstugor som planeras, gärna med groventré i barndelen av huset. Trädgårdens viktigaste plats för barnen var gräsmattan (ALLT I HEMMET 1964–1974).

Flera av husfabrikanterna vid den här tiden gav ut egna publikationer. De var mer än rena kataloger över vilka husmodeller som fanns att köpa och innehöll det mesta en förstagångs-husägare behövde veta, som till exempel att välja tomt, spara till hus, låna till hus, vad monteringsfärdigt innebär, anlägga trädgård och färgval.

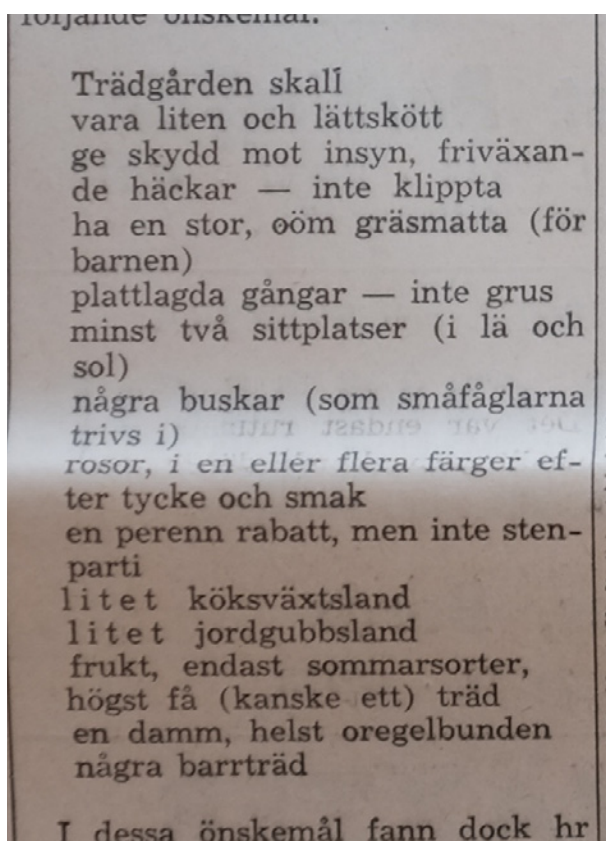
I Myresjöhus *Att äga och bo : villainformation från Myresjöhus* (1968) skrev verkställande direktör Berth Järnland om hur husfabrikanterna såg på sin egen roll:

Småhusbranschen är ett fascinerande område, sjudande och ständigt i fokus för intresset. Efterfrågan är stor, större än resurserna. Allt fler längtar efter ökande utrymmen, frihet och oberoende samt en bättre och vänligare miljö. Det inger både glädje och tillfredsställelse att tillhöra en bransch som blivit accepterad som allmännyttig och som genom den pågående industrialiseringen fått och får allt större möjligheter att påverka boendekostnaden i rätt riktning. Det är stimulerande att vara med och skapa något för framtiden, något av bestående värde, hem för 100.000-tals människor.

5.4. Trädgårdens betydelse för husägarna

Tidningen *Viola – Trädgårdsvärlden* redovisade från den pomologiska föreningens fortbildningskurs 1963 där konsulent Gunnar Bergfeldt hade gjort en enkät i sitt distrikt ”om hur vardagens människor själva ser på frågan om behovet av trädgård och trädgårdens ändamål”. Svaren visade att det är bostaden i sig som är avgörande vid husköp, trädgården är något en får på köpet. Villa skaffas för att få större utrymme och rörelsefrihet för barnen och eventuellt för motion. Det fanns inget större allmänt intresse för trädgård bland respondenterna, ingen hade inte heller svarat att de ville ha en trädgård för att kunna odla. Det fanns inte heller något intresse för att ta in professionell hjälp: ”Övervägande antal hemträdgårdar anläggs, tyvärr, utan sakkunnig hjälp med planens upprättande” (VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN 13 MARS 1963). Svaren hade Bergfeldt sammanställt till en lista med önskemål:

18 *Villan vi drömmer om : en Allt i hemmet-bok om vägen till villan* gavs ut av tidningen *Allt i Hemmet* 1963, skriven av Bertil Arwidson med omslag av trädgårdsarkitekten Gunnar Martinsson.

Figur 167. Trädgårdsönskemål 1963. Faksimil ur *Viola – Trädgårdsvärlden* 13 mars 1963

Bergfeldt gjorde analysen att det var ”icke uteslutande materialism utan också ett stänk av romantik”. Buskarna med fåglar samt den oregelbundna dammen räknade han som romantiskt. Han betonade också att den som ska göra upp en plan till en hemträdgård måste anpassa den till dess ägare. Bergfeldt spådde att framtidens trädgård skulle vara enkel, praktisk och funktionsduglig (*VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN* 13 MARS 1963).

I publikationen *Villan vi drömmer om: en Allt i hemmet-bok om vägen till villan* (ARWIDSON 1963) redovisades en undersökning som gjorts vid tidningen *Arbetets villautställning*. Projektet kallades *Den vetenskapliga folkvillan* där 1200 besökare fick svara på ett frågeformulär som senare sammanfattades av en grupp arkitekter till fem punkter med krav och önskemål. Två av de fem punkterna har med trädgården att göra:

1. Möjlighet för varje familjemedlem att dra sig tillbaka till ett eget, helt avskilt rum.
2. Möjlighet att uppleva badet som ett nöje och en avkoppling. Det förutsätter en annan plats än badrummet för tvätten och extra separat toalett så att man kan vara säker på att inte bli störd.
3. Matplats i köket som är tillräckligt rymlig för att ge trivsel åt gemenskapen runt bordet och tillräckligt skild från arbetsköket för att tillåta en vänlig och personlig inredning.
4. God kontakt mellan inne och ute.
5. En rikedom i den lilla trädgården, dvs. olika och väl utnyttjade utrymmen för skilda behov även i villans utedel. (ARWIDSON 1963, ss. 10–11)

I storsäljaren *Mitt hem och min trädgård*¹⁹ som gavs ut 1963 skrev trädgårdsarkitekten Gunnar Martinsson om vad en trädgård innebar för sin ägare. Till skillnad mot ”våra morföräldrars tid”

¹⁹ Den svenska utgåvan av *Mitt hem och min trädgård* av Lena Larsson och Gunnar Martinsson gavs ut i 30 000 exemplar. Den översattes även till danska (20 000 exemplar) och norska (10 000 exemplar) och blev både en försäljnings- och kritikersuccé (Hansson 2005). Boken är populär än idag och betingar ett högt pris på andrahandsmarknaden.

(s. 234) med uniforma grusgångar, rosovaler och solur till prydnad ville trädgårdsägarna nu använda sina trädgårdar efter intresse; blomsterälskaren, soldyrkaren, odlaren et cetera.

5.5. Trädgårdsbranchen

Byggbranschen började med gemensamma kvalitetsbestämmelser och totalentreprenad vilket ledde till arbetslöshet för mindre trädgårdsanläggareföretag. Anläggningarna blev istället en helhetsentreprenad där anläggaren ansvarade för allt utanför huslivet, även det som tidigare var otänkbart, till exempel att schakta (VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN I FEBRUARI 1967). Tidningen *Viola – Trädgårdsvärlden* skrev om hur trädgårdsanläggningen måste vara en del av hela byggandet och den strukturomvandling som skedde. Höjda priser skulle motverkas genom stora företag, elementbyggeri, prefabricering och en industrialisering av byggandet. Enhetliga trädgårdsritningar från den så kallade TA-gruppen togs fram med stöd av Statens Råd för Byggnadsforskning. Nya överenskommelser var ABK (Allmänna Bestämmelser för Konsultverksamhet) och Bygg-AMA²⁰ (Allmän material- och arbetsbeskrivning) (VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN I FEBRUARI 1967). Trädgårdsanläggaren blev en som sysslade med sådd och plantering och det uppstod behov av firmor som bara sår gräsmattor och planteringsfirmor som saluför och planterar träd och buskar. Anläggningsföretagen valde mellan att bli markfirmor eller finplaneringsfirmor och inställningen löd: ”Trädgårdsanläggning får inte bli en relik av hantverk i ett för övrigt industriellt byggande” (VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN I FEBRUARI 1967, SS. 7, II).

5.6. Trädgårdsarkitekten

Böcker och tidningar under miljonprogramstiden rekommenderade de nyblivna trädgårdsägarna att ta hjälp av trädgårdsarkitekter och annat kunnigt fackfolk vid planeringen av trädgårdarna. Samtidigt var de fulla av tips för gör-det-självaren. Trädgårdsarkitekternas medverkan ansågs även vara viktig i ett tidigt skede för att bättre anpassa grupphusbebyggelsen till naturen.

Branschtidningen *Viola – Trädgårdsvärlden* förklarade 1963 på följande vis vad en trädgårdsarkitekt gjorde:

Trädgårdsarkitekten vill planera områden, med gröna volymer som ska skilja, dölja eller sammanbinda trädgårdsanläggningarnas olika funktioner. Innanför väggarna kan villaägaren göra vad den vill och konsulenter och rådgivare ska hjälpa till med begränsningen av växtmaterialet, helst bara en sort när det gäller ramplanteringen” (VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN 13 MARS 1963).

Trädgårdsarkitekterna själva reagerade på de nybyggda områdenas tristess före plantering och *Viola – Trädgårdsvärlden* rapporterade från den pomologiska föreningens fortbildningskurs 1963, där trädgårdsarkitekt Ernst Lomenius visade upp och förevisade åtskilliga skräckexempel men även många lyckligt funna lösningar med blomster- och färgrika trädgårdspartier. En annan föreläsare – trädgårdsarkitekt Gunnar Martinsson – pratade om stadsplaner och rumsträdgårdar/ rumsbildning. Han ansåg att bilismens tillväxt och dess problem var viktiga frågor för trädgårdsarkitekterna, och att deras uppgifter i stadsplanefrågor blev allt viktigare. Trädgårdsarkitekterna var medvetna om de små trädgårdarnas utmaningar, Martinsson visade även exempel på rumsträdgårdar till en trädgårdsutställning i Hamburg ”Den lilla ytan hade delats upp genom arrangemang av flera slag för att få ut det mesta i rumsbildning och omväxling”. Martinsson berättade även om uppdrag på hemmaplan i Sverige och hur han hade ”på litet utrymme skapat

20 AMA står för Allmän Material- och Arbetsbeskrivning och innehåller standardiserade tekniska beskrivningar för olika typer av bygg- och anläggningsarbeten (Nationalencyklopedin 2017c).

både promenadväg och avskilda rum med mycket grönt såväl på marken som utefter sidorna, vilket beredde ägaren mycket nöje” (VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN 13 MARS 1963).

Figur 168. Tre trädgårdsarkitekters planlösningar till en ny liten trädgård. Faksimil ur Allt i Hemmet nr 4 1974.

Trädgårdens tillkomst. Hållpunkter

Planlägg

- Skaffa nybyggnadskarta
- Avväg tomten och mät in träd och bergkonturer
- Gör en situationsplan och bestäm:
 1. Husets läge
 2. Husets golvhöjd
 3. De viktigaste marknivåerna
- Ansök om byggnadslov (byggnadsnämnden)
- Gör en schaktningsplan och bestäm:
 1. Vilka träd som skall behållas
 2. Var matjorden skall placeras
 3. Var övriga schaktmassor skall placeras
- Gör en arbetsritning och bestäm:
 1. Grovplaneringens nivåer och utförande (murbygge, underlag för trappor, vägar, planterings- och gräsytor)
 2. Finplaneringens nivåer och utförande (asfaltering, plattläggning, trappläggning, matjordspåföring, plantering och sådd)

Bygg

- Gör utsättning för huset (byggnadsnämnden).
- Röj den yta där huset och infarten skall ligga.
- Schakta för hus och ledningar.
- Gjut grunden.
- Återfyll ledningsgraven (efter inspektion av hälsovårdsnämnden).
- Bygg vidare...

Anlägg trädgård

- Grovplanera:
 1. Gör slutlig trädgalling
 2. Utför murbygge, underlag för trappor och vägar
 3. Planera schaktmassorna till de rätta höjderna
 4. Avlägsna all sten från den grovplanerade ytan
- Finplanera:
 1. Plattlägg entrévägen
 2. Färdigställ ev. trappor i trädgården.
 3. Planera ut matjorden
 4. Planera träd
 5. Planera buskar och övriga växter
 6. Så gräsfröet

Figur 169. Hållpunkter vid anläggandet av en trädgård. Faksimil ur *Trädgårdar – Uterum* av Forsell & Dormling 1970.

5.7. Från tomt till trädgård

Både böcker, tidningars specialbilagor om småhusköp och husfabrikanternas brochyurer beskrev förvandlingen från tomt till trädgård. Tidningarna var ärligare än husfabrikanterna med hur mycket arbete som behövs läggas ned:

Tomten – ja, den representerar inte bara idyll och sommargrönska utan också slitsamt arbete, ständigt underhåll och en hel del utgifter. Att förvandla en trist leråker till en pryddlig trädgård är ett tidsödande företag. Det kan ta år innan man blir nöjd med sitt verk. Om man nu någonsin blir det. Och flera tusenlappar brukar det kosta, just när man har det hårda åren, men topplånen ska betalas. (ARWIDSON 1963)

Kostnaden för att anlägga trädgård är inget som husfabrikanterna gick in på i sina publikationer. I Myresjöhus villainformation (1968) fanns kapitel om att spara och låna nämns inga kostnader för anläggning av trädgård, endast för själva huset. Jens Hallqvist (1971) skrev i sin *Var din egen trädgårdsarkitekt* om lockelsen med att köpa en färdiganlagd trädgård. Den största nackdelen var att det alltid blev en standardträdgård utan hänsyn till familjen som ska bo i den. Det kanske fanns "... en plattbelagd ingång på framsidan, en sittplats i en vinkel och gräs på den övriga ytan. Som begränsning mot grannar har det kanske satts något slags häck eller ett staket." (s. 7).

I tidningen *Allt i Hemmets* undersökning från 1970²¹ hade 90 av 100 tillfrågade radhus- och kedjehusägare fått tomten planerad "Oftast med häck och gräsmatta, plattor vid garage och uteplats, staket och ibland buskar och några träd." (ALLT I HEMMET NR 3 1971 s. 35) men bara 9 av de 90 var nöjda med vad de fått.

Figur 170. Nybyggt hus med grovplanerad tomt från husbyggaren. Faksimil ur *Blommor och trädgård* från 1972.

21 Tidningen *Allt i Hemmet* reste runt i Sverige och frågade 100 radhusägare hur de använde sin trädgård. Resultatet presenterades i en mängd artiklar 1971.

5.7.1. Tomten

Miljonprogrammets småhusträdgårdar byggdes antingen på platt gammal åkermark eller i kuperade stadsnära områden som skogsbyn och liknande som inte var lönsamma att använda till annat. Resultatet blev två typer av trädgårdar: den naturlika trädgården och gräsmatteträdgården (WILKE 2006).

Arwidson skrev om de många svårigheter med att få en bra tomt. De hade främst med pris, avstånd, tillgänglighet, service och byggmöjligheter att göra, han gick inte så mycket in på huruvida tomten lämpar sig till en bra trädgård. Han nämde kriterierna insyn, höjd mot omgivning, och granntomternas inflytande (1963). De flesta andra källorna hoppar över själva tomtvalet. Vidare diskuterades husets placering på tomten. Rekommendationen var att placera huset i tomtgräns för att få en ”så stor sammanhängande trädgårdsyta” som möjligt. Drömmen om en trevlig villa innefattade även tomten, som här kallas för ”den kalla delen av vår bostad” (s. 49). Här pratas det om gräsmatta där barnen leker och familjen solbadar och uteplatsen för morgonkaffe och middagar. Att kunna vara både ute och hemma på samma gång (ARWIDSON 1963).

5.7.2. Planering

Det rekommenderades starkt att hus och trädgård planerades samtidigt så att de olika delarna hörde ihop och det intima sambandet däremellan tillvaratogs. Även trädgården hade en rad uppgifter att klara, trädgårdsplaneringen skulle spegla planlösningen inne i huset (ARWIDSON 1963). Författaren och tv-personligheten Sören Engelbrektsson skrev i *Vi och vår trädgård* från 1969 om vikten av att som amatör vända sig till fackkunniga för att tillsammans lägga upp en planlösning. Det gällde att vara ute i god tid så att till exempel shaktmassorna hamnade på rätt ställe. Han beskrev även hur de flesta gruppbebyggelser – och därmed de flesta nya trädgårdarna – hade husbyggare som ombesörjde grovplanering och ibland även planlösning och viss plantering; en gränshäck, ett träd eller några prydnadsbuskar.

Trädgårdsarkitekt John E Dormling skrev om att ta hjälp med planering var lika naturligt som att detaljstudera huset. Att anlita en fackman redan från början tjänade en alltid på. Han rekommenderade att fråga trädgårdsarkitekter eller trädgårdskonsulenter i de län där en bodde. Själva anläggandet av trädgården ansåg han att det verkade förutsättas att husägarna gjorde själva. Vidare beskriver han etapperna i planeringen (uppmätning, skissförslag och arbetsritning) och vilka moment som fördelas över de första åren i den nya trädgården (MYRESJÖHUS 1968):

Första året: hösten = grovplanering, vägar, plattplan.

Andra året: våren = justering av grovplan efter ev tjälskjutning, matjord, plattläggning, grässådd och hösten = plantering.

Tredje året: staket/hägnad mot gatan.

En gemensam gatubild skulle eftersträvas, och den gemensamma trevnaden i ett villaområde underlättas av viss gemensam planering, som nivåer mot gatan, enhetliga avgränsningar och gränser mellan tomter. Målet var att området och gatan skulle få en lugn och inbjudande prägel och förenkla problemen för den enskilde villaägaren (MYRESJÖHUS 1968).

I idéboken *Trädgården* talades det om skillnaden mellan dröm och verklighet. Önskingarna var gränslösa och verkligheten bestod av fler gränser än tomtgränsen, exempelvis ekonomiska gränser och tillgången på tid och kraft (KRANTZ-JENSEN 1973). Här tipsades om olika sätt att handskas med begränsningarna som till exempel att tänka på att skapa trädgården i etapper där det viktigaste skapades först. Skydd av olika slag (till exempel insyn, buller, blåst och ful utsikt) behövdes prioriteras först. Andra saker att tänka på var även i denna publikation sambandet

mellan hus och tomt men även fördelningen av sol och skugga, platsens klimatförhållanden och flexibilitet för eventuella framtida förändringar av hushållet och dess trädgårdsbehov (KRANTZ-JENSEN 1973).

Den allmänna uppfattningen var att en trädgård skulle vara praktisk och lättskött. Barnen fick ta en synlig plats i trädgården och deras sandlådor, gungor och leksaker placerades nära huset (WILKE 2006).

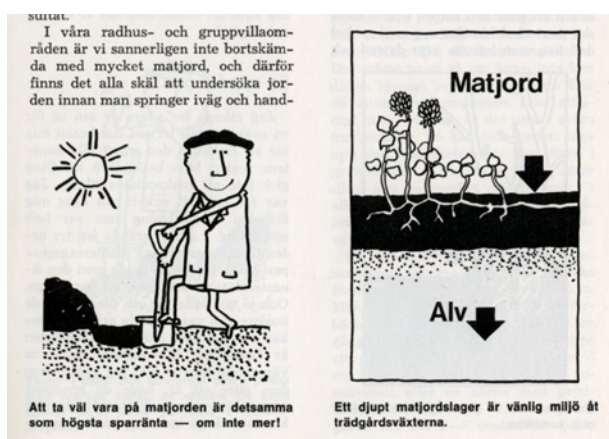
5.7.3. Anläggning och plantering

Ett vanligt problem för villabyggare är den nakna, ofärdiga tomten när husbygget äntligen är färdigt. Arwidson beskriver en familjs anläggningsprocess i *Villan vi drömmer om: en Allt i hemmet-bok om vägen till villan* (1963). Familjen anlade trädgården själva ihop med vänner. Många helger och lediga dagar ägnades åt att förvandla tomten till trädgård. Den gamla matjorden sållades, frästes upp, tillfördes gödsel och toppades med ”några billaster” matjord. Gräsmatta såddes, häckar och rabatter planterades. Trärallen fick vänta ett tag, till att börja med var uteplatsen en grusad plan med stråmatta.

I trädgårdsplanering är begreppet ”tid är pengar” i omvänd ordning – att spara tid, det vill säga köpa fullvuxna exemplar av växter är dyrare än att ta god tid på sig med uppbyggnaden av trädgården. Arwidson kallar det ”trädgård express” och har räknat ut hur mycket dyrare växtmaterialet blev om uppvuxna växter valdes. I den totala kostnaden för trädgårdsexemplet (2 463:48 kronor) ingick grovplanering, grus, singel, sand, matjord, torv, gödsel, lån av häst (för harvning), gräsfrö och virke. Växtmaterialet kostade cirka 800 kronor för små exemplar, och uppvuxna exemplar gick på cirka 1 550 kronor. Expresstillägget blev 740 kronor. Alla priser avsåg 1962 års prisnivå. Summan av anläggnings- och växtkostnader var cirka 4 015 kronor (ARWIDSON 1963, s. 52) vilket motsvarar cirka 43 014 kronor i 2017 års penningvärde (STATISTISKA CENTRALBYRÅN 2017B).

Krantz-Jensen beskrev hur småhusköparna vanligtvis fick ta över en tomt i grovplanerat skick. Med det menades att schaktgropar och ledningsdiken fyllts igen och att marken planats ut. Rekommendationen var att följa Bygg-AMA för att få ett bra resultat. Ytorna delades in i *hårda ytor*, *halvhårda ytor* och *planteringsytor*. Till hårda ytor där betongplattor eller natursten skulle läggas rekommenderade 5–6 cm sättgrus i storlek 0–6 mm. De halvhårda ytorna under exempelvis trätrall rekommenderades att lägga 7–10 cm sättgrus eller krossingel. Till mindre ytor som en ville ha välisolerade rekommenderades den nu nya produkten Leca-grus i storlek 4–8 mm. Planteringsytornas komposition fick större utrymme och rekommendationen var att ha ett lager av jordmassor ovanpå fyllningsmassorna om de bestod av mycket sten. Det extra lagret hjälpte till att hålla kvar fukten i jorden med till exempel ett lerskikt (1973).

”Matjord är pengar” (ss. 12–17) inleder Engelbrektsson styckena om den viktiga matjorden. Det är den en har minst av men som kostar mest (1969). Främst i grupphusområdena var matjorden en bristvara. Byggherrarna var inte populära hos trädgårdsskribenterna, de ansågs inte vara särskilt intresserade av trädgårdarna och att de hyvlade bort matjorden vid arbetet med grunden och sen slarvade med återfyllningen. Deras tunga maskiner packade jorden hårt och förstörde marken (KARLÉN 1972). Inte heller matjordsförsäljarna var särskilt populära ”om man inte känner säljaren och vet att man kan lita på den kvalitet han saluför är det ett lotteri att köpa matjord” (s. 33). Ville en vara riktigt säker på att få bra jord rekommenderades det att gå ihop med grannarna och köpa pallvis av K-märkt enhetsjord på säck (KRANTZ-JENSEN 1973).

Figur 171. Beskrivning av matjord. Faksimil ur *Vi och vår trädgård* 1969.

Själva rabatterna skulle inte vara smalare än 50 centimeter och inte bredare än 2 meter, de skulle inte heller anläggas direkt intill husväggen med hänsyn till dräneringen. Ett avstånd på 25–30 cm rekommenderades. Vilken tid på året en planterade var inte längre viktig. Plantskolornas övergång till plastnätkrukor gjorde att den gamla regeln om ”höstblommande perenner ska planteras på våren, vårblokkande på hösten, sommarblommande antingen vår och höst” inte längre gällde (KRANTZ-JENSEN 1973, s. 37).

Figur 172. Friväxande blommande buskar och lökväxter i klara starka färger, placerade nära entrén. Faksimil ur *Trädgården* 1974.

5.8. Färg, form och rumslighet

Trädgården skulle inredas på samma sätt som huset med golv, väggar och tak. Särskilt i de små trädgårdarna var de insynsskyddande väggarna viktiga. Plank, häckar och buskar användes både runt hela trädgården men särskilt viktigt vid uteplatsen där det även var populärt med pergola eller markistak (ALLT I HEMMET). ”Buskar klarar allt” skriver trädgårdsjournalisten Gunnel Nyblom-Holmberg: de döljer parkeringsplatsen, skapar insynsskydd vid uteplatsen och ger en ”mjuk och vänlig gräns mot granne och gata”. Runt barnens hörn av trädgården kunde låga bärbuskar bidra med en rumskänsla samtidigt som det dolde barnens stök (ALLT I HEMMET NR 4 1968). Klara, starka färger är populära på både växter och artefakter, som gula rosor, röda tulpaner, blåvitrandig markisväv och gröna barrväxter (ALLT I HEMMET).

Riksförbundet Svensk Trädgård gav ut boken *Perenna växter i text och bilder* från 1970. Den beskriver vad de anser vara ”bra” färgkombinationer, och det anser de vara rena färger kombinerade med varandra eller mellanfärger kombinerade med varandra, till exempel starkt gult med starkt blått eller ljusgul i kombination med ljusblå. Kombinationer av rena färger och mellanfärger rekommenderades ej. En kunde ta mindre hänsyn till färgkombinationerna när blommorna var små i förhållande till bladverket. Viktigare var att ta hänsyn till bakgrunden; vägg, tegel, plank, mur och så vidare, där skulle inte blomman och bakgrunden ha samma kulör. Kulörer som prioriterades var de som inte naturen själv slösade med, till exempel blått, rosa, rött och orangerött. Växterna skulle placeras i rabatten i fallande skala efter höjd, inte hög framför låg (BONDESON & LUNDIN 1970).

John E Dormling skrev om trädgården i *Att äga och bo : villainformation från Myresjöhus* som en del av bostaden och om att ha den viktiga kontakten med marken (MYRESJÖHUS 1968):

Att kunna kliva ut på gräset utan hindrade trappor, att få känna trädgården som nästa rum – som en del av bostaden – är några av villaboendets stora tillgångar. Innan man bygger är därför viktigt att ordentligt tänka igenom husets och trädgårdens *gemensamma* funktioner. Underlåter man detta, drar man som regel på sig onödiga kostnader för massflyttningar och uppfyllnader. Ja, svårigheterna att realisera det mest primära – kontakten med marken – kan bli oöverstigliga.

Trädgårdens former var lika raka och rationella som husen – rektangulära rabatter bredvid ett rektangulärt hus och ledorden var enkelt och lättskött. Dormling presenterade förslag på trädgårdarna till varje typhus och som ett exempel på hur de beskrevs är vid typhus EK86 (MYRESJÖHUS 1968):

Loggian mot garaget ger en regnskyddad bra uteplats. Blommorna har koncentrerats till en enda plantering i anslutning till uteplatsen. De prunkar där utan konkurrens och ger därför en speciell effekt i trädgården. Att ha blommor överallt kan vara intressant och roligt, men att ha dem som ett blickfång – en pärla – är ofta en borde tilltalande och rationell lösning. Särskilt för den som inte tid eller lust med så mycket mer än gräsklippningen torde det här vara tämligen nära idealet.

De återkommande elementen runt de friliggande villorna var:

- få sorters perenner eller buskar samlade i få antal rabatter (vanligast med två) nära entrén och uteplatsen
- lökväxter bland blommande buskar
- rektangulära rabatter buskar och träd i raka rader
- träd placerade som solitärer
- sandlåda i nivå med plattplanet (lätt att sopa) för barnen (som kan förvandlas till rabatt när barnen växt upp) placerad väl synligt från köket
- gemensam plattgång för entrén och biluppställningsplatsen (eller avvakta hur de boende går innan plattor läggs)

- sammanhängande gräsmatta (kunna klippa hela gräsmattan utan att lyfta gräsklipparen mellan ytorna)
- plantera bara buskar, inga perenner, i en större ruta på framsidan för att slippa gräsklippning
- klä in källartrappor och socklar med buskar och gömma med vintergröna växter
- skapa massverkan med en sorts perenn eller buske, till exempel rosor
- skapa ombonade uterum med vinkelhus eller genom sammanbindande plank mellan hus och garage, som gör plats för sol och pool utan insyn
- skilja på gräsmatta och rabatt genom att placera plattraderna mellan de två ytorna (MYRESJÖHUS 1968)

Figur 173. Trädgårdsförslag till Myresjöhus Typ 8 från 1968. Faksimil ur *Att äga och bo : villainformation från Myresjöhus*.

Riksförbundet Svensk Trädgård gav ut boken *Perenna växter i text och bilder*, med syftet att ”ge den trädgårdsintresserad allmänheten råd vid val av perenna växter” (BONDESON & LUNDIN 1970) och de gav följande råd angående placering av perennerna:

Var sätter vid då perennerna? Jo, på insidan häcken, vid sittplatsen eller bara i små ruggar i plattplanet. Den klassiska perennrabatten kanske vi skall akta oss för, den kräver mycket arbete. Växter i urtagningar i plattplanet kan inte nog rekommenderas. Se bara till, att det utrymme på plattplanet, som behövs för trädgårdsmöbler och gångtrafik, blir oplanterade. En fin sak, ja. Men med begränsat utrymme, med begränsad tid och begränsat intresse för rensarbete bör den inte komma i första hand.

De många gör-det-själv-böckerna och tidningarna under miljonprogramstiden hade gott om tips för utformningen av de mindre kedje- och radhusträdgårdarna. *Allt i Hemmet* undersökning 1970 sa att 80 procent av radhusägarna att de var missnöjda med trädgårdarnas planlösning. I de flesta fall var det på grund av att trädgårdarna inte var anpassade för barn – vilka var den främsta anledningen till att de skaffat trädgården från början²². I de små trädgårdarna rekommenderades att inte dela av och skapa rum, utan istället ge barnen utrymme att springa. ”Möbleringen” av trädgården skulle ske utefter väggarna så att rumskänslan skulle bli så stor som möjligt.

Figur 174. ”En riktig barnträdgård”. Faksimil ur *Allt i Hemmet* nr 3 1971.

Trädgårdsarkitekt Gunnar Martinsson hade en annan syn på rumslighet. I *Mitt hem och min trädgård* skriver han om hur trädgårdens planlösning måste fungera:

En trädgård ska inte bara fungera bra, den måste ge sina ägare någonting också av skönhet, spänning, omväxling och överraskning. Detta har ingenting med mängden av blommor att göra,

22 90 procent av de undersökta familjerna hade barn.

utan beror helt på trädgårdens uppbyggnad, rumssammanhang och proportioner. Kontraster mellan ljus och skugga, natur och arkitektur, smala stråk och öppna rum, kompakt växtsätt och graciöst, ger trädgården ett innehåll som ligger på ett annat plan än blomsterodling till varje pris. (LARSSON & MARTINSSON 1963, ss. 237–238)

Den naturliga föränderligheten hos växterna måste motverkas för att upprätthålla trädgårdarnas tydliga form. Mycket arbete hade tidigare lagts ner på formklippning av bersåer och häckar, och på beskärning och spaljering av bärbuskar och fruktträd. Nu när idealet blev en arbetsfri trädgård valdes växter som blommade under en lång tid, till exempel tagetes, polyantharosor – eller de som inte förändrades så mycket alls under året; rododendron och städsegröna barrväxter. Naturens årscykel förutsätter tillväxt, blomning och vissnande och städas det bort försvinner trädgårdens liv och kvar blir ett prydligt finrum (FLINCK 1994, ss. 266–267).

5.9. Växtmaterial

Även om importen av växter till Sverige pågått länge, ökade den markant efter andra världskriget. De importerade plantskoleväxterna kom att dominera den svenska växtmarknaden mer och mer på 1960-talet. Åsa Ahrlands examensarbete *Prydnadslignoser under 1900-talet: en sortimentsanalys av fem svenska plantskolor* tar upp vilka prydnadslignoser som fanns i de olika plantskolesortimenten över tid. Här går det att studera när växterna fanns med i sortimenten, men det går inte att få uppgifter om hur många växter av respektive sort som såldes. Det är inte heller säkert att växterna i katalogerna fanns i själva plantskolan, det är det planerade sortimentet som visas. Inte heller går det att se det som inte finns med i katalogen men som ändå såldes (AHLAND 1990).

Plantskolorna rationaliserade även sin verksamhet efter andra världskriget vilket innebar ett minskat växtsortiment och att allt fler växter importerades. Istället för få plantor av många olika sorter som hade funnits i 1930-talets plantskolor fanns det på 1960-talet tusentals exemplar av färre sorter i plantskolor över hela landet (FLINCK 1994, s. 267).

Branschtidningen *Viola – Trädgårdsvärlden* skrev 1963 om att genomsnittsvenskens intresse för växter av alla det slag ökar. ”Propaganda” förmedlades via massmedia, radio, tv, och kanske främst tidningar och tidskrifter. Större dagstidningar hade blomsterredaktörer, veckotidningars trädgårdspalter var mer regel än undantag. Även ett intensifierat friluftsliv bidrog till växtintresset ihop med privata och offentliga trädgårdsanläggningar som blivit populära utflyktsmål sommartid (VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN 13 MARS 1963).

Ökad efterfrågan ledde till en större produktion av enstaka växtarter vilket i sin tur bidrog till ett lägre pris. Det låga priset bidrog sedan ytterligare till populariteten. Nya sorter som började användas i stor utsträckning i både offentliga planteringar och i småhusträdgårdar var hybridforsythia *Forsythia*, hybridsnöbär *Symphoricarpos*, norskspirea *Spiraea cinerea* 'Grefsheim', oxbär *Cotoneaster* och rosenry *Lonicera tatarica* (AHLAND 1990).

Allt i Hemmets undersökning 1970 visade att 52 procent hade ros *Rosa sp* som favoritväxt och även i Myresjöhuskatalogen var det ros *Rosa sp* som rekommenderades flest gånger (i 8 av 25 trädgårdsförslag). Andra sorter som rekommenderades var oxbär *Cotoneaster sp* (6 av 25), Ölandstok *Potentilla fruticosa* Maanelys (6 av 25), rönn *Sorbus aucuparia* (6 av 25), berberis *Berberis thunbergii* (5 av 25), bukettspirea *Spiraea vanhouttei* (5 av 25), sötkörbär/fågelbär *Prunus avium* (4 av 25), forsythia *Forsythia intermedia* (3 av 25), kryp-en *Juniperus chinensis* Pfitzeriana (3 av 25) och tulpan *Tulipa sp* (3 av 25) (MYRESJÖHUS 1968).

I *Villan vi drömmer om: en Allt i hemmet-bok om vägen till villan* från 1963 skiljde sig växtmaterialet sig från de senare publikationerna, här var det fler träd, även fruktträd, som rekommenderades: kinesisk pyramidpoppel *Populus nigra sp*, Ölandstok *Potentilla fruticosa*

Maanelys, slån *Prunus spinosa*, spirea *Spiraea*, rosentry *Lonicera tatarica*, äppelträd *Malus domestica*, päronträd *Pyrus communis*, ask *Fraxinus excelsior*, tagetes *Tagetes sp.*, höstflox *Phlox paniculata* och klättervildvin *Parthenocissus quinquefolia*.

Veckotidningar påverkade växtvalet i planteringsväg och kunde sätta igång förfrågningskampanjer. Åke Pettersson på BP-plantor (Bröderna Pettersson) i Askim, Göteborg nämner tidningarna *Ica-Kuriren*, *Svensk Damtidning*, *Husmodern*, *Saxons Veckotidning* med flera och berättade om när en av tidningarna skrivit om hur bra bokharabinda *Fallopia baldschuanica* var till att täcka tunnor med mera. Efterfrågan gjorde att det inte gick att få fram tillräckligt många plantor. Året efter var plantskolorna beredda, men då var det någon annan växt som efterfrågades. (VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN 25 MARS 1970). Kunderna ville ha en mer färdig trädgård från början och det blev ont om stora växtexemplar. Till de små trädgårdarna skulle en välja lågväxande träd runt 3–5 meter som inte skuggade, dominerade för mycket eller sög ut marken (KRANTZ-JENSEN 1973, s. 38).

Ytterligare en utveckling av handelsträdgårdarna var när storköp som EPA började med växtavdelningar inne i sina butiker där det såldes snittblommor och krukväxter från Tagene Handelsträdgård. Handelsträdgården stod även för personalen då ”man förstår att det behövs en *fackman*” för att hjälpa kunderna. (VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN 25 MARS 1970).

Figur 175. Plantsnabbköp. Faksimil ur *Blommor och trädgård* 1972

5.9.1. Anskaffning av växter

Tidningen *Allt i Hemmets* konsumentupplysning gällde alla trädgårdens material, inklusive växterna. Här fanns artiklar om de bästa valen inom varje växtfamilj (rosor, clematis, pioner och så vidare). Allt från gräsmattefrö och gräsklippare till räfsor och tulpanlökar testades. Såväl inne som uteträdgård avhandlades i ”*Gör så här*” och ”*Nu är det dags för*”-reportage. Var man får växterna ifrån redovisas inte närmare (ALLT I HEMMET 1964–1974).

Riksförbundet Svensk Trädgård listade däremot olika sätt att få tag på perenner:

1. Man köper växterna från det trädgårdsföretag, som specialiserat sig på att producera perenna växter, alltså vissa plantskolor och deras återförsäljare.
2. Man får eller byter sig till plantor av överskott från goda vänner och grannar.
3. Man förökar själv sina perenna växter. Man går inte ut i skogen, på ången eller heden och gräver upp plantor av sådana vilda växter, som även är lämpliga i trädgården. Det är i lag förbjudet. Såvida inte tillåtelse inhämtats av markägaren. Är växten fridlyst hjälper självfallet inte ens det. Den intresserade kunden finner ofta att det kan vara svårt att få tag på just en växt han vill ha, går han till närmsta plantskola i branschen och den är inte rädd att vara bland det 8–10 bäst försedda i landet, har de troligen inte växten. Det är ekonomiskt omöjligt för en mindre plantskola att ta växter, som efterfrågas och enstaka kunder med års mellantid. Att få eller byta till sig plantor av vänners och grannars överskott är ett bra sätt. Nackdelen kan vara att sortimentet tenderar att inskränkas till det, som praktiskt taget inte kan dö. (En i och för sig en nog så bra egenskap). ... Byteshandeln bör kompletteras med inköp från plantskola. (BONDESON & LUNDIN 1970, s. II).

5.9.2. Plantskolor

På flera områden pågår omfattande strukturförändringar och rationaliseringar under miljonprogrammet. Inom trädgårdsodlingen var förändringarna ganska genomgripande och hårdhänta. Samarbetet mellan anläggare och arkitekter ökar och nu blev plantskolorna blomstersnabbköp – en modern självbetjäningssaffär i plantskoleartiklar och blommor. Förutsättningarna för minutförsäljning ökade starkt genom den kraftiga expansionen av villabebyggelse (VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN 8 APRIL 1964).

Viola – Trädgårdsvärlden skrev 1965 om den nya västsvenska plantaffären Trädgårdscentralen Truelsson & Co i Mölnlycke (nuvarande Mölnlycke Garden Center). De hade rationaliserat försäljningen och startat ett slags snabbköp för plantskolealster²³ ”De flesta kunder är inte särskilt hemma i växtkännedom och odling, varför det spara personalens arbetsbörda, om kunden ges tillfälle att ta till sig bruksanvisningen och inte behöver fråga om råd.” Till kundernas förfogande fanns även särskilda plasthandskar, att använda när en skulle plocka bland rosorna. (VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN 12 MAJ 1965).

Nu börjar plantskolorna odla träd, buskar och perenner i behållare av metall, plast eller plastfolie – en odlingsmetod anpassad för självbetjäningssaffär för att kunna förse hela den frostfria perioden (till skillnad mot tidigare när växterna såldes med klump till vår- eller höstleverans) ”plantorna ska vara så bra att de överlever en icke helt fackmässig plantering” (VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN 15 SEPTEMBER 1965, s. 7).

1968 började vissa ”plantshopar” bli mer kundorienterade och sätta de svenska namnen först på växtskyltarna. Det gjordes lättfattliga skrifter med enkel gruppering: rosor, barrväxter, prydnadsbuskar, klängväxter, prydnadsträd, bärbuskar och fruktträd samt häckväxter och det togs fram en katalog med nummersystem för kunderna att använda, med lite information om varje sort samt planteringsråd. De kunde även få med sig stencilerade ”meddelanden” med det kunden ville ha i form av enkel och överskådlig information. (VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN 27 MARS 1968).

Konsumtion av trädgårdsprodukter²⁴ steg, men produktionen minskade – trädgårdsföretagen i utkanterna av städerna exploaterades av den växande bostadsbebyggelsen i tätorterna. Några av de svenska plantskolor som finns kvar idag och som annonserade i *Viola – Trädgårdsvärlden* 1970 är: Billbäcks, Cedergrens i Råå, Essunga, Flyinge och Jelitto (holländsk). (VIOLA – TRÄDGÅRDSVÄRLDEN 1970).

23 Med *plantskolealster* menade tidningen *Viola – Trädgårdsvärlden* alla de olika slags växter som såldes på plantskolorna: träd, buskar, perenner, utplanteringsväxter, köksväxtplantor och frö.

24 Med *trädgårdsprodukter* menade tidningen *Viola – Trädgårdsvärlden* frukt, bär och grönsaker, det vill säga produkter från köksväxtodlingen.

VIOLA-Trädgårdsvärlden onsdagen den 12 maj 1965

Plantskolealster

sveckmannen väljer
svenskodlade plantskolealster
 från
**AB Lindbergs
 Plantskola**
 A KARP
 Telefon växel (040) 46 44 40

Ranviks Nya Plantskolor
 RÖGLE Grundstommar
 Tel. Hålsingborg 690 61 Häck- och
 Skyddsväxter m. m.

**Kristianstads
 PLANTSKOLA**
 KRISTIANSTAD
 Tel. (044) 149 19 - 205 34

För vårleverans:

Frukträd - Bårbuskar
 Rosor - Prydnadsbuskar
 Prydnadsräd - Alléträd
 Häckväxter - Bårväxter
 Klångväxter - Rhododendron
 Anax m. m. finner Ni hos oss.
 Prislista sändes på begäran.

**Sol- och vindhärdade
 PLANTSKOLEALSTER**
 från
Ölands Plantskola
 FÄRJESTADEN
 Telefon (0485) 302 33

För **VÄRPLANTERINGEN**
 i prima kvalitet från egna odlingar

Fruktträd - Rosor
 BÅRBUSKAR
 PRYDNADSBUSKAR och KLÅNGVÄXTER
 ALLE- och PRYDNADSTRÄD
HÄCKVÄXTER
 Amerikansk Hagtrou, Berberis Thunbergii, B. Th.
 atropurpurea, Buxhom, Cotoneaster, Caragana, Cor-
 sus, Osel, Ligustrum, Spiraea arguta, S. van houttei,
 S. humalda, Thuja, Rosa rugosa regeliana m. fl.
 BÅR- och SMULTRONPLANTOR Rügen.

AB Kalmar läns Trädskolor
 L JUNGBYHOLM
 Telefon Kalmar (0480) 390 24 - 301 42

Plantskoleartiklar:
 Stor sortering finnes av

Rosor
Prydnadsväxter
Park- & Alléträd
Bårväxter
 Begär offert.

**AB Bröderna
 OLSSONS
 Plantskola**
 Tel. (0411) 105 38 YSTAD Tel. (0411) 105 58

Tall
 Bergtall
 Brodtall
 Begär
 offert

ROSOR
 Alain, Eric Grootendorst, Je-
 rome Cor, Orange Triumph
 Goldlock m. fl.
 Klängester Paul Scarlet, New
 Dawn,
 Storblommiga, Peace m. fl. sorter
Dan Peterssons Plantskola
 Tel. (0421) 608 38 V. KARP

Perenna växter

Achillea fl. Parker's var. 45.-
 — hooder, blå-vit 50.-
 Aster agrippa Triumph 45.-
 — alpinus, kraftiga ex. 50.-
 Astilbe, Gloria Weiss, vit 50.-
 — Blomst., Betty Cu-
 perus, skär 70.-
 Berberis cordifolia 60.-
 Cerastium verticillata gran-
 diflora 45.-
 Cotula squallida 40.-
 Dianthus baronius 60.-
 Doronicum plantaginifolium 45.-
 — Mad. Mason 60.-
 Geum borstii 40.-
 Helianthus Riverton Gem 45.-
 Hemerocallis Tetis 45.-
 Iris sibirica Perry's Blue 45.-
 Lychnis alba cithroides 50.-
 — papaver 45.-
 Pteris aquilina 80.-
 Polyanthemum corymbosum
 humile 45.-
 Primula auricula, röd 45.-
 Salvia superba Ostfriesland 50.-
 Scabiosa caucasica Ryss-
 burgs Glory 80.-
 Soldago Missoua 45.-
 — virgo-aurea praecox 45.-
 Transcaucasia Hutchinsoni 60.-
 Veronica gentianoides 45.-
 25 st. till 100-priset
 10-25 st. 30 % högre pris

STURE SVENSSONS TRÄDD.
 Gungvala, SVANGSTA
 Telefon (0454) 288 95

Perenna växter

Aster alpinus 50.-
 Doronicum Mad. Mason 60.-
 Nepeta Mussini (steklings-
 plantor) 40.-
 pr 1000 st. 250.-
 — 500 st. 125.-
 — 250 st. 62.50-

Rhododendron
 Storblommiga POLYANTHA
 och KLÅNGROSOR,
 PRYDNADSTRÄD och
 BUSKAR.
 Stort sortiment i hög- och
 lågkvalitade BÅR- och
 extra prima kvalitet.

Särö Trädgård
 SÄRÖ
 Telefon (031) 70 50 53

Buxbomplantor
 omskolade.
**Gustaf Nilssons Hurg
 BARSEBACK**
 Telefon Lund (0412) 750 22

**Hällon- och
 Jordgubbsplantor**
 Asker kr. 25.- pr 100 st.
 Ydun kr. 65.- pr 1000 st.
 Sengana kr. 80.- pr 1000 st.

P. A. SANDBERG
 Trakvita 200, EKERÖ
 Tel. (0756) 308 42, sökr. eft. kl. 18.30

Rosa rubiginosa
 stora buskar, ca 2,000 st.,
 mindre buskar, ca 5,000 st.
 Begär offert.
LUTA TRÄDSKOLOR
 ARLA
 Prima

Peacerosor
 för omgående leverans.
Erik Kristianssons Plantskola
 Tel. (035) 549 21 GETINGE

Violplantor
 Sommarplanterade, Famos, Ulla
 Läck, kraftiga plantor.
HEDLUNDS HANDELSTRG
 Tel. (0472) 306 27 VISLANDA

Amelanchier canadensis

Cotoneaster acutifolia Ribes alpinum
 Crataegus coccinea Syringa reflexa
 Crataegus W. Paul Syringa foetida
 Chamaemelum japonica Caragana arborescens
 Philadelphus virginial Rosa rugosa
 Samtliga i buskform.
 Parthenocistus quiquefolia
 Populus Bachelieri, 150-200 cm.

Kullens Plantskola
 Tel. Hålsingborg (042) 440 50 NYHAMNSLAGE

För VÄRLEVERANS
 FRUKTRÄD, BÅRBUSKAR, HÄCKPLANTOR, ROSOR,
 BLONSTERBUSKAR, RHODODENDRON, KLINGVÄXTER,
 BÅR- och PRYDNADSTRÄD, PERENNA VÄXTER
 Prislista på begäran.

Andressons Plantskola
 Skeddalehed, HALMSTAD, Tel. 440 35

Berberis Thunbergii
 buskar.
 Häckplantor av BERBERIS THUNBERGII 50-80 cm., 10-50 cm.
 LIGUSTRUM ATROVIRENS, 30-80 cm., 30-50 cm.
 THUJA OCCIDENTALIS, 30-40 cm.

POLYANTHAROSOR
 av Joseph Guy, Böhme, Alain, Eric Grootendorst, Masquerad,
 Independence, Fanal, Chatter, Fresham m. fl.

STORBLOMMIGA ROSOR
 av Peace, Queen Elizabeth, Pauline, Rose Gaudier m. fl.
 Alla i kraftig kvalitet.

Tage Löfs Plantskola
 Tel. (0458) 141 88 KALMAR Tel. (045) 141 88

Rhododendron

KLÅNGROSOR
STORBL ROSOR
 Eric Harkness, Peace m. fl. sorter
COTONEASTER ACUTIFOLIA, busk

G. Rosenquists Plantskola
 Västergård, HÅLSINGBORG, Tel. 133 07

Storblommiga ROSOR
 Eric Harkness, i A-kvalitet.
Kullens Plantskola
 Tel. Hålsingborg (042) 440 50 NYHAMNSLAGE

ROSOR
 i sedvanlig, god A-kvalitet.
STORBLOMMIGA: Eric Harkness, Golden Glow, gul, Grey Debut-
 ant, rosa, Hawaii, Jacova, Kordes Perfecta, Lucky Charm, las-
 rosa, Pascal, vit, Peace, Rose Gaudier, Violenta Costa,
 Talieman m. fl.
POLYANTHA: Allgold, gul, Circus, gul och röd, Princess
 Ingrid m. fl.
SLINGEROSOR: Blaze, Golden Showers, New Dawn rouge m. fl.
PARKROSOR och **COMPACTA ROSOR.**
 Även god B-kvalitet finnes.
 Samtliga rosor förvaras i kylhus och är inlagda i terr och plast.

AB Skogsholmens Plantskolor
 Tel. Malmö (040) 94 25 55 - 94 28 25 MALMÖ 50

Duvnä's Plantskola
 erbjuder för värleverans:

VIOLA CORNUTA Lord Nelson Admiration Blue Perfection Blue splendor grandiflora Arkwright Ruby White Perfection Minst 300 st. 40 öre	CHRYSANthemUM MAX. Isberg Shasta Daisy 30 öre
RUSSELHYBRIDER Edelkaben Schlostrau Königsleuchte 60 öre	DELPHINIUM HYBR. Black Night Summer Skies Guinevera Pacific 50 öre

Duvnä's Plantskola
 Telefon Borlänge (0243) 312 27 eller Gagnef-Floda
 (0241) 102 52. Gärna eft. kl. 18. Postadr.: DUVNÄS.

Annonserna fortsätter på nästa sida.

Figur 176. Plantskolealster ur Viola - Trädgårdsvärlden. Faksimil ur 12 maj 1965, sidan 15.

5.10. Trädgårdens övriga material

Trädgårdens golv, väggar och tak kan utöver växtlighet, gräs och grus bestå av trä, sten, betong, plast, asfalt, tyg och så vidare. De populäraste materialen till trädgårdsytor var trä eller sten. Trävirket kom främst i form av tryckimpregnerad trall eller kubb och stenen fanns som natursten eller konststen (KRANTZ-JENSEN 1973, s. 40). Grus var ett material som var lätt och billigt att lägga, men rekommenderades inte på grund av att det var skötselkrävande. Däremot ansågs det som smart att familjerna kunde lägga grus vid det nybyggda huset den första sommaren, medans ekonomin repade sig. Gruset kunde sedan bli ett underlag till den blivande beläggningen (LARSSON & MARTINSSON 1963, ss. 302-310).

I majoriteten av Myresjöhusträdgårdarna (17 av 25) föreslår trädgårdsarkitekten inte några hårda material. I de övriga åtta trädgårdarna föreslås material som är av trä, betong, sten, asfalt och plast. Vanligast är betongplattor som nämns 7 gånger, trätrall (4 gånger), plank (3 gånger) och asfalt (2 gånger). Andra material som föreslås är korrugerade färglösa plastplattor, stenplattor och träkubb (MYRESJÖHUS 1968). Trädgårdens trappor, murar, plank, staket, pergola, klätterstöd, möbler och pynt krävde sina material för att vara funktionella och lättskötta. Det fanns gott om gör-det-själv-beskrivningar till allt en kunde behöva i trädgården som plank, trätrallar och murar (KRANTZ-JENSEN 1973) (ALLT I HEMMET 1964-1974). I *Vackrare trädgård* från 1974 beskrevs det nya materialet knäcksten som gjorde att en kunde bygga murar utan murbruk (FALKENBORG & KARLÉN 1974, s. 95).

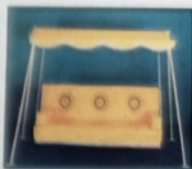
5.10.1. Utemöbler och artefakter

Allt i Hemmet skrev 1967 om den perfekta utemöbeln: "...bekvämlig, snygg, solid men lätt, stadig men hopfällbar, och viktigt: underhållsfri. Helst så motståndskraftig mot rost och röta att den kan glömmas ute över vintern!". I miljonprogrammets enkla och lättskötta anda stod underhållsfriheten högt i kurs och här blev nyheten tryckimpregnerade möbler populär. Möbler med plastöverdragna metallstativ var så nya att tidningen inte hunnit testa hållbarheten ordentligt (ALLT I HEMMET NR 5 1967).

Pynt förekom inte i trädgårdarna i någon större utsträckning på bilder eller i text i de publikationer som gavs ut under miljonprogrammet.

Figur 177. En kombinerad bänk och förvaring byggd av tryckimpregnerat virke. Faksimil ur *Trädgården* 1974

Dags för vårsol!

Dags att planera för trivselhörnan utomhus!
För många härliga vår- och sommark dagar.
Räkna med IKEA även här! Sommarprogrammet
presenteras nu. Färgglatt, praktiskt. Och naturligtvis
till välkänt lågpris. Beställ den nya
IKEA-broschyren. Ni får den gratis
hem i brevlådan.

Till
Möbel-IKEA
Älmhult

Sänd gratis broschyr om IKEAs sommarprogram till
Namn och adress

AHT 1-68

Figur 178. IKEA-annons. Faksimil ur *Allt i Hemmet* nr 3 1968.

5.11. Trädgårdens funktioner

Ingen familj är den andra lik när det gäller önskemål och behov. Därför rekommenderas att familjerna skriver ner en önskelista med vilka funktioner de vill ha i sin trädgård och sedan rangordnar och prioriterar önskemålen efter vad de har råd och möjlighet med. (HALLQVIST 1971, ss. 8–10). Barnen fick ta stor plats och lek och rekreation stod högt i kurs. I de trädgårdsförslag på trädgårdar till kedje- och radhus som visas i till exempel *Allt i hemmet* var det sällan markerat plats för bil då många av kedje- och radhusen i grupphusområdena hade separerat bostäderna från bilarna (ALLT I HEMMET 1964–1974).

Däremot innehåller alla trädgårdsförslagen i *Myresjökatologen* plats för bil, antingen i form av biluppställningsplats eller som garage. Samtliga hus är fristående villor och alla förslagen innehåller en eller flera uteplatser, med eller utan pergola eller loggia. Andra funktioner som ritats in är främst för barnen. De som nämns är: vippgunga, skärmpantering, swimmingpool, förråd, pergola/loggia, sandlåda, garage, biluppställningsplats, uteplats (MYRESJÖHUS 1968). Mot slutet av miljonprogrammet blev det allt populärare att odla grönsaker i trädgårdarna (ALLT I HEMMET 1973–1974).

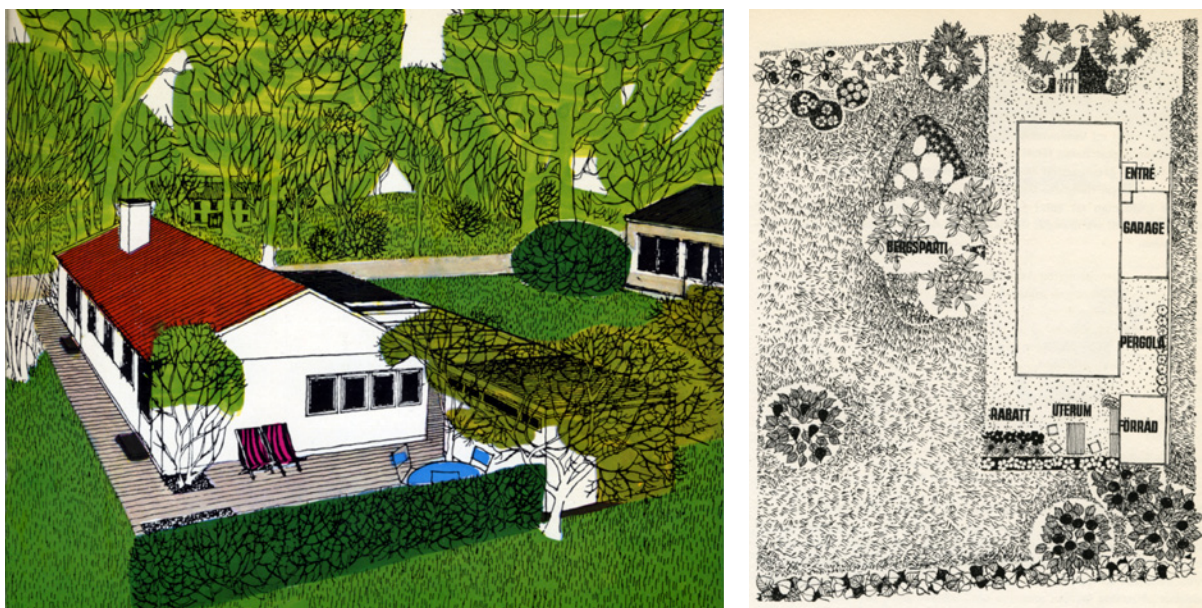
5.12. Trädgårdsexempel

Här följer några olika tidstypiska exempel hämtade ur litteraturen som gavs ut under miljonprogrammet.

5.12.1. Exempel 1

Trädgårdsarkitekten Gunnar Martinsson presenterar ett förslag på trädgårdsritning i *Villan vi drömmer om: en Allt i hemmet-bok om vägen till villan*. I det här fallet fick familjen avslag från stadsarkitekten och tvingades placera huset två meter in på tomten och då ansågs det ”att nu har man mycket riktigt en strimma mark som är praktiskt taget värdelös för ägaren”. Det 125 kvm stora huset placerades på en 867 kvm stor tomt som kostade 12 138 kronor i inköp år 1959 – 146 587 kronor i 2017 års penningvärde (STATISTISKA CENTRALBYRÅN 2017B). Summan för byggkostnaderna blev 75 000 kronor – 905 754 kronor i 2017 års penningvärde (STATISTISKA CENTRALBYRÅN 2017B). Trädgården räknades inte med i denna kostnad, ej heller garage och förråd (ARWIDSON 1963).

I exemplet har trädgårdsarkitekt Gunnar Martinsson planerat trädgården som han kallade ”En underbar trädgård”. Närmast utefter husets långsida läggs ett brädgolv. Samma material i trädgårdens vardagsrum, placerat i vinkeln mellan husets gavel och förrådet. Häck runt uteplatsen för stadga och som insynsskydd samt en häck i tomtgränsen mot en granne. En pergola byggdes bakom garaget, utanför allrummet med en bekväm utematplats. Denna yta är även barnens del av trädgården. De illustrerande fotografierna visar en grusad plan med en smal rabatt utefter planket som består av flox och klättervildvin. Trädgårdsrummet är placerat på den ”strimma mark som är praktiskt taget värdelös för ägaren” (ARWIDSON 1963).

Figur 179. Gunnar Martinssons förslag. Faksimil ur *Villan vi drömmer om: en Allt i hemmet-bok om vägen till villan* 1963.

5.12.2. Exempel 2

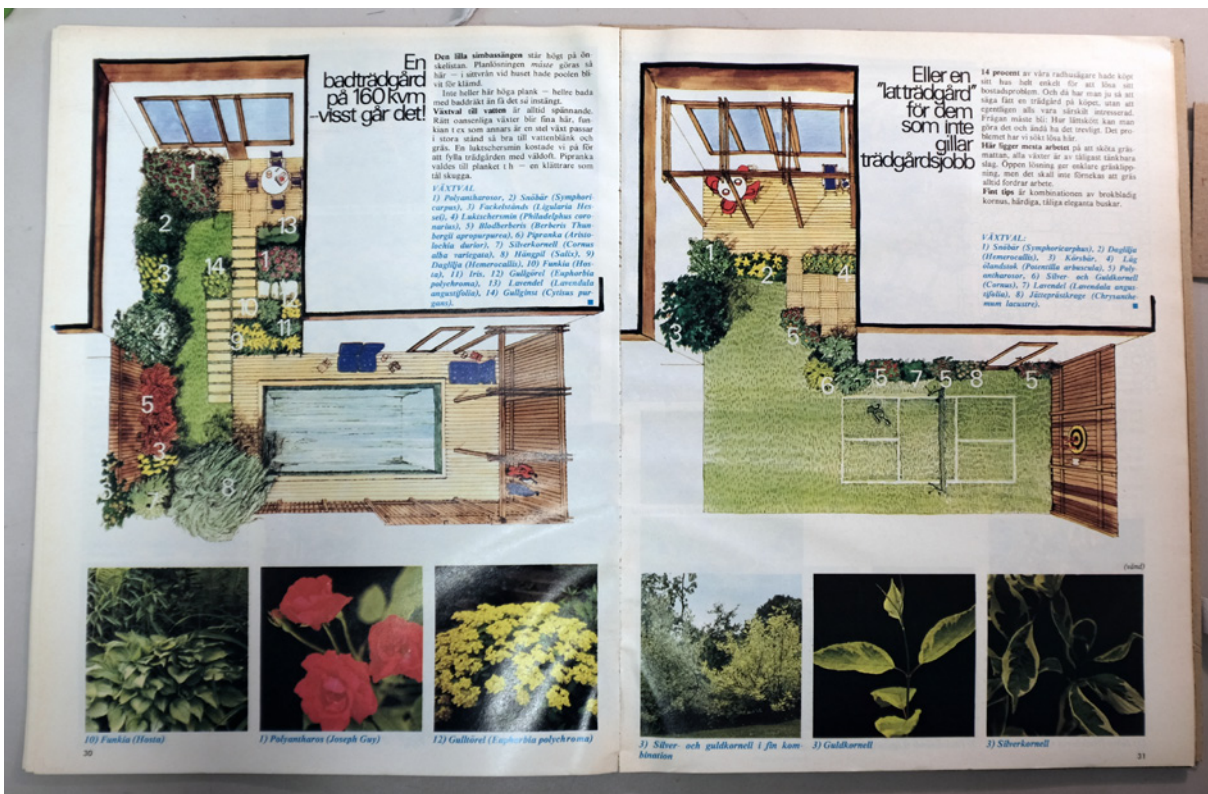
När Gunnar Martinsson kallar sitt förslag för "En underbar trädgård", kallar John Dornling sitt för "Den lättskötta trädgården". Huset, inredningen och trädgården ska alla vara delar av samma sak: bostaden. Likt hans skisser i Myresjöcatalogen präglas trädgården av stora gräsytor, blommor allra närmast uteplatsen och ett fåtal träd och buskar. Men han skriver även att det bland saklighet och funktion kan behövas några stänk romantik, men "*bara romantik i alla vinklar och vrår står väl knappast någon människa ut med*" (ARWIDSON, 1963, s. 98). Utöver husets karaktär gäller det att anpassa trädgården till omgivningarna. Här beskrivs den som ljus, öppen, saklig och elegant. Trädgårdssidan av huset har en glasad fasad som bara "tål" en sparsam lågväxande vegetation. Entrén hälsar välkommen med vintergröna växter som en barriär mellan carport och ytterdörr. Även häcken som sträcker sig utefter gatan är vintergrön tuja *Thuja*.

5.12.3. Exempel 3

Allt i Hemmet visar "nytänkta charmiga, annorlunda förslag" på vad en kan göra med en radhusträdgård. Se även förslaget på barnträdgården, FIGUR 170 (ALLT I HEMMET NR 3 1971).

Figur 180. En blomträdgård. Faksimil ur *Allt i Hemmet* nr 3 1971.

Figur 181. En badträdgård respektive en låträdgård. Faksimil ur *Allt i Hemmet* nr 3 1971.

5.13. Sammanfattning

Trädgårdspublikationerna under miljonprogrammet präglas av en positiv gör-det-själv-anda. Barnfamiljerna stod i centrum och husfabrikanterna såg sig själva som en viktig del i samhällsbyggandet som pågick. Trädgårdsbranschen rationaliserades med nya sätt att sälja växter och massproduktion av ett färre antal sorter, allt för att passa in i 1960-talets ledord: enkelt, flärdfritt och praktiskt.

6. DISKUSSION OCH SLUTSATS

Sett ur ett historiskt perspektiv har alla tidsperioder i trädgårdskonsten präglats av sin tids ideologi och praktiska förutsättningar. I Sverige vid tiden för miljonprogrammet rådde en nybyggaranda med ökad tillväxt och god ekonomi. Kvinnorna lämnade hemmafrurollen och klev ut i arbetslivet och familjerna hade därmed mindre tid att lägga på skötsel av hem och trädgård. Med hjälp av miljonprogrammet skulle trångboddheten lösas och bostadsstandarden höjas på ett effektivt och praktiskt sätt. En av lösningarna var massproduktion av kataloghus, det var byggsatser som skildrade Sveriges vardagsansikte. De många likriktade villamattorna visade det som Erik Stenberg skrev: ”Det kan kännas främmande idag hur homogent samhället planerades att vara” (2016, s. 26).

Det låg i tiden att inte förhäva sig, det skulle se ut som hos grannen, särskilt då i trädgården med sin möjlighet till offentliga blickar – kanske var det därför insynsskydden var så viktiga – det skulle inte gå att se om något skiljde sig från mängden. De kulturella koderna både särskiljer och förenar och 1960-talets ledord var enkelt, flärdfritt och praktiskt (JACOBSSON 1993, ss. 96).

6.1. Trädgårdshistorisk undersökning

Den huvudsakliga frågeställningen i denna studie har varit *Hur har småhusträdgårdar gestaltats i Sverige under miljonprogrammet?*

I alla trädgårdshistoriska undersökningar spelar ovissheten en stor roll. Hur såg de egentligen ut? Hur har de förändrats? Vad finns kvar, vad fanns, vad har glömts bort? Informationen som samlas in kan aldrig vara helt komplett. De material som finns kvar att studera idag är de material som stått emot tidens tand. Ömtåliga, kortlivade växter finns inte kvar, och växter som inte motsvarat trädgårdsägarnas förväntningar genom åren kan ha tagits bort – till exempel träd och buskar en trott skulle bli en viss storlek men som blivit för stora. Förändringen är en del av dagens uppfattning om historiska trädgårdar. En fältstudie är alltid bara en ögonblicksbild av hur situationen var just då.

6.2. Trädgårdsskaparna

Gör-det-självt-trädgårdsskaparna kanske hävdar att de får egna idéer men det troliga är att idéerna kommer från källor runt omkring dem som tidningar, böcker, tv och från personer som grannar, släktingar och personal på handelsträdgårdar. Informant 3 berättade om hur alla på gatan köpte samma sorts rododendron och att ”alla hade forsythia”. Det stämmer väl in på Flincks lista med beskrivningar över *folkliga trädgårdar* (2012). Precis som idag påverkas trädgårdarnas utseende av vilka växter och material som fanns lättillgängliga för konsumenten och marknadens balansgång mellan tillgång och efterfrågan. Specialsortiment av till exempel växter kräver en annan kunskap: en måste både veta om att det finns och var en får tag på det.

Samtidigt som litteraturen från miljonprogramstiden ger tips och råd hur du kan skapa din egen trädgård finns det en konsensus om att det blir bättre om du anlitar en trädgårdsarkitekt, vilket kan bero på att de som skriver texterna själva är trädgårdsarkitekter. På samma sätt som att arkitekterna fick lämna plats för ingenjörerna vid bostädernas utformning fick trädgårdsarkitekterna lämna plats för byggföretagens anläggare eller husägarna själva – amatörerna – vid trädgårdarnas utformning. Det är troligtvis de ursprungliga trädgårdsägarna själva som har formgivit och konstruerat småhusträdgårdarna i studien eller så har de varit grovplanerade av husbyggaren. De nuvarande ägarna som har tagit över efter originalägarna har inte fått ta över

några trädgårdsritningar, vilket de troligen hade fått om de hade funnits (att jämföra med överlämnade ritningar på byggnaden). I de två fältobjekten där det varit samma ägare hela tiden, har de själva skapat trädgårdarna.

Intresset för eller prioriteringen av trädgårdarna hos sina innehavare kan också ha bidragit till gestaltningen. Även om inställningen var att ”hus med markkontakt” var det bästa för barnfamiljerna (ALLT I HEMMET 1964–1974) var trädgården också något husköparna fick på köpet vid husköpet och att den tas hand om den för att en ”ska”, och gräsmattan klipps med samma inställning som att vardagsrummet dammsugs. Betyder det brist på intresse om något bara upprätthålls utan att förändra?

6.3. Trädgårdarnas ideal och verklighet

Genom fält- och litteraturstudierna har jag fått en bild av småhusträdgårdarna. Om idealet är det som visas i litteraturen så kan verkligheten återfinnas hos fältstudieobjekten. De som undersökts är små²⁵ till ytan – mellan 75–318 kvadratmeter – och de gemensamma nämnarna är att det finns en gräsmatta, en uteplats, en omgärdande häck eller plank, perennrabatt, fruktträd och något vintergrönt växtmaterial på framsidan. De gemensamma nämnarna är inte på något vis unika för denna period, det är element som funnits både tidigare och senare i trädgårds-historien. Det är snarare detaljerna kring elementen och hur de har kombinerats som talar för att det är en småhusträdgård från miljonprogrammet. Till exempel:

- Att gräsmattan är en enda sammanhållen yta med raka kanter för att underlätta klippningen samt att den upptar ungefär två tredjedelar av trädgårdsytan.
- Att uteplatsen är rektangulär och golvmaterialet består av betongplattor med dansk sjösten, betongplattor med stenkross eller tryckimpregnerade trall-moduler.
- Perennrabatten – det är oftast bara en – är placerad närmast uteplatsen.
- Fruktträdet är även det oftast bara ett.

Trädgårdskonsulent Gunnar Bergfeldt spådde i tidningen *Viola – Trädgårdsvärlden* 1963 att framtidens trädgård skulle vara enkel, praktisk och funktionsduglig vilket syns i de undersökta trädgårdarnas gemensamma formspråk. Det är bara två av objekten som frångår de raka linjerna på allt från uteplats, rabatter, häckar, gångar och buskage.

De raka linjerna syns också i litteraturen. Här finns en övervägande representation av rätvinkliga trädgårdar. Träd är planterade i raka rader, rektangulära rabatter ligger i anslutning till uteplats eller entré, där en får mest valuta för blomningen. Det gällde att lägga krutet på de ställen som syntes mest när skötselkraven var låga.

Det är lite detaljer och inte många sorter i de förslag som presenteras i husfabrikanternas trädgårdsförslag. Det kan kanske bero på; 1) Arkitekten vill inte/kan inte/har inte fått betalt för att lägga så mycket tid på förslagen. 2) Förslagen är mer generella för att fungera på olika typer av tomter i hela landet. 3) Det är rittekniskt enklast/effektivast att rita på det här sättet, genom att upprepa och återanvända element (gräs, träd, buskage och så vidare).

Flera av trädgårdsarkitekterna tycker (exempelvis Bergfeldt, Dormling, Hermelin och Martinsson) att det bland all saklighet och funktion kan behövas några stänk romantik. Och Arwidson konstaterar att ”bara romantik i alla vinklar och vrår står väl knappast någon människa ut med” (1963, s. 98). Exempel som ges i litteraturen är att låta något av det vilda från den ursprungliga naturen stå kvar, låta en bergsklack sticka upp i en annars välskött gräsmatta, att ha en oregelbunden form på en damm och att plantera buskar för småfåglarnas skull. Vissa av dessa exempel går att se i fältobjekten.

25 I FOR:s rapport om fritidsodling: *Fritidsodlingens omfattning i Sverige* uppges den genomsnittliga tomtytan år 2009 vara 2 200 kvm för en- och tvåbostadshus och 450 kvm för kedje- och radhus. (Björkman 2012).

6.4. Trädgårdarnas funktioner

Trädgårdarnas likformhet till trots, så talades det mycket om att anpassa trädgården efter varje familjs behov. Exempelvis att trädgårdarna var till för barnen, men utöver en gräsmatta att springa på och frukt och bär att smaka på syns inte det i fältobjekten. Det kan bero på att de undersökta objekten låg i grupphusområden med gemensamma lekplatser eller att i de fall där det är samma ägare kvar hade deras barn redan passerat sandlådeåldern när de flyttade in. Det kan också ha varit som litteraturen tipsar om: att de har planerat för att göra om sandlådan till rabatt när barnen blivit större.

Trädgårdarna var också till för rekreation och anpassade efter intresse, alla medlemmarna i familjen skulle få plats för sina behov ”även i villans utedel”. Anpassningarna visade sig i fältstudierna med till exempel en gräsmatta som var tillräckligt stor för att spela badminton på, eller en trädgård vars blommor blommade på sensommaren – efter att familjen kommit tillbaka från vistelsen på sommarstället.

I början av miljonprogramperioden skrivs det inte särskilt mycket om odling. Den ökade tillväxten och den goda ekonomi som svenskarna hade innebar att de inte längre behövde ägna sig åt nyttoodling. I slutet av perioden blev miljörorelsen starkare och det blev populärt att odla sina egna giftfria grönsaker. Till exempel *Allt i Hemmet* börjar med guider över köksväxtodling. Tre av fältstudieobjekten hade kökväxtodling vid tiden för fältstudien och i allafall två av fallen är den tillkommen på senare tid.

6.5. Trädgårdarnas värde

När stora och välkända parker och trädgårdar hotas, finns ett engagerat motstånd. Men när det handlar om grannarnas trädgård är det inte många som högljutt protesterar. Den är inte något som tycks värdefullt eller värd att rädda. Både små och stora – offentliga och privata – trädgårdar och andra gröna miljöer har betydelse för historieskrivningen. Studien visar att miljonprogrammets småhusträdgårdars inte värderas och uppmärksammas inom både forskningen såväl som kulturvården. Anledningarna kan vara många, dels för att det handlar om *trädgård*, ett område som inte behandlas på samma vis som byggnader och artefakter i bebyggelsemiljön, och dels för att det är äldre perioder i historien som prioriteras istället för de halvgamla, ett slags kronologiskt tänkande att en tar hand om det äldsta först. Men som museichefen Linda Svensson uttryckte sig: ”1900-talet passerar oss utan att vi klarar av att ta hand om det” (2017). I fallet med de halvgamla miljonprogramsträdgårdarna kommer de inte bara passera utan även försvinna. En annan villfarelse kan vara devisen ”safety in numbers”, om att de är så många att därmed *alla* inte kommer försvinna. Även om miljonprogrammets småhusträdgårdar är mer vanliga och typiska än unika så innebär trädgårdarnas förgänglighet att de inte kan konserveras utan kräver en upprätthållande skötsel för att bevaras.

6.6. Metod och material

Den hermeneutiska utgångspunkten har fungerat bra för denna studie. Med hjälp av min förförståelse har jag kunnat sätta mig in i både hur det kan vara att ha en småhusträdgård från miljonprogramstiden och hur det kan vara att skapa en. Även om denna utgångspunkt är subjektiv har jag försökt vara objektiv i mina bedömningar av fältstudieobjekten. Dock går det inte att komma ifrån att det finns ett antal synliga och osynliga faktorer som spelar in när en betraktar olika ting och objekt. Exempelvis spelar ljuset in när en uppfattar en kulör och avståndet har betydelse när en ska uppfatta detaljer i ett material.

Svårigheten med litteraturen är dubbel: å ena sidan bristen på vetenskapliga källor och å

andra sidan den stora mängd av tidningar och gör-det-själv-böcker som finns. Styrkan med fältstudierna är att genom att redovisa fältobjekten på flera olika sätt finns det även möjlighet för andra att göra sin egen analys vid en senare tidpunkt. Svagheten hos fältstudierna är att dom bara har genomförts vid ett tillfälle – i en specifik årstid – och att en då missar växtmaterial från andra årstider, i denna studie gäller det främst avsaknaden av vårflor. En fältstudie är bara en ögonblicksbild.

Urvalet kan också vara ett problem, det var svårt att få tag på den typ av trädgårdar som anges i stycke 2.4.1. Att veta vad som var *original* eller inte var svårt för de fyra objekten som hade tagit över trädgårdarna, även om de kunde säga vad som tillkommit efter att de tagit över trädgården. De kunde inte heller säga när under alla de år som passerat mellan skapandet och fram till övertaget de olika materialen tillkommit. Av de sex objekt som undersöktes har jag en personlig relation sen tidigare med två av ägarna, två objekt tillhörde bekantas bekanta och två tillhörde för mig helt okända personer.

Jag hade också kunnat komplettera undersökningen med personer från trädgårdsbranschen som arbetade under miljonprogramtiden, som till exempel trädgårdsarkitekter, anläggare och plantskolister för att få en bild av om det som framkommer i litteraturen från 1964–1974 var ideal eller verklighet.

6.7. Slutsats

Min slutsats är att studien visar hur småhusträdgårdar *kan* ha gestaltats i Sverige under miljonprogrammet, men också att det på grund av trädgårdens förgänglighet är svårt att göra en komplett studie. Styrkan i analysen är summan av delarna, att den tar med både hur de planerades att vara – *idealet* – och hur de blev – *verkligheten* –, om än i ett förändrat skick. Det är grundstrukturerna som framkommer tydligast; ytor, proportioner och relationer mellan växtmaterial och övriga material och inte detaljerna.

Efter detta arbete känner jag mig ännu mer ödmjuk inför hur förgängligt det gröna kulturarvet är, och hur snabbt det går att förändra både genom skötsel, underhåll och förändringar och genom bristen på detsamma.

7. SAMMANFATTNING

Knappt femtio år har passerat sedan miljonprogrammets småhusträdgårdar skapades och det är det här åsidosatta kulturarvet jag vill undersöka, dokumentera och analysera i denna studie. Som kulturvårdare med trädgårdsinriktning ser jag om och om igen exempel på hur trädgårdar och andra gröna miljöer inte behandlas på samma sätt som vårt byggda kulturarv. Att vara förutseende och uppmärksamma något som är på väg att försvinna är viktigt inom kulturvården. Miljonprogrammets småhusträdgårdar befinner sig i ett sorts tidsmässigt och kunskapsmässigt glapp där det inte längre är nytt men ännu inte särskilt gammalt.

Målet med studien är att utveckla kunskap om och förståelse för miljonprogrammets småhusträdgårdars fysiska kvaliteter utifrån ett kulturarvsperspektiv genom att analysera dess tillblivelse och samtid. Genom att undersöka hur de formgavs och konstruerades kan karaktärsdrag och kvaliteter belysas som kan vara såväl unika som typiska. Syftet är att göra en trädgårdshistorisk undersökning av miljonprogrammets småhusträdgårdar som kan komplettera den svenska trädgårdshistorien. Jag vill komplettera trädgårdshistorien och dokumentera trädgårdarna medan de fortfarande är relativt intakta och det fortfarande går att hitta människor som var med och kan berätta.

Huvudfrågeställningen i studien är: *Hur har småhusträdgårdar gestaltats i Sverige under miljonprogrammet?* och som vägledning till huvudfrågan har ett antal subfrågor ställts: *Vem har formgivit och konstruerat trädgårdarna och på vilket sätt? Vilka faktorer och influenser har bidragit till planeringen och skapandet av miljonprogrammets småhusträdgårdar? Vilka stildrag och materialval är framträdande i trädgårdarna?* Studien är avgränsad till att omfatta trädgårdar tillhörande småhus byggda under miljonprogrammet, åren 1965–1974 i Sverige. Studien fokuserar på trädgårdarnas färg, form och rumslighet – och de material som bidrar till färg, form och rumslighet – och ej på markteknik och skötsel.

Studiens teoretiska perspektiv är baserade på tankar om *trädgården som kulturarv* och hur de historiskt oftast har jämförts med byggnader även om trädgård består av levande och döda material kombinerade i en flerdimensionell form, och berör alla våra sinnen liksom scenkonsterna dans, teater och musik. Förgängligheten hos en trädgård innebär att den förändras varje sekund, minut, timme, dag, månad och år. Dels förändras den av externa faktorer som det lokala klimatet, vattenförhållanden, geologi, mark, omgivande vegetation, luft, djurliv och mikroorganismer (DEE 2001) – dels av människans påverkan i form av användning, skötsel och underhåll. Tiden påverkar trädgårdens material och förändrar trädgården under dagen, månaden, årstiderna och året. Trädgårdens levande material kan bara bevaras genom förändring, en skötsel, där även hantverket i skötseln är en bidragande del. Trädgårdar går inte att bevara på något annat sätt eller på någon annan plats, ändras de omgivande faktorerna är trädgården inte den samma (FLINCK 2013). Andra teoretiska utgångspunkter är *trädgården som konst- och kulturuttryck, folkliga trädgårdar*, Laurajane Smiths *Authorized Heritage Discourse* (2006) och Orvar Löfgrens tankar om det *halvgamla* – det som befinner sig i glappet mellan nutid och historia (LÖFGREN 1997).

Utgångspunkten för studiens metod kommer från hermeneutiken, vilket innebär ett närmande av ämnet på ett subjektivt sätt utifrån forskarens egen förförståelse (PATEL & DAVIDSON 2001, ss. 28–30) och undersöker ämnet med en mixad metod. Kvantitativa och kvalitativa data om miljonprogrammets småhusträdgårdars olika aspekter har samlats in och studien är uppdelad i två delar: en teoretisk del med arkiv- och litteraturstudier och en empirisk del med fältstudier och kvalitativa semistrukturerade intervjuer och är utförd i en tredelad icke-linjär process.

Analysmetoderna som använts har varit en kvantitativ innehållsanalys och en kvalitativ textanalys, inspirerade av så som de beskrivs i Peter Esaiasson *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad* (2002). Resultatet av analysmetoderna har sedan ordnats logiskt med utgångspunkt i följande kategorier: *bostadsituationen, grupp- och typhusområden, anläggningsprocessen, trädgårdskonst (samtida ideal och trender), trädgårdens formelement och rumslighet, trädgårdens material (både växter och övriga material), trädgårdens användning och funktioner samt trädgårdens värde och betydelse.*

Källmaterialet som studerats består dels av egen skapad empiri med hjälp av fältstudier av sex objekt, dels av litteratur från miljonprogramstiden; gör-det-själv-böcker, tidningar, broschyrer och kataloger. Syftet med fältstudierna är att beskriva småhusträdgårdarnas innehåll, utseende och funktion vid en viss tidpunkt. Trädgårdarna i fältstudierna skall vara så lika ursprungsträdgården som möjligt, det vill säga ha haft en upprätthållande skötsel under åren som gått och inte genomgått några större förändringar men när nästan femtio år passerat är det klart att de undersökta trädgårdarna har förändrats. De är inte längre i *originalskick*, och fältstudien har därför fler angreppsvinklar än att bara studera själva trädgården. De delar som undersöks i fältstudien är både själva trädgårdsytan och dess material men även privata och offentliga arkiv och litteratur som berör objekten i kombination med ett samtal med trädgårdsinnehavaren.

Resultatet av efterforskningarna finns i KAPITEL 3–5, där KAPITEL 3 beskriver bakgrunden och kontexten i samhället vid tiden, från vetenskapligt material framställt under senare tid. De ämnen som redovisas i KAPITEL 3 är *rekordåren och miljonprogrammet, byggnad och bostad, trädgårdens estetik, stil och estetik i stort, trädgårdskonst vid tiden, funktionalismen tolkad i folkliga trädgårdar och flerbostadsområdenas utemiljö*. Fältstudierna presenteras i KAPITEL 4. Sex olika trädgårdar i Göteborg har undersökts och varje fältobjekts resultat presenteras på samma sätt. En sammanfattning av trädgårdspublikationer under miljonprogrammet presenteras i KAPITEL 5. Detta kapitel bygger på olika former av arkivmaterial, litteratur, tidskriftsartiklar, broschyrer och handböcker som publicerades strax före och under 1965–1974. Här undersöks vad trädgårdsinnehavarna hade för inspirationskällor och information att tillgå när de egna småhusträdgårdarna skapades. Materialet har även använts som referens vid jämförelser med fältstudieobjekten samt med vissa senare källor. Områden som avhandlas här är; *synen på omvärld, bostads- och småhussituationen, huset, trädgårdens betydelse för husfabrikanterna, trädgårdens betydelse för husägarna, trädgårdsbranchen, trädgårdsarkitekten, processen från tomt till trädgård, färg, form och rumslighet, växtmaterial, övriga material och trädgårdens funktioner*. Kapitlet avslutas med några exempel på trädgårdar från miljonprogramstiden ur litteraturen.

Sett ur ett historiskt perspektiv har all tidsperioder i trädgårdskonsten präglats av sin tids ideologi och praktiska förutsättningar. I Sverige vid tiden för miljonprogrammet rädde en nybyggaranda med ökad tillväxt och god ekonomi. Kvinnorna lämnade hemmafrurollen och klev ut i arbetslivet och familjerna hade därmed mindre tid att lägga på skötsel av hem och trädgård. Med hjälp av miljonprogrammet skulle trångboddheten lösas och bostadsstandarden höjas på ett effektivt och praktiskt sätt. En av lösningarna var massproduktion av kataloghus. Det låg i tiden att en inte ville förhäva sig, det skulle se ut som hos grannen, särskilt då i trädgården med sin möjlighet till offentliga blickar. De kulturella koderna både särskiljer och förenar och 1960-talets ledord var enkelt, flärdfritt och praktiskt (JACOBSSON 1993, ss. 96).

I alla trädgårdshistoriska undersökningar spelar ovissheten en stor roll. Informationen som samlas in kan aldrig vara helt komplett. De material som finns kvar att studera idag är de material som stått emot tidens tand. Förändringen är en del av dagens uppfattning om historiska trädgårdar. En fältstudie är alltid bara en ögonblicksbild av hur situationen var just då. Trädgårdsskaparna som innehar fältstudieobjekten kanske hävdar att de får egna idéer men det

troliga är att idéerna kommer från källor runt omkring dem som tidningar, böcker, tv och från personer som grannar, släktingar och personal på handelsträdgårdar. Det stämmer väl in på teorin om *folkliga trädgårdar*. Precis som idag påverkas trädgårdarnas utseende av vilka växter och material som fanns lättillgängliga för konsumenten och marknadens balansgång mellan tillgång och efterfrågan. På samma sätt som att arkitekterna fick lämna plats för ingenjörerna vid bostädernas utformning fick trädgårdsarkitekterna lämna plats för byggföretagens anläggare eller husägarna själva – amatörerna – vid trädgårdarnas utformning.

Om tidsperiodens trädgårdsideal är det som visas i litteraturen så kan verkligheten återfinnas hos fältobjekten. De gemensamma nämnarna är att det finns en gräsmatta, en uteplats, en omgärdande häck eller plank, perennrabatt, fruktträd och något vintergrönt växtmaterial på framsidan. De gemensamma nämnarna är inte på något vis unika för denna period, det är element som funnits både tidigare och senare i trädgårdshistorien och kan kort sammanfattas med *räta vinklar och ett stänk av romantik*.

Avslutningsvis visar studien hur småhusträdgårdar *kan* ha gestaltats i Sverige under miljonprogrammet, men också att det på grund av trädgårdens förgänglighet är svårt att göra en komplett studie. Styrkan i analysen är summan av delarna, att den tar med både hur de planerades att vara – *idealet* – och hur de blev – *verkligheten* –, om än i ett förändrat skick.

FIGURFÖRTECKNING

- Omslag: Foto: Johni Augustsson
- Figur 1: Foto: Johni Augustsson
- Figur 2: Skärmbild Instagram
- Figur 3: Foto: Lars Mongs, Arkitektur- och designcentrum
- Figur 4: Illustration: Malin Augustsson
- Figur 5: Foto: Malin Augustsson
- Figur 6: Faksimil av säljmaterial för området Hästeviksängen (okänt årtal) från ägarens eget arkiv
- Figur 7: Foto: Malin Augustsson
- Figur 8: Illustration: Malin Augustsson
- Figur 9–22: Foto: Malin Augustsson
- Figur 23: Illustration: Malin Augustsson
- Figur 24–30: Foto: Malin Augustsson
- Figur 31: Eniro, <https://kartor.eniro.se/?c=57.645909,11.887389&z=17&l=aerial>
- Figur 32: Faksimil ur Allt i Hemmet nr 1, 1965
- Figur 33: Illustration: Malin Augustsson
- Figur 34: Illustration: Malin Augustsson
- Figur 35: Foto: Malin Augustsson
- Figur 36–49: Foto: Malin Augustsson
- Figur 50: Illustration: Malin Augustsson
- Figur 51–58: Foto: Malin Augustsson
- Figur 59–60: Ur ägarens privata arkiv
- Figur 61–62: Illustration: Malin Augustsson
- Figur 63–84: Foto: Malin Augustsson
- Figur 85: Illustration: Malin Augustsson
- Figur 86–93: Foto: Malin Augustsson
- Figur 94: Google map streetview, se källförteckning
- Figur 95–96: Illustration: Malin Augustsson
- Figur 97–108: Foto: Malin Augustsson
- Figur 109: Illustration: Malin Augustsson
- Figur 110–116: Foto: Malin Augustsson
- Figur 117: Björnekulla samfällighet
- Figur 118–119: Illustration: Malin Augustsson

- Figur 120–130: Foto: Malin Augustsson
- Figur 131: Illustration: Malin Augustsson
- Figur 132–139: Foto: Malin Augustsson
- Figur 140: Stadsbyggnadskontoret Göteborgs stad
- Figur 141–142: Illustration: Malin Augustsson
- Figur 143–157: Foto: Malin Augustsson
- Figur 158: Illustration: Malin Augustsson
- Figur 159–162: Foto: Malin Augustsson
- Figur 163: Foto: Malin Augustsson
- Figur 164: Foto: Malin Augustsson
- Figur 165: Faksimil ur *Allt i Hemmet* nr 5 1964
- Figur 166: Faksimil ur *Allt i Hemmet* nr 5 1969
- Figur 167: Faksimil ur *Viola – Trädgårdsvärlden* 13 mars 1963
- Figur 168: Faksimil ur *Allt i Hemmet* nr 4 1974
- Figur 169: Faksimil ur *Trädgårdar – Uterum* av Forsell & Dormling 1970
- Figur 170: Faksimil ur *Blommor och trädgård* från 1972
- Figur 171: Faksimil ur *Vi och vår trädgård* 1969
- Figur 172: Faksimil ur *Trädgården* 1974
- Figur 173: Faksimil ur *Att äga och bo : villainformation från Myresjöhus*
- Figur 174: Faksimil ur *Allt i Hemmet* nr 3 1971
- Figur 175: Faksimil ur *Blommor och trädgård* 1972
- Figur 176: Faksimil ur *Viola – Trädgårdsvärlden* 12 maj 1965, sidan 15
- Figur 177: Faksimil ur *Trädgården* 1974
- Figur 178: Faksimil ur *Allt i Hemmet* nr 3 1968
- Figur 179: Faksimil ur *Villan vi drömmer om: en Allt i hemmet-bok om vägen till villan* 1963
- Figur 180: Faksimil ur *Allt i Hemmet* nr 3 1971
- Figur 181: Faksimil ur *Allt i Hemmet* nr 3 1971

KÄLLFÖRTECKNING

Arkiv

Göteborg

Stadsbyggnadskontorets arkiv, Göteborgs stad

Gråskärsgatan 56

Stadsplan, FIR-rapport, bygglov, ritningar [Hämtat 2016-07-13]

Göteborg

Stadsbyggnadskontorets arkiv, Göteborgs stad

Korsåsgatan 87

Stadsplan, FIR-rapport, bygglov, ritningar [Hämtat 2016-10-24]

Göteborg

Stadsbyggnadskontorets arkiv, Göteborgs stad

Livbåtsgatan 5

Stadsplan, FIR-rapport, bygglov, ritningar [Hämtat 2016-09-20]

Göteborg

Stadsbyggnadskontorets arkiv, Göteborgs stad

Lövviksvägen 20

FIR-rapport, bygglov, ritningar [Hämtat 2016-10-24]

Göteborg

Stadsbyggnadskontorets arkiv, Göteborgs stad

Mungårdsgatan 22

Stadsplan, FIR-rapport, bygglov, ritningar [Hämtat 2016-08-23]

Göteborg

Stadsbyggnadskontorets arkiv, Göteborgs stad

Riggatan 8

Stadsplan, FIR-rapport, bygglov, ritningar [Hämtat 2016-09-20]

Muntliga källor

Informant 1: Författarens mamma (2016). Samtal 2016-05-01.

Informant 2: Ägare Livbåtsgatan 5 (2016). Samtal 2016-09-18.

Informant 3: Ägare Gråskärsgatan 56 (2016). Samtal 2016-07-14.

Informant 4: Ägare Lövviksvägen 20 (2016). Samtal 2016-10-28.

Informant 5: Ägare Riggatan 8 (2016). Samtal 2016-09-20.

Informant 6: Ägare Mungårdsgatan 22 (2016). Samtal 2016-08-24.

Informant 7: Ägare Korsåsgatan 87 (2016). Samtal 2016-10-25.

Svensson, Linda (2017). Museichef Vadsbo museum. Seminarium 2017-03-30.

Elektroniska källor

Allt i Hemmet (2017) *Historia* <http://alltihemmet.se/historia/> [Hämtad 2017-02-20]

ARKDES (2016) *Arkitektregistret/Lennart Kvarnström*. <http://130.242.34.243/webarkdok/detalj.asp?id=2194> [Hämtad 2016-10-30]

Björnekulla samfällighet (2017) *Historia*. <https://www.bjornekulla.info/?rID=1081&page=historia> [Hämtad 2017-05-25]

Google maps streetview (2009). *Bildinsamling augusti 2009* https://www.google.se/maps/place/Riggatan+8,+426+53+Västra+Frölunda/@57.6628593,11.8869465,3a,75y,279h,90t/data=!3m7!1e1!3m5!1s1bCcxtquGAip7d0hQbcKtw!2e0!6s%2F%2Fgeo2.ggpht.com%2Fcbk%3Fpanoid%3D1bCcxtquGAip7d0hQbcKtw%26output%3Dthumbnail%26cb_client%3Dsearch.TACTILE.gps%26thumb%3D2%26w%3D86%26h%3D86%26yaw%3D279.5588%26pitch%3D0%26thumbfov%3D100!7i13312!8i6656!4m5!3m4!1s0x464f8d304efa0dab:0xc2c820be3888338a!8m2!3d57.6628518!4d11.8868523?hl=sv [Hämtad 2017-06-22]

Google maps streetview (2010). *Bildinsamling augusti 2010* <https://www.google.se/maps/place/Livbåtgatan+5,+426+71+Västra+Frölunda/@57.6791099,11.8738994,17z/data=!4m3!1m7!3m6!1s0x464f8cdfdd0078ab:0x513a38b1c0e7f2f9!2sLivbåtgatan+5,+426+71+Västra+Frölunda!3b1!8m2!3d57.679164!4d11.8737252!3m4!1s0x464f8cdfdd0078ab:0x513a38b1c0e7f2f9!8m2!3d57.679164!4d11.8737252> [Hämtad 2017-06-22]

Göteborgs stadsmuseum (2015). *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse : Moderna Göteborg*. [http://www4.goteborg.se/prod/intraservice/namndhandlingar/samrumportal.nsf/9C769E68F0009692C1257EE50040C845/\\$File/loFN_20151026_8_2.pdf?OpenElement](http://www4.goteborg.se/prod/intraservice/namndhandlingar/samrumportal.nsf/9C769E68F0009692C1257EE50040C845/$File/loFN_20151026_8_2.pdf?OpenElement) [Hämtad 2017-06-25]

Hemnet Service HNS AB (2016) *Hemnet.se*. <http://www.hemnet.se/> [Hämtad (april–september 2016)]

Instagram (2016A) *malinowich 2016-09-16* <https://www.instagram.com/malinowich/> [Hämtad 2017-08-20]

Instagram (2016B) *vaxtverket 2016-09-16* <https://www.instagram.com/vaxtverket/> [Hämtad 2017-08-20]

International Council on Monuments and Sites ICOMOS (2016) *Florensdeklarationen – Internationell deklaration för bevarande och restaurering av historiska trädgårdsanläggningar, parker och landskap*. (1982) www.icomos.se/wp-content/uploads/2013/05/Florensdeklarationen_1982.pdf [Hämtad 2016-01-06]

Nationalencyklopedin (2017A) *Konst*. <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/konst> [Hämtad 2017-09-14]

Nationalencyklopedin (2017B) *Trädgårdskonst*. <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/tradgardskonst> [Hämtad 2017-07-31]

Nationalencyklopedin (2017C) *AMA*. <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/ama> [Hämtad 2017-08-12]

Nationalencyklopedin (2017D) *Scandinavium* <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/scandinavium> [Hämtad 2017-08-16]

Riksantikvarieämbetet (2017A) *Bebyggelseregistret*. <http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/anlaggning/visaRelationer.raa?anlaggningId=21320000040144&page=relationer> [Hämtad 2017-05-25]

Riksantikvarieämbetet (2017B) *Bebyggelseregistret*. <http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/byggnad/visaRelationer.raa?byggnadId=21400000249599&page=relationer> [Hämtad 2017-05-25]

Riksantikvarieämbetet (2017C) *Bebyggelseregistret*. <http://kulturarvsdata.se/raa/bbr/html/21310000000210> [Hämtad 2017-06-22]

Riksantikvarieämbetet (2017D) *Bebyggelseregistret*. <http://kulturarvsdata.se/raa/bbr/html/21400000234749> [Hämtad 2017-06-22]

Riksantikvarieämbetet (2017E) *Bebyggelseregistret*. <http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/anlaggning/visaRelationer.raa?anlaggningId=21320000040136&page=relationer> [Hämtad 2017-08-12]

Småhusträdgårdar 1965–1974 (2016) *Hem*. <https://smahustradgardar19651974.wordpress.com> [Hämtad 2016-11-12]

Statistiska centralbyrån (2017A). *Statistikdatabasen >> Boende, byggande och bebyggelse >> Bostadsbestånd >> Antal lägenheter efter region, hustyp och byggnadsperiod. År 2013 - 2016*. Statistiska centralbyrån. Stockholm, 2017 http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__BO__BO0104/BO0104T02/?rxid=ec977907-627d-4fec-bd7c-0455432bdc08 [Hämtad 2017-07-27]

Statistiska centralbyrån (2017B) *Prisomräknaren*. <http://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/prisomraknaren/> [Hämtad 2017-02-10]

Sveriges Riksdag (1988-2000). *Kulturmiljölag (1988:950)* http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kulturmiljolag-1988950_sfs-1988-950 [Hämtad 2017-07-27]

Sveriges Riksdag (1988-2000). *Plan- och bygglag (2010:900)* https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/plan--och-bygglag-2010900_sfs-2010-900 [Hämtad 2017-07-27]

Vem är det : Svensk biografisk handbok 1977 (2017) *1139*. <http://runeberg.org/vemardet/1977/1159.html> [Hämtad 2017-08-13]

Vem är Vem? / Götaland utom Skåne, Halland, Blekinge 1965 / (2017) *507*. <http://runeberg.org/vemarvem/gota65/0531.html> [Hämtad 2017-08-16]

Tryckta källor

Ahrland, Åsa (1990). *Prydnadslignoser under 1900-talet: en sortimentsanalys av fem svenska plantskolor*. Examensarbete

Ahrland, Åsa (2006). *Den osynliga handen: trädgårdsmästaren i 1700-talets Sverige*. [Ny, rev. utg.] Stockholm: Carlsson

Allt i hemmet: hus, hem, trädgård, mat, fritid (1956-1983). Stockholm: Allt i hemmet

Andersson, Henrik O (1980) *Förord*. I Arkitekturmuseet (1980). *Funktionalismens genombrott och kris: svenskt bostadsbyggande 1930-80* : [utställning utförd av Arkitekturmuseet ...]. Stockholm: Arkitekturmuseet.

Andersson, Thorbjörn & Edlund, Richard (2004). *Kataloghuset: det egna hemmet i byggsats*. Stockholm: Byggförl. i samarbete med Jönköpings läns museum, Kalmar läns museum och Smålands museum

- Andersson, Thorbjörn, Jonstoj, Tove & Lundquist, Kjell (red.) (2000). *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*. Stockholm: Byggförl.
- Arwidson, Bertil (1963). *Villan vi drömmer om: en Allt i hemmet-bok om vägen till villan*. Stockholm: Bonnier
- Augustsson, Malin (2015). *Svensk trädgård utanför Sveriges gränser. Rums-, färg- och formanlys av två gröna miljöer*. Kandidatuppsats
- Bergström, Anni (2011). *1900-talet runt husknuten: vår moderna historia : tidsbilder 1930-2010*. Uddevalla: Bohusläns museum
- Björk, Cecilia & Reppen, Laila (2000). *Så byggdes staden: [stadsbyggnad, arkitektur, husbyggnad]*. Stockholm: Svensk byggtjänst
- Björkman, Lise-Lotte (2012). *Fritidsodlingens omfattning i Sverige*. Alnarp: Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, Sveriges lantbruksuniversitet
- Blennow, Anna-Maria (2002). *Europas trädgårdar: från antiken till nutiden*. [Ny utg.] Lund: Signum
- Bondeson, Knut Sjunne & Lundin, Yngve (1970). *Perenna växter i text och bilder*. Stockholm: Utg.
- Caldenby, Claes (1998) *De stora programmens tid. 1960-75* i Andersson, Thorbjörn & Caldenby, Claes (red.) (1998). *Att bygga ett land: 1900-talets svenska arkitektur*. Stockholm: Byggnadsrådet, ss.142-169
- de Crescenzi, Pietro (1495). *Il libro della agricultura*. Venedig.
- Dee, Catherine (2001). *Form and fabric in landscape architecture: a visual introduction*. London: Spon
- Dunér, Sten & Dunér, Katarina (2001). *Den gyllene trädgården: trädgårdskonstens idé- och kulturhistoria från Adam till örtagård*. Stockholm: Prisma
- Edman Hellberg, Lisa (2016). *Den svenska grupphusträdgården under 1970-talet : faktorer och idéer som varit centrala för dess utformning och användning*. First cycle, G2E. Alnarp: SLU, Department of Landscape Architecture, Planning and Management (from 130101)
- Eklund, Petter (2004). "Man ville inte förhäva sig" Några av arkitekterna bakom kataloghusen. I Andersson, Thorbjörn & Edlund, Richard (2004). *Kataloghuset: det egna hemmet i byggsats*. Stockholm: Byggförl. i samarbete med Jönköpings läns museum, Kalmar läns museum och Smålands museum
- Ekstrand, Lena (2016) *Ett litet hus med stort värde*. I *Göteborgs-Posten* 2016-07-13 <http://www.gp.se/livsstil/ett-litet-hus-med-stort-varde-1.3472717>
- Engelbrektson, Sören (1969). *Vi och vår trädgård*. Stockholm: Åhlén & Åkerlund
- Esaiasson, Peter (2002). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 1. uppl. Stockholm: Norstedts juridik
- Falkenberg, Marie Louise & Karlén, Bertil (red.) (1974). *Vackrare trädgård*. Västerås: Hem o fritid
- Flinck, Maria (1994). *Tusen år i trädgården: från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Stockholm: Tiden
- Flinck, Maria (2012). *Att definiera en mångskiftande majoritet : Om försök att avgränsa begreppet folkliga trädgårdar* i *Bulletin för trädgårdshistorisk forskning* nr 25, 2012, ss. 22-24

- Flinck, Maria (2013). *Historiska trädgårdar: att bevara ett föränderligt kulturarv*. Stockholm: Carlsson i samarbete med Riksantikvarieämbetet
- Frykholm, Lars (red.) (1965). *Sveriges riksdag: historisk och statsvetenskaplig framställning. Bd 18, Register*. Stockholm: Sveriges Riksdag
- Gunnarsson, Allan, Saltzman, Katarina & Sjöholm, Carina (2017). *Ett eget utombus. Perspektiv på livet i villaträdgården*. Göteborg/Stockholm: Makadam (under utgivning)
- Génetay, Cissela & Lindberg, Ulf (2014). *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval : grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Hall, Thomas (red.) (1999). *Rekordåren: en epok i svenskt bostadsbyggande*. 1. uppl. Karlskrona: Boverket
- Hallqvist, Jens (1971). *Var din egen trädgårdsarkitekt: praktiska förslag och nya idéer till vacker funktionell och lättskött trädgård*. Stockholm: Bonnier
- Hansson, Einar (red.) (2007). *Upptäck Västra Frölunda!*. Göteborg: Göteborgs stadsmuseum
- Hansson, Marie (2005). *Trädgårdskonsten* ss. 526–558 i Brunius, Jan (2005). *Signums svenska konsthistoria. [Bd 13], Konsten 1950–1975*. Lund: Signum
- Hunt, John Dixon & Wolschke-Bulmahn (1993) *Introduction: Discovering the Vernacular Garden* ss. 1–10 i Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture (1993). *The vernacular garden*. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection
- Hunt, John Dixon (2000). *Greater perfections : the practice of garden theory*, London: Thames & Hudson
- Jacobson, Maja (1993). *Att klä sig – smak, stil och symbolik* ss. 95–122 i Ehn, Billy & Arvidsson, Alf (red.) (1993). *Kultur och erfarenhet: aktuella teman i svensk etnologi*. Stockholm: Carlsson
- Johansson, Bengt O H (1980) *Det stora bostadsbyggandet: succé och baksmälla* i Arkitekturmuseet (1980). *Funktionalismens genombrott och kris: svenskt bostadsbyggande 1930-80 : [utställning utförd av Arkitekturmuseet ...]*. Stockholm: Arkitekturmuseet.
- Jonsson, Leif (1985). *Från egnahem till villa: enfamiljshuset i Sverige 1950-1980 = [From owner-occupied house to detached house] : [the single-family house in Sweden 1950-1980]*. Diss. Uppsala : Univ.
- Karlén, Bertil (red.) (1972). *Blommor och trädgård*. Västerås: Hem o fritid
- Key, Ellen (1899). *Skönhet för alla: fyra uppsatser*. Stockholm: Bonnier
- Krantz-Jensen, Hildur (red.) (1973). *Trädgården: trädgård - lustgård*. Västerås: Specialpublikationer/Ica-förl.
- Larsson, Carl (1899). *Ett hem: 24 målningar*. Stockholm: Bonnier
- Larsson, Lena & Martinsson, Gunnar (1963). *Mitt hem och min trädgård*. Stockholm: Tidens förl.
- Lindqvist, Suzanne (2010). *En 70-talsträdgård idag – att gestalta en trädgård för museibesökare*. (Bachelor Essey). Höskolan i Gävle
- Londos, Eva (1996). *Vackert och vedervärdigt i villaträdgården*. I Valeri, Renée, Berglin, Elisabeth & Nordström, Ingrid (red.) (1996). *Tycke och smak: sju etnologer om estetik*. Stockholm: Carlsson

- Lundberg, Emma & Lundberg, Erik (1941). *Svensk trädgård: dess förutsättningar i tradition och natur*. Stockholm: Nordisk Rotogravyr
- Löfgren, Orvar (1997). *Kulturarvets renässans* ss. 3-14 i *RIG Kulturhistorisk tidskrift* nr 1-2, 1997
- Lönnroth, Gudrun (red.) (1999-). *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg: ett program för bevarande*. Göteborg: Stadsbyggnadskontoret
- Matell, Hans & Blomé, Börje (red.) (1990). *Venedigdokumentet 1964: om bevarandearbete*. Stockholm: Svenska Nationalkommittén av ICOMOS, Riksantikvarieämbetet
- Nolin, Catharina (1999). *Till stadsbornas nytta och förlustande: den offentliga parken i Sverige under 1800-talet*. Diss. Stockholm : Univ.
- Nolin, Catharina (2008). *Den trädgårdshistoriska forskningens metodologi: utmaningar och möjligheter*. Konsthistorisk tidskrift. 2008(77):4, s. [136]-145
- Olausson, Inger (2014). *En blomstrande marknad: handelsträdgårdar i Sverige 1900-1950 med fyra fallstudier i Stockholms län*. Diss. Uppsala : Sveriges lantbruksuniversitet, 2014
- Patel, Runa & Davidson, Bo (2011). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. 4., [uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Paulsson, Gregor (1919). *Vackrare vardagsvara*. Stockholm: Svenska slöjdfören.
- Reppen, Laila & Vidén, Sonja (2006). *Att underhålla bostadsdrömmen: kvaliteter och möjligheter i flerbostadshus från åren 1961-1975*. Stockholm: Formas
- Robertsson, Stig (2012). *Fem pelare: en vägledning för god byggnadsvård*. [Ny utg.] Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Rudberg, Eva (1980) *1940-1960. Bostadspolitik med förändrade förutsättningar*. I Arkitekturmuseet (1980). *Funktionalismens genombrott och kris: svenskt bostadsbyggande 1930-80 : [utställning utförd av Arkitekturmuseet ...]*. Stockholm: Arkitekturmuseet.
- Smith, Laurajane (2006). *Uses of Heritage*. New York: Routledge
- Statistisk årsbok för Sverige 1978*, (1978), *Statistisk årsbok för Sverige 1985*, (1985), *Statistisk årsbok för Sverige 1992* (1992) Statistiska centralbyrån. Stockholm
- Stenberg, Erik (2016) *Återvinn miljonprogrammet – individuella lösningar för alla*. I Olsson, Krister, Nilsson, Daniel & Haas, Tigran (red.) (2016). *Urbanismer: dagens stadsbyggande i retorik och praktik*. Lund: Nordic Academic Press
- Söndagstidningen 1972-08-27 utklipp Björnekulla
- Tranströmer, Tomas (1958). *Hemligheter på vägen*. Stockholm: Bonnier
- Turner, Tom (2005). *Garden history: philosophy and design 2000 BC-2000 AD*. 1st ed. London: Spon Press
- Viola: annonsblad för trädgården*. (1895-). Stockholm: Viola
- Wilke, Åsa (2006). *Villaträdgårdens historia: Ett 150-årigt perspektiv*. Stockholm: Prisma
- Zimmer, Angelynn Bryant (1996) "The new vernacular garden: An examination of self-expression in the residential landscape". The University of Texas at Arlington, ProQuest Dissertations Publishing

Övrigt

Göteborgs Sparbank (okänt årtal). *Hästeviks-ängen i Göteborgs stad*. Försäljningsmaterial.

Lövviksvägens Villaförening (2004). *Bevaringsplan Lövviksvägens grupphusområde*. Opublicerad.

Myresjöhus (1968). *Att äga och bo : villainformation från Myresjöhus.*, Kalmar.

BILAGOR

Bilaga 1: Efterlysningsark

Bilaga 2: Intervjufrågor

Bilaga 1: Efterlysningsark

Exempel på trädgård från 1972.

Dokumentation ur privat fotoalbum.

Efterlysning!

Har ni en trädgård i "originalutseende" från tiden 1965–1974?

Jag heter Malin Augustsson och är trädgårdsmästare och -designer som studerar på Masterprogrammet i kulturvård vid Göteborgs universitet.

I min uppsats har jag valt att fördjupa mig i hur våra vanliga svenska trädgårdar ser ut. Närmare bestämt de trädgårdar som tillhör de 337 347 småhus som byggdes i Sverige under åren 1965–1974 (Källa: Statistisk årsbok 1975). Trots att det gått femtio år sen dess finns det inte mycket forskning gjord angående dessa trädgårdar.

Vill ni vara med? Får jag komma och göra en fältstudie i er trädgård?

Har ni dessutom dokumentation över hur trädgården såg ut när den var "ny"? Fotoalbum, ritningar, växtlistor? Jag letar efter alla olika typer av välbevarade trädgårdar från denna tid. Stora som små, i staden, förorten och på landsbygden och vill komma i kontakt med trädgårdsinnehavare som vill vara med i denna studie. Tveka inte att höra av er om ni vill vara med eller har några frågor!

Läs mer på smahustradgardar19651974.wordpress.com eller maila till: smahustradgardar@gmail.com

Tack på förhand!

/Malin Augustsson

Institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet.

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Bilaga 2: Intervjufrågor

Vilket år byggdes huset och anlades trädgården?

Hur stor är tomten? Framsidan respektive baksidan?

Hur länge har ni ägt fastigheten?

Vet ni något om tidigare ägare?

Hur såg det ut ? från början/innan bygget?

Hur såg trädgården ut när den var "ny"?

Varför ser trädgården ut som den gör? Tankar vid anläggandet?

Vem/vad påverkade utseendet?

Vad är kvar från originalträdgården?

Vilka tillägg har gjorts?

Förändringar?

Vilka (hårda) material användes?

Varför valdes växterna?

Var köptes växterna?

*Är det något i trädgården som gjordes gemensamt med andra hus i området/
tillsammans med grannar?*

Finns det gröna ytor som är gemensamma för området?

Finns det en samfällighetsförening?

Har ni gemensamma arbetsdagar där de gröna ytorna sköts?

*Har det gjorts några ändringar i huset (tillbyggnad, dränering et cetera) som
påverkat trädgården?*

